

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU**

AZSAYLI XALQLARIN FOLKLORU

III KİTAB

SƏDAQƏT KƏRİMOVA

MƏNİM ŞAİR XALQIM

BAKI - 2017

Layihənin rəhbəri: Muxtar KAZIMOĞLU (İMANOV)
AMEA-nın həqiqi üzvü

Redaktor: Hacı QAŞAROV
Dağıstan Dövlət Universitetinin professoru

Azsaylı xalqların folkloru, III kitab.

S.Kərimova.

Mənim şair xalqım, Bakı, Elm və təhsil, 2017, - 394 səh.

Tanınmış qələm sahibi Sədaqət Kərimovanın «Mənim şair xalqım» kitabına onun uzun illər Azərbaycanın, Dağıstanın və Türkiyənin ləzgi kəndlərindən topladığı bayatılar daxil edilib. Ləzgi folklorşünaslığına töhfə olan bu kitab geniş oxucu kütləsi, orta məktəb şagirdləri, ali məktəb tələbələri, eləcə də bu sahədə çalışan peşəkarlar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

folklor.az

A 4603000000 Qrifli nəşr
N-098-2017

© Folklor İnstitutu
© S.Kərimova

СЕДАКЪЕТ КЕРИМОВА

ЗИ ЗАРИ ХАЛКЪ

БАКУ – 2017

Проектдин кьил: **Мухтар КАЗЫМОГЪЛУ (ИМАНОВ)**
АМИА-дин академик

Редактор: **Гъжи ГАШАРОВ**
Дагъустандин Гьукуматдин
Университетдин профессор

Керимова С.

Зи зари халкъ. Баку, «Элм ве тегьсил», 2017. -400 ч.

«Зи зари халкъ» кIватIал тIвар-ван авай зари Седакъет Керимовади гзаф йисара Азербайжандин, Дагъустандин ва Туьркиядин лезги хуьрерай кIватIнавай баядар гьатнавай, лезги фольклористикадик пай кутазвай къетIен жуьредин ктаб я. КIватIалдикай кIелдайбурун гегьенш къатаривай, мектебра ва институтра кIелзавайбурувай, гьакIни пешекарривай менфят къачуз жеда.

Халкъдин руьгъдин ивирар

Пуд чІалал (лезги, азербайжан ва урус чІаларал) хъызвай къелемэгъли, алакьунар авай шаир, гьикаятчи, романрин уstad, таржумачи, журналист, манидар, надир инсан тир Седакъет Керимовади и гьилера хайи халкъдин девлетлу мецин эсерриз талукьарнавай «Зи зари халкъ» ктаб арадал гъанва.

Авайвал лагъайтІа, вичихъ гьар са илимдикай хабар авай, хайи халкъдал ашукъ тир халисан ватанпересди къелемдиз къачунвай и ктаб Кавказдин къадардал гьалтайла тІимил халкъарин фольклористикада тай авачирди хъанва. Ам алатай асирда ва советрин девирда поэзиядин адет тир гевгьерар, чпин формадал гьалтайла РагъэкъечІдай патан рубаи жанр рикІел хкидай баядар – къуд цІарар теснифнавай халкъдин мецин эсеррин уstadриз бахшнава.

Бендер – къуд цІарар теснифнавай бур асул гьисабдалди чпихъ шаирвилини алакьунар авай, дуьньядиз философдин виляй килигиз алакьдай, хайи чІал ва хайи тІебиат хъсандиз чидай инсанар я.

Авторди гьам алатай виш йисарин, гьам вичин девирдин халкъдин мецин эсеррин уstadрин портретар кІанивилелди туькІурнава, баядар туькІурнавайбуру гьар сада арадал гъанвай цІийивилер къилди къейд авунва.

Къуд цІарарикай веревирдер ийизвай, и цІарара авай гьиссерин къенивиликайни генгвиликай ихтилатзавай ктаб туькІурнавайда чун гьейранарзавай баядрин образлувиликай, абурун чІалан михъивиликай, фикир-фагъумрин деринвиликай, рангарин жуьреба-жуьревиликай, суьгьуьрлувиликай, гьа савахтунда реалиствиликай авайвал хъызва.

И зурба ктаб арадал гъайи авторди халкъдин шаирар винел акъуддайла, чІалан гевгьерар кІватІна къайдада

твaдaйлa лугъуз тежедaй къвaн чIехи зегъмет чIугунвa. Гзaф йисaрa туькIуьрнaвaй, зегъмет вa aлaкъунар тIaлaбзaвaй и ктaб aлимрин коллективди вaъ, aлaкъунар авaй, вичин хaлкъдaл гзaфни-гзaф рикI aлaй зepиф дишегълиди – Сeдaкъет Керимовaди кхъeнвa.

Аквaдaй гъaлaрaй, хaлкъдин хaзинa кIвaтIдaйлa автор Aзербaйжaн Рeспубликaдин чкaдин хaлкъaрикaй тир лeзгийр яшaмиш жeзвaй хуьрeрa вa шeгъeррa сa шумуд йисaрa къeкъъeнвa. Ктaбдa гъaкIни С.Керимовaди 150 йисaлaй гзaф вaхтундa Туьркиядa яшaмиш жeзвaй лeзги диaспoрaдивaй кIвaтIнaвaй фoльклoрдин текстeрни гъaтнaвa. И кaрди хaйи хaлкъ, хaйи чIaл, хaйи мeдeният, бубaйрин aдeтaр къaдaрсуз кIaн хъуникaй хaбaр гузвa.

Ктaб пуд пaюникaй ибaрaт я. Сaд лaгъaй, дeриндaй фaгъумнa туькIуьрнaвaй пaюнa (гъaхъунa) авторди михъи лeзги чIaлaл, oбpaзлy чIaлaл хaйи фoльклoрдикaй, бaяд-рикaй – къуд цIaрaрикaй, aбур aрaдиз aтунин тaрихдикaй вa вилик финикaй рикI aлaз ихтилaтзaвa.

Къвeд лaгъaй пaюнa ктaбдa гъaтнaвaй 50-дaлaй гзaф бaядрин устaдрикaй мaлумaтaр гaнвa, куьрeлдe aбурун портрeтaр туькIуьрнaвa.

«Maнир» тIвaр гaнвaй вeридaлaйни чIехи пaюнa тeмaтикaдин жуьрeбa-жуьрeвaл хaс тир, гъeйрaнaрдaй тeгъeрдин лeзги бaядaр – къуд цIaрaр гaнвa.

И зурбa, дeвлeтлy, хaлис хaлкъдинди тир ктaб тa-рифдиз лaйихлy я. Сa гaфни aвaчиз, ктaб кIeлдaйбурухъ дaмaх кутaдaйдe хъaнвa.

Гъaжи ГAШAPOВ,
Дaгъустaндин Гъукyмaтдин Унивeрситeтдин
Дaгъустaндин хaлкъaрин литeрaтурaйрин
кaфeдpaдин пpoфeссop

Чи дегънейрин къуд цІарар

Иктаб арадал гъайи къилин чешме чи халкъдин поэзия ва адан метлеблувал я. Ахътин лезги жеч хъи, адан уьмуьрда, хиялрани мурадра чи баядри гел тавурай. Эхъ, и верци чІалар аялзамаз чи руьгди кужумнава ва халкъ амай къван абур чи мецел алаз жеда.

Лезги чІалан дад, адан дидедин нек, бубадин кІвал къван багъалувал чи фольклордин са хел тир манийрай генани хъсандиз къатІуз жеда. Абуру чпин гиссерал звал тагъай касни жеч. Вучиз лагъайтІа абур халкъдин фикиррикайни хиялрикай, шадвилерикайни хажалатрикай, сузайрикайни рикІин тІаларикай тукІуьр хъанвай чІалар я.

Лезгийрин ацукъун-къарагъун, адетар, меденият, марифат, дердиярни эрзиманар, лезги дидейрин лайлаяр, лезги бубайрин къилихар, кІанибурун мурадар, къариб-лухриз акъатайбурун ватандихъ цІигелвал ава лезги манийра. Чи халкъдин руьгъ хвенвай и чІалан ивирра халкъдин чІал ава. Чи дегъ тарихрин нав ала абурал. Патан гафар агуднавач, тахай фикирар къабулнавач, вичиз кутуг тавур рангар ягъаз тунвач девирдив баядри. Лезги чІалан иервили вири гъейранарзава чи манийра. Ина къисметарни дуьшуьшар, чаравилерни садвилер, агатунарни къа-

къатунар ава. Ина чи руьгъдин къакъанвал, чи гъиссерин къенивал, чи хиялрин генгвал, чи кIанивилерин къулайвал ава. Халкъди туькIуьрнавайвиляй рикIелни хъсандиз аламукъзава. Гъавиляй цIигел я чун баядрихъ, яб акализ кIанда чаз ара датIана абур лугъузвайбурухъ.

Лезгийрин манияр чарчарар я – дагъларай къил къачузвай, ахпа гурлу вацIариз элкъевезвай. Са бязи манияр фад арадай акъатда, рикIелай алатда, муькуьбур – чпихъ дегвал, метлеблувал, къиметлувал квайбур сивяй-сивериз физ, мел-мехъерик, межлисра лугъуз, виш йисаралди вири халкъдиз сейли яз амукъда.

Халкъди туькIуьрнавай чIаларик яшайишдикай, муьгъуббатдикай, зегъметдикай, адетрикай, ватандикай, къурбатдикай, тарихдин вакъиайрикай теснифай манияр ва маса манияр акатзава.

Дегъ чIавара арадал атай зегъметдин манияр кIвалах регъатарун, вахт фад алудун, рикI аладарун патал инсанри чпин гьерекатрив къадайвал лугъудай. Лезги хуьрера тIебиатдин шартIарихъ галаз алакъалу «Пешапай», «Гуни» (марф тIалабдайла), «Алапехъ» (рагъ тIалабдайла) манияр, хуьруьн майишатдин адетрин (цан цунихъ, тум вегинихъ, гвен гуьнихъ, эчIелар авунихъ авсиятда), зегъметдин суваррин («Сифте ргал», «Сифте цуьл»), гъакIни мехъерин ва мелерин манияр иллаки гзаф дуьшуьш жезва.

Бакуда нафтIадин мяденра кIвалахзавай лезги жегъилрикай теснифнавай манийрай чав чаравилин туькьюьл тIям агакъзава тIа, яшайишдихъ галаз алакъалу манийрай чаз халкъдин ацукъун-къарагъун, дердер-гъамар, залам зегъмет, адетар аквазва.

Тарихдин манийри чун хайи чилерал хъайи вакъиайрив агудзава, къегъалри халкъдин азадвал патал чIугур женгер рикIел хкизва. XIV асирдин сифте къилера

Дагъустандал монголринни татаррин чапхунчийри, гъа асирдин эхирра Тохтамишанни Теймурленган къушунри гъужумай вакъиайри, XVIII асирда Надир шагъди халкъдин къилел гъайи мусибатри чи баядра чЪехи тир чка къунва. Абурай чаз халкъдин къагъриманрин экуъ къамат аквазва. Муъгъуьббатдин манийра кесиб рушанни гададин, яргъариз кЪвалахиз фенвай итимдинни кЪвале текдиз амай дишегълидин михьи гъиссер, абурун рикЪин мурадар, пакагъан къак кутазвай умудар, санлай лезги итимдинни дишегълидин къамат, образ ава.

Лезгийрин манийрин чЪехи пай кЪанивилиз, муъгъуьббатдиз талукъбур я. Абурун бинеда кЪанивилин ялав, сифте гуьруьшдин верцЪивал, ашкъидин квахъ тийир тЪям, чаравилин азаб ва ихътин маса гъиссер гъатнава. Чи манийрай мехъерин югъ вилив хуьзвай кЪанибурун хвешивилер хъиз, абур сад-садаз къисмет хъуниз акси акъатзавайбурун чЪуру къилихарни къатЪуз жезва.

Адет яз, манияр хуьруьн чкада яшамиш жезвайбуру туькЪурзавайвилай, и манийра цан цуникай, гвен гуьникай, лапагар хуьникай, векъер ягъуникай, рекъер, муькъвер туькЪуруникай, кЪвалер эцигуникай ва маса месэлайрикайни ихтилатзава. Шегъерда кЪвалахзавай жегъил итимри лагъайтЪа, хайи ватандихъ вил хъуникай, ярдин дидардикай манияр теснифдай. Хъверни шел, шадвални пашманвал, бахтлувални бахтсузвал, викЪегъвални ажузвал авай баядрай чаз къакъан синел алай вад айванар, къуьзуьбур жерг яна ацукъдай ким, эл агудзавай мел, «Перизадайралди» диганвай мехъер, кЪанидан кЪвал авай магъле, рушари чпин кварар цив ацЪурзавай чар булах, кЪанибур агудзавай чинебан багъ, рикЪе пехилвал авай ченги аквазва. Чи манийра лезгийрин къилихар, фикирфагъумар, абурун девирдин гъава, яшайишдин шартЪар, лежберринни чубанрин, гамар хразвай, фу чразвай, аял-

риз лайлаяр ягъазвай, кІвалин кІвалахар кылиз акъуд-
завай дидейрин дубньякъатІунар ава...

Инсанар гьейранарзавай, абурун фикирарни фагъу-
мар чпихъ ялзавай чІехи амарат¹ я чи фольклордин къуд
цІарар. Къуд цІарар... Абуруз баядар, бендер, манияр,
лирляяр хътин тІварар ганва лезгийри. Яраб гы девирда,
гы асирда эгечІнатІа абур ихътин цІарар тукІуьриз?
Лугъуз тежедай хътин дерин гыссер къуд цІарцІе икъван
иердиз, икъван сересдиз гъакъарунин чІехи сир нивай
чирнатІа абуру? Ругъ юзурдай, рикІЯй цаз акъуддай, чаз
мукъва, чаз хайи мурадарни эрзиманар, лугъуз тежедай
хътин чІехи метлебар ава къуд цІарара. Са уьмуьрдин
гыкаят, са бахтсуз ашкъидикай шикаят, са чарасуз чара-
вилин куьтягъ тежер заланвал къуд цІарцІелди теснифун
чІехи алакьун я. Гъавиляй Дагъустандин халкъдин шаир
Расул Гъамзатова кхъенва: «Дагъвийрин манияр рангу-
налди ваъ, накъваралди, ивидалди кхъенва. Халкъдин
манияр – им гъам сифте ван жезвай лайлайни я, гъам
эхирдай ван хъжезмай йикъ-шуванни. Халкъдин манийра
ашукъ хъанвайбур куз-хъукъвазва, къегъалар рекъизва,
къейибурухъ шехъзава, душманар негъзава, женг тухузва,
зегъмет чІугъвазва, къекъверагди девлетлуйрин варар
гатазва, хендедайри яс хуьзва».

Телевизор, радио, кино, газетар авачир девирра
халкъдин мецин тукІуьрунар, гъабурукай яз бендер лу-
гъун лезгийрин кылин машгъулатрикай тир. Абур вири-
дан рикІ алай мярекатар тирди фольклордин чешнейрай
хъсандиз къатІуз жезва:

*Ша рушар, чун мелериз фин,
Бендерив рикІ аладариз.*

¹ амарат - хазина

*Мукьваларин мехъерин югъ,
Пеляй дуьгуьр авадариз.*

Бендерихъ хъелбур дустардай, яргълбур мукьвалар-
дай, къурабаяр хайи дигедихъ ял хъийидай гуж авай:

*Яргъарай тIуз яр физава,
Адан рекъер галудда за.
Гъар акурла бендер лугъуз,
Яр ватандив агудда за.*

Виш йисар я лезгияр къуд цIарарин суьгуьрда аваз.
Абуру тукIуьрай виридалайни иер, метлеблукь баядар
девири сафунай яна чав агакъарнава. Ихътин баядар
дуьньядин лезгияр яшамаш жезвай виринриз чкIанва.
Вишералди баядар Азербайжандин, Дагъустандин, Къа-
захстандин, Къиргъизистандин, Уьзбекистандин, Туьр-
киядин ва маса уьлквейрин лезгийри гъа са кIалубда
аваз, гъа сад хъиз лугъуни абур устадвилелди тукIуьр-
навайди субутзава. Лезги баядрихъ инсанар агуддай, абур
мукьвалардай чIехи гуж авайвиляй дуьньядин гъи пипIе
яшамаш хъунилай аслу тушиз вири лезгияр халкъдин
поэзиядин гъавурда сад хъиз акъада. Лезги баядрин чIа-
лан михъивилини цIалцIамвили инсанар гъейранарда.
Гъавиляй и инжияр халкъди багъаз къуна рикIел хвенва:

*Зун дердерин кафандава,
Къуьнераллаз твах жегъилар.
Зи дуьньядик вил галама,
Сура пенжер тур кIани яр.*

Жегъилзамаз и дуьнья туна эхиратдиз рекъе гъатза-
вай са бахтсуздан сузаяр ава и чIалара. Дуьньядик вил га-
ламаз ярдивай къакъатзавай са жегъилдин вилин накъвар
кIвахъзава и цIарарай. КIаниди ахкун патал вичин сурукь
пенжер кутур лугъуз дадзавай са рушан хкагъзавай муь-
гъуббатдин цIелхемри рекIврекIзава и гафара. Гъавиляй
виш йисарин яцIарай акъатна чав агакънава абур.

Инсандин рикІикай яд хъванвайвилай рикІе ацукъ-зава лезги баядар:

*Дегъне кІама къайи булах,
На адан яд кайидаз це.
Къена фидай дуьнья я им,
Чан диде, зун кІанидаз це.*

Вучиз чІалан алимар фольклордин и хилехъ икъван агъвазва? Бес къецепатан лингвистар вучиз баядар кІватІун патал фад-фад лезги хизанриз илифзава? Себеб чІал я. ЧІур тахъанвай михъи, къени чІал ава баядра. Инсаниятдин и зурба хазина квадар тавуна хуьн патал дуьньядин лингвистар кІвачел къарагънава. Абур диктофонар, видеокамераяр гваз чи хуьрера гъатнава. Чи халкъдин зарийри рикІ алаз, куз-куз туькІуьрнавай и зарарив заргарар хъиз эгечІзава абур.

Къуд цІарцІе са романда гъакъдай хътин дерин метлебар гъакъардай чІехи алакьун ава халкъдихъ. Кутугай, цІалцІам гафаралди акъван хъсандиз мецел къвезва хъи, баядар! Абуру чун ихътин са фикирдал гъизва: виридалайни зурба шаирар къуд цІарар туькІуьрнавай чи ус-тадар я. Вучиз лагъайтІа абур чІалав адан къадир чиз эгечІнава. Баядрин рифмаяр анжах иервал патал ваъ, гъакІни метлеблувал гужлу авун патал туькІуьрнава, абурун тешпигъри фикиррин дегънедай яд хъванва. Гъавилай чи гъар са баяддив са чІехи эсердив хъиз эгечІна кІанзава.

*Къацу багъда анардин тар,
Алай пешер янар-янар.
Чун хуьрера сефил туна,
Мад къарибдиз хъфена яр.*

Лезги фольклордин и жавагъирар кІватІун, абур халкъдив вахкун патал чи гзаф камалэгълийри, алимрини шаирри чІехи алахъунар авунва. И баркаллу кар къени давам жезва. Вучиз лагъайтІа гъиле къелем къур гъар са

инсандин сад лагъай муаллим чи халкъдин поэзия я.

И ктабдин автордини виликан къелемэгълийрин рехъ дава-марзава. Фольклордин и хилен къетIенвилерикай рахадайла, ам арадиз атай девирар, баядра къарагъарнавай месэляяр ва маса майилар тупIалай ийидайла, ам и къуд цIарар арадиз гъанвай халкъдин шаиррихъни гелкъвезва. Гъар са баядихъ къилди вичин автор авайди, ам са гъина ятIани, са ни ятIани туькIуърнавайди фагъумзавай автор ихътин инсанрин геле аваз 60-далай гзаф лезги хуърера къекъвена. Азербайжандин КцIар, Къуба, Хачмаз, Агъдаш, Къебеле, Огъуз, Исмаиллы, Шеки ва маса районрин, гъакIни Туьркиядин лезгийривай агъзурралди манияр кIватIай ам и жавагъиррин икъван гагъди чап тахъанвай чешнеяр винел акъудиз алахънава. Са къадар сейли, виридаз чизвай баядри лагъайтIа, метлебдин деринвилер авайвиляй автордин фикир желб авунва. Ктабдай аквазвайвал, халкъдин шаирар – манияр туькIуързавай инсанар вири девирра хъиз, алай аямдани авазва. КцIар района баядрин генани девлетлу хазина ава. Иниз фольклордин музейни лугъуз жеда. Эхиримжи 20 йисан къене халкъдин сеняткаррин геле аваз КцIара хуърба-хуър къекъвей авторди «Самур» газетда абурукай шумудни са чинар гана. Чка атунивай баядрин устадрикайни ихтилатна. Яргун Селеян, ТIигъиржалдай тир Седефан, Ханумагъадин, Мучугъай тир Гуьзелан, ГадацIийихуърйй тир Бедирниседин, Сусанхануман, Манкъулидхуърйй тир Мединадин, Уьнуьгъ Гъафизадин, Зинданмуругъай тир Мейраман, Къилагъ Анадин, Аварандин эгълияр Гуьлжейранан, Шагънигаран ва масабурун гъакъиндай ганвай малуматрай аквазвайвал, КцIар фольклордалди девлетлу макан Ина чара-чара девирра яшамиш хъайи цIудралди баядрин устадри туькIуърнавай чIалар къедалди халкъдин рикIел алама.

КцІарин са бязи къадим хуѣрера лагъайтІа, яратми-шунрин и рекъяй кылди мектебар ава. Абурукай сад ГадацІийихуѣруѣз талукъ я. Авторди и мектебдикай, ам арадиз гъайи устадрикай, гъакІни халкъдин и хазина хуѣзвай инсанрикай кІелдайбуруз малуматар ганва. Баядрин мектебар арадиз гъайи хуѣрерик гъакІни КцІарин дегъ хуѣрерикай тир Яргун, ТІигъиржал, Цехуѣл,

ЧІакІар ва масабур акатзава. И хуѣрера чпин тІварар элдин меце гъатнавай цІудралди шаирар хъанва. ЧІа-лаз къуллугъзавай, адахъ тІям кутазвай, ам халкъдиз кІа-нарзавай ихътин элдин сеняткарри къени чпин тІварар ашкара тавуна багъа гевгъерар туѣкІуѣрзава. Виликан вахтара КцІар райондин гзаф хуѣрера «гъавазияр» тІвар ганвай фольклордин гъуѣжетунар гегъеншдиз чкІанвай. Абур ГадацІийихуѣр, ПІитІишхуѣр, Чпир ва маса хуѣрера генани фад-фад дуѣшуѣш жадай. Эхиримжи йисара гъавазияр арадал гъизвайбурун къадар тІимил хъанватІани, инсанри а межлисар фад-фад рикІел хкида. Баядрин мелез – чин-чинал акъвазна бендерал илигуниз «гъавазияр» лугъуда. Лезгийрин и мярекатдал рикІ алайди чи баядрайни хъсандиз аквазва:

Ви бендерал ашукъ я зун,

Гъавазийрал илига яр.

Патал хуѣруѣз тухузва зун,

Силесардай килига яр.

Зегъметдин мелерихъ галаз алакъалу яз арадиз атан-вайвиляй, гъавазияр чуѣллера, багълара, никІера лугъудай. Адет яз къакъан ван авай са дишегълиди гъавазийрик кыл кутадай, муѣкуѣбуру нубатдалди гугъ давамардай.

Гъавазияр – баядар аваздалди, манияр хъиз лугъун тирвиляй ам кылиз акъудзавайбурухъ иер ван хъунухъ шартІ тир. Нин ван хъсанди, чІалар рикІе ацукъдайбурятІа гъясатда винел акъатдай, вучиз лагъайтІа мярекат

акъажунар хъыз гурлудаказ, виридан вилик кыле фидай.

И ктабда гъатнавай манийрин чІехи пай муьгъуб-батдиз талукъбур я. Абура кІанивилин ялав, сифте гуьруьшдин верцІивал, ашкъидин ширин азаб ва ихътин маса гъиссер ава. Манийра кІанибуру мехъерин югъ вилив хуьнин, руш гададиз къисмет хуьнин шартІарин, диде-буба абурун мурадриз акси хуьнухъин легъзеяр хъсандиз ачух жезва. Халкъдин муьгъуббатдин манияр акъван устадвилелди туькІуьрнава хъи, мани лугъузвай гъар са касди абур чпин гъиссер, дердер, фикирар, эр-зиманар квай чІаларай къазва.

Чи бендера халкъдин руьгъдин къакъанвили гъей-ранарзава чун. Чи къуд цІарар халисан марифатдин мектеб я. Абур къени гъиссерив диганва, абуру тербия гузва:

*КъелечІ перем алай гада,
Дагъдиз къайи гар акъатда.
Далдайрикай заз килигмир,
Хуьруьн къене тІвар акъатда.*

Чи баядра лезги рушаринни гайдайрин муьгъуб-батдин квахъ тийир лишанар, алахъ тийир рангар ава. Абурукай булахдин яд хътин михъи гъиссер куьз жезва. Гатфарихъ мулдин цуькверал жедай чиг къван зериф я и гъиссер. Абур акъван михъи, акъван къени я хъи, кІел-дайла вилерал накъвар акъалтзава:

*Къакъан синел сил экъечІна,
Силин буфа кІанелай яхъ.
Заз регъуьда, кІани къелем,
Зи юкъ пекин винелай яхъ.*

Лезги баядрин къетІенвилерикай сад къилин фикир адет яз пуд ва къуд лагъай цІарара ачухарун я. Ингъе абур метлеблу ийизвайди, абурук тІям кутазвайди гъакІни сифте цІарар я. Абур акатайвал арадал гъанвач, хъсандиз рикІел аламуькдаи, гъиссери кужумдай саягъда туькІуьр-

нава. И сифте цIарар халкъди акъван хъсандиз, акъван сересдиз теснифнава хьи, инсанрин мефтIеда гъатна, виш йисарин рекъер къетIна, мецерай-мецериз фена чав агакънава. Чнани ктабда гъатнавай баядар мана-мет-лебдиз килигна къилди чIуквар хъиз чара ийидайла гъа къайдадикай менфят къачунва. Чна фагъумзавайвал, гъа и карди кIелдайбуруз ктабдикай регъятдиз менфят къачу-дай мумкинвал гуда.

Халкъдин куътягъ тежер хазина тир, лезги чIалан девлетлувални къадимвал къалурзавай, адан тIям квай баядар хуъзвай чи рехибур амай къван и багъа эменнини амукъда. Бес абур тахъайла гъикI хъурай? Квахъдачни и эменни? Гъавилай гъуьлуьн кIаняй гевгъерар кIватIдайвал кIватIна кIанзава чи манияр. Вучиз лагъайтIа абур чIи-жери агъзур жуьредин цуькверал ацукъиз вирт арадиз гъидайвал туькIуьрнавайди я халкъди...

С.КЕРИМОВА

Дидедин дафтардай

Аял беряр рикІел хтайла рикІ юзада зи. Яргъара амай, гыл агакъ тийир а чІаварихъ цІигел жеда зун. Жувазни тийижиз гьам какахьда зи хиялрик. Виликан йисарин гьвадив диганва абур: са къадар гьахъ, михьивал, дуьзвал авай девирдин гьвадив. Инсанар кесиб тиртІани, руйгъдиз ажужушир. Мурадрихъ часпарар авачир а йисара. А чІавуз чахъ гилан аялрихъ хьиз, телевизордин вилик

югъ акъуддай вахтар авачир. Дуьнья чна ктабрай, бубайрин махарайни дидейрин манийрай чирдай. Атунни хъфин, кІанивални чаравал, шадвални гьам авай и дуьньядикай сифтегъан чирвилер гьабур гудай чаз.

Дидеди везинлу, секин ванцелди манияр лугъудайла, чна кис хъана абурухъ яб акалдай. И манийрай хайи чІалан гьуьм кІвахьдай. Гагъ-гагъ дидеди рикІин гьал атІудай хътин гьамлу манияр лугъудай:

*Тара амай «Яргудин гам»,
Мад ви кваквар къекъведедалда.
Шаз яргъариз акъатай чам,
ЦІинин Яраз хкведедалда.*

«Дагълар» маниди зи хиялар къакъанрихъ ялдай:

*Къакъан дагълар мад къакъан хъуй,
Агъа патар аквадайвал.
Закай лацу са кард ая,
Чилин гьамар таквадайвал.*

Лезги манийри зун гагъ гарун хура авай пеш хьиз

юзурдай, гагъ хъуьтуьлдаказ кап аладариз авхардай. Ра-
диодай цIаруз-къериз ван къведай, дидед чIалан тIям, атир
галай и манияр кцIарви дишегълийринни ксарин мецIай
фад-фад ван къведай заз. Абуру кIвалахдайла, шад
йикъара, мел-межлисра датIана хайи манийрал илигдай.
«Зуьгъре ханум», «Сир гъикI гуда», «Вацран эквер»,
«Мулейли», «Адахлу», «Я гада», «Тайгъун», «Силибирдин
цуьк», «Лагъ бала» хътин манияр заз сифте КцIара, чи
магъледин дишегълийривай ван хъайиди я. И чIаларин
гъавурда акъур йикъалай чи халкъдин манийрин есирда
гъатнай, абурун дерин философияди гъейранарнай зун.

Халкъдин манийрал гзафни-гзаф рикI алай зи диде-
дин – яргъал йисара КцIарин мектебра лезги чIалан тар-
сар гайи Керимова Куьб ра Абуселиман рушан рикI алай
крарикай сад лезги манияр лугъун тир.

Адет яз явашдиз, иер ванцелди лугъудай дидеди
абур. Вучиз ятIани масадаз ван хъана кIандачир адаз ви-
чин ван. Вичин рикI апукъай баядар иер хатIуналди
къилди дафтардиз куьчардай дидеди. Ингъе садбуру хъиз
акатайвал, ван хъайивал ваъ, дериндай фагъумна, кIалуб-
да кухтуна, цIарар генани хъсандиз туьхкIуьрна ийидай
ада и кар. «МецIай-мецIиз финифди са бязи гафар дегиш
хъунухъ мумкин я», – лугъудай ада.

Диде рагъметдиз фейила за а дафтар багъа аманат
хъиз жував хвенай. Йисар алатунивай ана авай баядрин
чIалан иервилел, абурун метлеблувилел, чи хайи чкайрин
тIварарив къадайвал туьхкIуьр хъунал гъейран жезва зун.

Зи дидеди са береда рикI алаз кIватIай баядра
КцIариз талукъ, лезгийрин дегъ чIаварин «кас», «касар»,
«касан» хътин тIвараралди халкъдин меце гъатнавай кас
тайифадин тIварцихъ галаз алакъалу гзаф цIарар
дуьшуьш жезва. Абурун ватанпересвилел, хайи чилелни
адан тIебиатдал гъейран хъунин, жуван халкъдиз икрам

авунин гыссералди диганва.

Зи диде рагъметдиз фидайлани адан мецел баядар алай. Ада кьуд рушалай гуьгъуьниз дидедиз хъайи вичин хва Маликаз килигиз-килигиз рикI алай манияр эхирим-жи гылера мецел гъанай:

*Къакъан къавун чIередаллай
Лацу лифрен лувариз кый.
Лацу перем алай Малик,
Вун заз гайи сувариз кый.*

КцIарал ашукъ тир, адал дамахдай дидедин дафтар-дай и гъейранвилин лишан тир гзафни-гзаф баядар гъат-най заз...

*Шагъ дагълариз кьуд атанва,
Ана живер жими я хьи.
Дуьнья женнет хъайитIани,
РикIиз КцIар чими я хьи.*

*Яд элцифай къайи булах,
Булахдин яд дугунава.
Я КцIарин иер тават,
Вун зи рикIи чIугунава.*

*Кас дагъдилай жив гъаналда,
ЧIехи гьуьлуьз вегъин патал.
Чна вучин чIехи Гъуцар,
Вуна бахтар кхьин патал.*

*Кас ацукъай къацу чилел,
Абад са хуьр хъана лугъуз.
Чун Гъуцари хуьзва вахар,
Вичи бахтар гана лугъуз.*

*Касар пата цавар рахаз,
Марф кужумиз ава палар.
Ярдин рекьер хуызва вили,
Къене рикIи къачуз къалар.*

*Кас дагъдилай къарагъай гар,
Кас гъуълерив агакъдатIа?
Чил хуьх лагъай чIехи Гъуцар,
Чалай кIвал хуьз алакъдатIа?*

*Шагънабатдал алай фири,
Хъанвайди я селлерикай.
Чун гъуцари халкънавайд я,
Касар лугъур эллерикай.*

*Касан пелел чиг ацукъна,
Чиг ацукъай къванер аку.
Къеневай рикI акъудзавай,
Ярдин верцIи ванер аку.*

*Касан пелен вини патар
Тамар авай дереяр я.
Яр атана, рагъ хъиз хъуьрез,
Муьгъуьббатдин береяр я.*

*Кас гъуълелай къарагъай гар,
Дагъларихъ фин алапат я.
Душманрикай хвейи и чил.
Шарвилидин аманат я.*

Чи руьгь хуьзвай бадеяр

Бадеяр. Вучиз куьн икьван пара кІанда чаз? РикІер михьибур, крар кьенибур я лугьуз? Белки веледрални хтулрал гзаф рикІ алайвилай? Заз чиз, куь верцІи ихтилатри, ширин манийрини баядри ялзава чун квехь. Куьн чи даяхни я, дамахни. Хайи чилинни хайи дигедин къадир чидай, виш йисарин эменни тир хайи чІал чав агакьарзавай чи бадеяр. ХупІ хьсан я и дуьнья куьн аваз! ЯцІара гьатайла куьмек гудай, чанрикІ авуна, темен-тавална рикІ хьуьтуьлардай, пакагьан кьак умуд кутадай, чаз дуьнья кІанардай бадеяр. Шуьткверар гьатнавай чина нур авай, чпин ихтилатралди, ацукьун-кьарагьуналди жегьилвилихь ялзавай, алатай аямдин тІям хуьзвай, уьмуьрдални инсанрал рикІ алай умун кьарияр. Яшар фенватІани, чандик цІвегь кумай викІегьбур. ВерцІи гафаривни акьуллу меслятрив чаз рехь кьалурзавайбур.

Абурухь галаз гьар гуьруьшди рикІ аладарда чи. Хайи чІални адетар, лезгивилин кьилихар хуьзва лугьуз ятІа? Эхь, абурун фасагьатлу рахунри, дидед чІалан кьенивални михьивал хуьзвай ихтилатри ялзава чун. На лугьуди, абур гьарад са зурба кхьираг я. Гафар фагьумна сивай акьудда абуру. Акатайвал, гьар гьикІ хьайитІани рахадач бадеяр. Гьар гафунин чка чида абуруз.

Эхь, чи халисан чІал бадейри хуьзва. Абурун ихтилатра гафари цукь акьудда. И гафарин везинлу, хьуьтуьл аваз ван хьайила рикІ юзада чи. Вучиз лагьайтІа чІал икьван михьиз хвенвайбур са акьван авач. Йисар алатунивай дуьньядила физва бадеяр.

Чпи хуъзвай чІал аманат яз авайвал агакъариз жез-
вач абурувай чав. Гъа икІ, квахъзава чи чІалан шумудни
са гиширар. УъцІуъзва чи чІал – къакъан дагъдин къута-
лар хъиз. Хазва чи чІалан пер. Хуъзвач чна кутугайвал
дидед чІал. Шумудни са агъзур йисарин яцІарай акъатна,
вичин тІям, иервал хвенвай ам чи къайгъусузвили ку-
кІварзава.

Гъеле хъи, чахъ бадеяр ава. Хур ацІанвай, чІал бас-
рухрикай хуъзвайбур, къакъан руьгъдин иесияр – чахъ
руьгъ кутазвайбур. Абурун манийрихъни баядрихъ яб
акалун, кІватІна халкъдив агакъарун чи буржи я. Вучиз
лагъайтІа гъар баяд са тарих я. Гъар манида са девирдин
гъава ава. Бадейри чІал хъиз тарихни хуъзва чи.

*Къве дагъд ара, саврух пара,
ТакІан я заз гар авай пад.
Чимелри рикІ зегъемарда,
Аквадач хъи, яр авай пад.*

*Чинард таран пеш къалинда,
Живед яд хъваз, живед яд хъваз.
Зи юлдашар вал пехилда,
Ширин чандал мукъаят къваз.*

*За дагъларай живер гъида,
Къурагъвилер тахъуй лугъуз.
На Гъуцариз минета яр,
Зун чарадаз тагуй лугъуз.*

Селей лугъуз атуй эллер

Вучиз ятани дишегълийрин тIварарикай «Селей» зи рикIиз гзаф чими я. Адахъ са гыхьтин ятани иервални верцIивал, умунвални миливал ава. Заз чиз, маса халкъарихъ авач жеди ихьтин тIвар. «Сел» ва «эл» гафарикай арадал атанвай хъиз жеда заз и тIвар. Авайвал лагъайтIа, ам заз зи чIехи диде Гьуланбигиди кIанарнай. Ада лугъуз-вай баядра «Селей» гаф фад-фад ван жедай заз. Гамунихъ ацукъайла, гульубтар храдайла, сариз кек ягдайла, пекер цвадайла фикирар яргъариз физ, хиялриз цифер илифиз, гьамлу ванцелди баядрал илигдай чIехи дидеди:

*Зун дердерин пеле ава,
КIаниди, вун рикIел хквез.
Я мурадлив агакъайбур,
Селеян яр акунан квез?*

*На гафарин зар агуда,
Яр зи рикIиз рехъ жеривал.
На масадан тIвар алуда,
Селеяз са экв жеривал.*

*Я Яргунрин къайи булах,
Къаних я зун, яд кIанзава.
Яд багъна я, и Селеяз,
КIанид авай пад кIанзава.*

Йикъа вадра капIзавай муъмин дишегъли тир Гьуланбиги. Вичин веледарни хтулар диндин рекъиз гьун патал абуруз Къуръандин аятар хуралай чириз алахъдай. Анжах им диндин, динэгълийрин замана тушир. Муъкуь хтулри яб гудачир адаз, за лагъайтIа, диндихъ агъуна лугъуз ваъ, жув чIехи дидедиз кIанарун патал аятар

хуралай чирдай. Адан вири гафар зи рикЕл аламукъдай. Баядарни гъавиляй рикЕл хвенва жеди за.

Садра ада вилерал накъвар алаз ихътин мани лагъанай:

*Захъ шехъ мийир, физава зун,
Дуьньядикай вил атІана.
Селей лугъуз атуй эллер,
Зи суларал гел атІана.*

– Вуна вучиз ихътин гъамлу манияр лугъузва? – шерзум яз жузунай за чЕхи дидедивай.

– Ваз абурукай хуш къвезвачни? – хабар къунай ада.

– Ваъ!

Мад ада са гафни хълагънач. Са азим² чІавалди адан манийрин ван атанач заз. Анжах садра ада вичин вах Умгъанидихъ ва имид рушар Шабичедихъни Бикедихъ галаз санал лагъай манияр япарихъ галукънай зи:

*Я масада къакъудай яр,
Ви Селеяз сед хъана хъи.
Зун кІанибур пара ялда,
Заз кІаниди сад хъана хъи.*

Зун акурла абур киснай. На лугъумир, чЕхи диде закай бейкеф хъанвай къван. Юкъван мектебда кЕлзавай, акъулбалугъ хъанвай хтулдин гафари адан рикІ тІарнай. Мугъманар хъфейла заз адан гевилар къаз кІан хъанай:

– Селей вуж я, чан де?

– Ам зи дидедин чЕхи де тир.

Мад са гафни хълагъначир ада. Са шумуд вацралай ам рагъметдиз фенай. Гзафни-гзаф рикЕл хкунар амукънай Гъуланбиги дедилай чаз. Абурун арада баядарни авай.

² азим - гзаф

Гъа берѣда зи диде Куьбради юкъван мектебда азербайжан ва лезги чІаларин тарсар гузвай. Гъар нѣнихъ тарсуниз гъазур жедай, иллаки лезги чІалан тарсар патал гзаф вахт ва зегъмет серфдай ада. Садра адан дафтардай ихътин баядар кІелнай за:

Шехьда Селей маргъар-маргъар,

Авадариз яру юргъар.

Ша, дердерин дагъларилай

Картари хъиз ягъан чархар.

Зи рикІел Гъуланбиги дѣдин гафар хтанай. За дидѣдивай Селеякай заз ихтилат авун тІалабнай.

– Селей викІегъ, хци мез авай, мел-мехъерик манирал илигдай иер руш тир. Адан гафунал гаф эцигиз жедачир садавайни. Селеян са жегълдал рикІ ацукънавай. Гъа жегълни адан дердинай дили тир. Иблисри гададин дидѣдиз рушакай вуч лагъанайта, ада къве кІвач са чапатда туна Селей агуддач лагъана, гададиз маса са руш гъанай. Мехъерин юкъуз Селей месе гъатнай. Ада лагъай са баяд сивяй-сивиз фенай:

Чан Яргунин яру дере,

Циф атана ацІурай вун.

Селей туна, масад гъайи,

Алпандин цІу ягъурай вун!

Свас гъайи са гъафтедилай чам дагъда цІайлапанди ягъанай. Им ван хъайи Селеян вилерай селлер авахънай, ада кузни-хъукъваз ихътин мани лагъанай:

Залум дидѣд авур карди,

Къаза гъана ви къилел, яр.

Вун дуьньядлай вахтсуз фена,

Таз хъанач гъл ви пелел, яр.

Вичин 18 йис хъайила Селей гъуьлуьз фена. Гъуьлуьхъ галаз санал яргъи уьмуьр гълна ада. Са кІапал аяларни хъана Селеяз. ЯтІани сифте муьгъуббат

рикГелай алатнач адан. Мег рехи жедалди ам хуьруьн мел-мехъеррин кыле хъанай. Адан манийри межлисрал абур гьидай. И манийрин чГехи пай Селеян бахтсуз ашкъидикай лагъанвай чГалар тир.

*Вун Селеяз кГан хъана, яр,
ХъуьтГуьн йикъан чими рагъ хъыз.
За къакъандиз хвена ашкъи,
Жив ацукъай Шалбуз дагъ хъыз.*

*Мад атана къацу гатфар,
Кбулан вацГал лепе алаз.
Ви къисметдин юкъ хъуй,
Селей, Несиб хъайи дердер галаз.*

*Зи вилерин накъвар ала
Чиг ацукъай векъерал, агъ.
Бахтунин дагъ уьцГей Селей,
Ихтибармир рекъерал, агъ.*

Селеян чав агакънавай баядрай адан чГалан къенивал, фикиррин бегъемвал, рифмайрин иервал хъсандиз аквазва. Халкъдин поэзиядив къадайвал теснифнавай и шиирар чГалан устадди туькГуьрнавайди шаксуз я.

XVIII виш йисан эхирра яшамиш хъайи Яргун Селеян чГаларай ам зурба шаир тирди чир жезва. Яраб ихътин шумудни са шаирар хъанатГа лезги чилерал?!

Саяд Перидин агъ

Чи халкъдин гзаф баядар, бендер, лирлияр туькIуьрнавайбур шаирар я. Гъайиф хьи, чаз абурукай лап тIимил ксарин тIварар чизва. Лезги баядар туькIуьрай шаиррин арада икъван гагъди чаз вичин тIвар малум тушир Саяд Перини ава. Адакай сифте яз малуматар кIватIнавайди чи тIвар-ван авай шаир-журналист Муьзеффер Мелик-мамедов я.

Вич 1800-йисуз КцIар райондин ГадацIийихуьре дидедиз хъайи, 120 йиса аваз дуьньядилай феи Саяд Перидин баядар халкъдин меце аматIани, адан уьмуьрдикайни яратмишунрикай гегьеншдиз чирвилер авач. Садбуру ам 1917-йисан эхирра, Николай пачагъ тахтунилай алудун кумазни рагъметдиз фена лугъузва.

Гзаф иер руш тир Саяд Пери. Ам хуьруьн девлетлу ва кьегъал гададин – Гуьлметан кьвед лагъай паб хъанай. Гуьлметан сад лагъай паб Саяд Перидихъ галаз рекъе фидачир. Гъавиляй садра а папа Саядал буйгътен вегьенай. Хуьруьн гадайрикай сад кыляй акъудна Саяд Перидин дакIардихъ ракъурнай ва ам вичин гъуьлуьз къалурнай. Гуьлметаз а жегъил гъакъикъатдани Саяд Пери кIанз адан дакIардихъ атанвайди хъиз хъанай ва вичиз гзафнигзаф кIан хъайи Саяд бубадин кIвализ рахкурнай.

Гъа икI, са шумуд йисар алатнай ва эхирни Гуьлмет гъакъикъатдин гъавурда акъунай. Ингъе ада Саяд Перидиз гъикъван аман-минет авунатIани, ам Гуьлметан кIвализ хтанач. Эхирни Гуьлмет адан дердинай къуранай ва рагъметдиз фенай.

Регъимханова Саяд Периди вичин са бязи баядар вич рикIивай кIан хъайи Гуьлметаз бахшнава:

*Келед рекъел са пIир ала,
Лацу гуъмбет, лацу гуъмбет.
На балкIандал вуч хиялда?
Хиялармир гада Гуълмет.*

*Суьнгуьр къарид къуна заз кар,
За фигълдиз ягъана мет.
Ваз вуч лугъун, са мелгъуьндин
ЧIалахъ хъайи гада Гуълмет.*

*Ашкъид синел кIанидавай
Ягъиз тахъай кфил я зун.
Гуълмет завай къакъудай зул,
Чилин циф хъиз сефил я зун.*

*Гада, зи ашкъ жедач къуьруь,
Ам гъуцари гайиди я.
Ви дердинай Саяд Пери
Бендер лугъуз кайиди я.*

*Зи дердерин кIунтIар аку,
Шагъ дагълар хъиз къакъан жеди.
За лагъанай, гада Гуълмет,
Эхирни вун пашман жеди.*

Зибейдадин гиширар

Вичи 121 йис кван умуър гьалай, Ленинан ордендиз ва Зегьметдин Яру Пайдах ордендиз лайихлу хьайи Зибейда Шейдаевади 115 йисуз халичяярни гамар хранай. Адан са къадар халичяяр исятдани дуьньядин музейра хуьзва. Зибейда бадеди «Зарлу Зибейда», «Келе», «Гатфар», «Ислягьвилин лиф», «Солмаз», «Яру гьед», «Хунчяяр», «Шагь дагь» хьтин цийи чешнеяр арадал гьанай.

Кцлар райондин Хылерин хуьре дидедиз хьайи, гьуьлуьз фена Къубадиз куьч хьайи, умуьрдин эхирдалди гамар храй Зибейда баде гамарин халисан устад тир. 1974-йисуз Къуба шегьерда адан 100 йисан зегьметдин юбилей кьейд авунай. Азербайжандин гьукуматдин кыле авайбуруни иштирак авур а мярекат гзаф гурлуз фенай. Залда ацукьнавайбуру гамарин цудралди чешнияр хранвай, чина нур авай и дишегьлидиз гьейранвилелди килигзавай. Ингье абуруз Зибейда бадеди хразвай гафарин чешнийрикай хабар авачир, ам баядрин халисан устад тирди чизвачир. Гамунихь ацукьайла баядрал илигдай кьаридин и алакьунар адан хайибурулай, мукьва-кылийрилай, гьакъни а Чавуз республикадин «Совет кенди» газетдин мухбир тир залай гьейри низ чизвай кван?

1981-йисуз 121 йиса аваз рагьметдиз фейи дишегьлиди, ништа, гафарин гьикьван гиширар вичихь галаз а

дуьньядиз тухванатIа... Къведра адан Къубада авай кIвал-
лиз илифай, къаридин верцIи ихтилатрихъ, манийрихъ яб
акалай за абурукай бязибур жуван дафтардиз куьчарнай.

*Заз зи ярди паяр гьида,
Гъайиф тушни адан ван хьун.
Я чан вахар, им вуч кар я,
Чарадан хва икъван кIан хьун.*

*Къве хулан яд са хулаз фий,
Адакай чаз вацI жедайвал.
Зав айгьамрив рахамир, яр,
РикIин кьилел къацI жедайвал.*

*Са дафтарда вишни къве цIар,
Са чар къуна эзбера яр.
Ваз ахварай зун акуртIа,
Зи тIвар къуна эвера яр.*

*Физвани вун гимидаваз,
Чан гьуьлерин гьед хьтин яр.
Вун акурла шад жеда рикI,
Я хур цIару къвед хьтин яр.*

*Варз алай йиф гьикI акъудин,
Япунжидал чиг алай яр.
За ви дердер гьикI алудин,
Чан масадал рикI алай яр.*

Мейрама куькӀуьрай эьв

Ибрагъимова Мейрам Саидан руш 1932-йисуз КцӀар райондин Зинданмуругъ хуьре дидедиз хъана. Руш ирид йиса аваз адан диде рагъметдиз фенай. Вичин цӀуд йис хъайила Мейрама буба дяведиз рекъе тунай. Ялгъуз амуькьай руш чпин кӀвализ тухвана хуьз кӀан хъайи мукъва-кылийриз ада уьтк-вемдаказ жаваб ганай:

– Жуван кӀвал-югъ туна, зун санизни фидайди туш.

Хайибур гыкьван алахъна-тӀани, аял рекъиз гъиз хъаначир. Адан «За бубад кӀвалин эьв туьхуьниз тадач», – лагъай гафари хуьруьнбуруз кӀевелай эсернай.

Гъа йикъалай вирида ам хайи веледдай къунай. Мейрама виридахъ галаз къуьн-къуьне туна цан цанай, гвен гвенай, малар хвенай, гуьлуьтар хранай. ВикӀегъ руша мектебда тарсар кӀелунни икӀелай алудначир. Дяве куьтягъ хъайила бубадин чӀулав чар агакьай Мейрам етимвиле, кесибвиле, четинвиле чӀехи хъанай. Адан акьуллувилини камаллувили вири гъейранардай. Чидай къван чӀалар вуч тир рушаз! Са ялце цӀудралди баяд туькӀуьрна, абур иер ванцелди, аваздалди лугъудай. Мел-мехъерар ам галачиз кыле фидачир. Мейрама «Периза-дадал» илигайла виридан чина хъвер къугъвадай.

Вичи мектебдин ирид лагъай синиф куьтягъайла иер-вилини тахтуна авай рушан ракӀар илчийри гатаз гатӀун-най. Рушан рикӀи Къарабег къунай. Мехъер авуна чпиз

кІвал-югъ тукІуьрай жегилриз 5 хвани 2 руш хъанай.
Дарвилерай акъатна колхоздин седридин ацІай кІвализ
свас яз атай Мейрама кесибар рикІелай ракъурдачир.
Акваз-такваз етимризни дарвиле авайбуруз куьмек гудай.

Зинданмуругърин хуьруьн мел-мехъеррин дамах тир
Мейрам. Лейлифер, Къенидад ва Назпери адав агатайла
хуьр ацІудай. Абуру дуэтар тукІуьриз, гьуьжетунрик
кыл кутадай. 2000-йисуз рагъметдиз феи Мейраман
баядрикай са къадарбур адан хва, шаир Лезги Бегълула
кхъена хвенай.

*Давди³ къунвай рекъер-хуьлер,
Яр къведалди авагъдатІа?
Зун къве дагъдин арадава,
Ракъай кагъаз агакъдатІа?*

*На дагълара лампа куда,
Ваз лацу нефт акъакъда жал?
Зун къве дагъдин арадава,
Ярдив савкъат агакъда жал?*

*Югъ алатна, мичІи хъана,
Илифардай пуна⁴ авач.
Зун къве дагъдин арадава,
РикІ ахъайдай суна авач.*

*Къве дагъд ара са лилтара,
Лилтарадал кІвал эцигмир.
Жуван кІвализ тухудалди,
Зал яр лугъур тІвар эцигмир.*

2003

³ дав - аяз

⁴ пуна - чардах

Назифатан гъарай

Гъар гъилера Тигъиржалдиз фидайла, вучиз ятІани, зи рикІел «Къаварилай къаваралди» гафаралди кыл кутазвай лезги баяд хкведа. Хуьруьн магълейра къекъвена, къакъан къаварилай къуд патаз вил вегъейла, гуьнейрайни пелерай тІуз хиялрин гелера гъатайла, аз жув дегъ чІавара авайди хъиз жеда.

Дагъдин синел алай ялгъуз, къуьзуь лекърез ухшар я и хуьр.

Ина къуьзуьбурун ихтилатрихъ, жегъил рушарин манийрихъ яб акалдайла, кар-кеспи амачтІани ватандин къванер гадар тежез, четинвилериз таб гуз кыл хуьзвай, чпин фу къванцъй акъудзавай и инсанрихъ галаз дердер гъалдайла гъамарини фикирри басрух гуда аз.

Чи бубайри са шумуд виш йисара къегъалвилелди вилин нине хъиз хвена веледрив эменни яз вугай, лезгийр ку-кІвариз атай Надир шагъдин къушунрин эхирдиз акъатай, вич кыляй-кылди жанлу тарих тир Тигъиржал! Къедалди вичихъ муьгъ авачир, рехъ авачир хуьр... Са береди чІехи са элдин макан хъайи, вичихъ мублагъ чилер авай, лежбер виртІедални гъеридал хуьзвай хуьр вилай вегъенва. Цавун кІаник тІебии музейдиз элкъуьрна кІанзавай и хуьруьз неинки патан ксаривай, мугъманривай, гъич патал яшамеш жезвай тІигъиржалвийривайни хъфиз жезвач.

Селлери басрух гуз лепейрал фири алай гатфарин и береди машинда аваз вацІалай элячІиз жедайни? Са инсафлу касди кІарасдикай раснавай гуьтІуь мукъвелей элячІава зун. Йикъа са шумудра и патай а патаз мектебдиз физвай гъвечІи аялрин, мукъва-къилийрал кыл чІугвазвай

кьюзубурун, хунчаяр гваз мел-мехъерик физвай сусарин
язух члугваз-члугваз элячIзава. Пигъиржалар кьве патахъ
пайнавай вацлуг арадиз гъизвай четинвилер къариб касди
гъасятда кьатлуда. Белки зи рикIел хквезвай са шумуд
баядни ина, Пигъиржалдал арадиз атанвайди ятIа?

*Зун и пата, вун а пата,
Арадавай мензил вуч тир?
Чун сад-садаз кIан хъайила,
Къисмет тахъун делил вуч тир?*

Вацлуг сел атайла хуьруьн и патай а патаз фин гзаф
четин я.

Гъафтейралди сад-садан дидардихъ цIигел жезва
инсанар.

Дар муькъвелей захъ галаз санал вичив залан пар гвай
са дишегълини элячIзава. Назифат Азизовади Пигъир-
жалрин ширин нугъатдалди заз хуьруьн бахтлу берейрикай
ихтилатзава. Къакъан синер
къалурна лугъуза:

– Чи хуьруьн рушар
гъар гатфариз цIиргъина
гъатна а патаз цуьквер кI-
ватIиз фидайди тир. Агъзур
жуьредин цуькверин юкъва
гъим атIун, гъим тан лугъу-
дай чна. Анагар исятдани
иер я, анжах цуьквер атIу-
дайбур авач, – ван зурзуна
Назифатан.

– Назифат баха, ваз
баядар чидани? – лагъана
жузуна за адавай.

– Гъихътин баядар? КIанивиликай, я тахъайтIа чара-
виликай? Стхадикай, вахакай, ватандикай, дидедикай?

Лагъ кван, гьихьтин баядар кІанзаватІа ваз.

Зи рикІиз регьят хьана. «Асул заз кІандай инсан я»,
– лагъана фагъумна за. Ахпа са баяддик кьил кутуна:

Къаварилай къаваралди,

Къавун чІере кІвал хъайи яр.

Ада гуьгь давамарна:

Гудач лагъай ван хъайила,

РикІин къене тІал хъайи яр.

РикІ ацІанвай къван Назифатан. Хуьруьз агакъдалди баядар лагъана ада.

Тигьиржал вацІун чапла пата авай Агъа Тигьиржалрин хуьруьз агакъайла эрчІи патан виле акъадай, иер акунри зун вичихъ ялна. ВацІувай гзаф къакъанда авай кІвалер къушарин мукариз ухшар тир.

Дегъ чІаварикай суракъ гузвай, са шумуд мертебадин суларин юкъвай тухванвай рекъи зун къакъан пелел гъана. Инай хуьр капун юкъвал алайди хъиз аквазвай. Хуьр лагъайла, ина кІвалерилай пара харапІаяр авай. Гьар камунлай чкІанвай цлар гьалтзавай зал. Дегъ чІаварилай аранда хъиз, дагъларин синерал, къакъан пелерал, рагъ акъадай чкайрални кІвалер эцигдай лезгийри. И кве гъвадин къакъан кІвалерихъ гар галай айванар жедай. Садбуру шуьшебендар, муькуьбуру силесарар лугъуда абуруз. Лацу эгъенгдай акъуднавай къакъан кІвалерни ачух вили ранг янавай айванар чи хуьрерин къетІен лишан тир. Ингъе гила къакъан синерал алай айванар ичІи тир.

Са береди са кІвалин къав муькуь кІвалин айван тир ина. КІвалер хъиз, инсанарни къуьн-къуьне аваз кІвалахив эгечІдай. Гила лагъайтІа, «къуьнер» амач, абур харапІайри эвезнава.

ЧкІай кІвалер гьисабна за: сад, цІуд, къад, виш... Мад гьисабиз хъхъанач. Къавар, цлар уьцІенвай, чиливди сад хъанвай и кІвалерин са кве цал саламатдиз амай.

Гъа цларикай хкатай къулари килигзавай заз: лезги къулари. Къуд пад харапІадиз элкъвенвайТани, абур авайвал, винел ранг, сувагъ аламаз амай. На лугъуди, устІарди цІийиз эцигнавайбур тир. МуътІуьгъ жез кІанзавачир девирдин басрухриз. Са береда кІвалин чим, суфрадин берекат, хизандин мягкемвал хвейи и къулари рикІ атІузвай.

Са кІвалин харапІайрикай са къеб хкудна за. Вичел яру тангарни аламай. «Вуна хвейи аялар гила гинватІа?» – жузуна за лезги къепІинивай. Саки чІалал атана лагъана ада:

– За хвейибур садни-къвед туш. Сад шаир я, ватан-пересвиликай ялавлу шиирар кхъизвай. Сад чІехи алим я, виридаз тарсар гузвай. Сад бизнесмен я, чка-чкадал кІвалер, магазинар эцигнавай. Ингъе гъар йисуз дубньядилай цІар ягъзватІани, бубадин кІвал кваз къазмач садбуру.

2000

Ханумагъадин тІал

Тигьиржалрин вирида-
лайни яшлу дишегъли Бабае-
ва Ханумагъа Имирханан ру-
шан 117 йис хъанва лагъай
ван хъайила, адан кІвализ
илифнай зун. 5 велед чІехи
авунвай, хтулар, штулар авай
и дишегъли чан алай тарих
тир. Хуьруьн виликан вахтар,
ина кыле фейи кван ва-
кЪияяр, мелерни мехЪерар,
инин инсанар адан ихтилат-
рай акъван хЪсандиз аквазвай
хъи. А чІаварихЪ цІигелвал
авай кЪаридин ихтилатра.

– А чІаварихЪ тІям галай, тІям, – лагъана ада.
КЪедалди начагъвал вуч ятІа тийижир и кЪари кІвачел
алай. Са ялце, ништа, хуралай шумуд баяд кІелнайтІа
ада (Авайвал лагъайтІа, и хуьре баядар тийижир ди-
шегъли жагъидач). КЪаридин баядар стхадикай тир.

*Ша акъваза чи айвандал,
Чан бахадин Мустафа хан.
ГьикІ эхин за а ви дердер,
Чара тахъай стха вахан.*

*Зи яр алай лацу балкІан
Къацу чІурал элкЪезева.
Зи кЪе стха дяведава,
ЙикЪа пудра зун шежава.*

*Ирид дагъдин кьулухъ галай,
Кас гьуьле рагъ акьунани?
Цавай физвай къариб кьушар,
Квез зи стха акунани?*

*Цавай фидай айрупалан,
Кивалин гьенел эхъен гудай.
Садра стха акхунайтIа,
Адан пелез темен гудай.*

*Вили цавуз мих ягъада,
Къизил санжах галкIуй лугъуз.
За Аллагъдиз дад ийида,
Масан стха хтуй лугъуз.*

Ван зурзуна, къагъарди баъмишарна къари.

– Ханумагъа бадедин кьве стха – Баласултанни Нуьдуьрмет Ватандин ЧIехи дяведай хтайди туш. 60 йис алатнаватIани, баде вичин стхайрихъ ишезва. Мад адавай баядар кIан хъжемир, – лагъана чаз адан суса.

2010

Седефан сузаяр

Тигъиржалдин магълейра къекъве-дайла са айвандик ацукънавай къариди зи фикир желбна. Чарни юзур тавуна, гъа са къайдада далудиз рагъ гузвай ада. И виш йисан кІваллин рак чина хъвер авай са дишегълиди – Гулназа ахъайна заз. Къари хабар къурла, «ам зи халани я, яран дидени. Серкерова Седеф Азизан рушан 100 йис и мукъвара хъанвайди я», – лагъана суса зун Седеф бадедин патав тухвана.

Чинани гълера шуьткъверар гъатнавай къаридиз, на лугъуди, зун вичин къилив атуникай хабар тушир. КІакІар аламачир вилин къебекъар кІевна дерин хиялриз фенвай ам.

– Седеф баде, ви яшар гъикъван я? – лагъана ихтилатдик къил кутуна за. Заландиз жаваб гана ада:

– Вучда вуна зи яшарикай? Тигъиржалдал чкІай гъар са кІвал зи са йис я.

РикІе гапур хъиз акІидай гафар тир ибур. Адан вилери гъамлудаказ килигзавай заз.

– Квез гзаф лезги баядар чида лугъзва хуьруьнбуру.
На лугъуди, и гафар гуьзлемишзавай къариди. Зи
рикIин гьал атIана ада вичин баядралди:

*Дагъдай къвезвай селлер аку,
Вад айванар къежирзавай.
Куьч къамаллай эллер аку,
Чилер-цавар иширзавай.*

*Ахьтин къариб чка я им,
Гьал кумачир хуьр хъжедай.
Гьам чIугвар къван зарул я эл,
Вилер амач къе ишедай.*

*Зи эл фена, яргъарава,
Чи арада дагълар ава.
Зун къецикай шад аквамир,
Зи вилера накъвар ава.*

2010

Вуч хъсан тир руш тир бере

Вичин суракъар ада лагъай
са баяддай агакънай зав:

*Къакъан къавун аскІан чІере,
Чередаллай зулун фере,
Перемдин хел са чІук дере,
Вуч хъсан тир руш тир бере.*

И баяд акъван рикІе ацукъ-
най, ада заз акъван таъсирнай
хъи, ам тукІуърнавай Ана баде-
дин суракъда аваз Хачмаз район-
дин Къилегъуба хуъруъз рекъе гъатнай зун.

Вичин 93 яшар хъанватІани, чина жегъилвилинни
иервилин гелер амай Ана Шейдаева акурла зи вилик
малаик хътин са дишегъли акъвазнавайди хъиз хъанай
заз. Вичиз веледар къисмет хъаначтІани, хайибурун аял-
риз рикІин сидкъидай дидевал авур, вичин верцІи мецив
вири агудай бадедин гъар гафунай зарчкІизвай. Квекай
ихтилатайтІани эхир къил сабурлу хъун, алаз- алачиз
рахун тавун тир. «Мез хвена кІвал хуъх, гъил хвена –
хуър» лугъуз акъулар гудай ада. Зи тІалабуналди цІийи
баядрал илигнай бадеди. А баядра рикІин сузаяр авай
дишегълидин:

*Дагъдиш синел лацу чарчар,
Къуд патахъай яд алахъиз.
Чун дидеди чІехи (а)вуна,
Къве вилелай нагъв авахъиз.*

1998

Я Уьнуьгърин масан дере

Заз 2011-йисан гатфарихъ
КцIар райондин Уьнуьгърин хуьре
агдадихъ галай баядар ван хъанай:

*Я Уьнуьгърин масан дере,
Яд атана, къуба⁵ хъана.
Яр, ви сиве къве мез ава,
Вав сир вугун туба хъана.*

*Уьнуьгъ деред гьалар аку,
Гьар камуна къванер авай.
Ви гафарин гьикI чIалахъ жен,
Гьар гафуна къинер авай?*

Вичин 92 яшар хъанвай Гьафиза Багъишан руша лагъай цIудралди бендерикай вучиз ятIани и къве баяд зи рикIел аламуькнай. Лезги руьгъ хуьзвай дегъ хуьрерикай тир Уьнуьгърин тIвар авайвиляй яни, я тахъайтIа, Гьафиза халади ам иердиз лагъана лугъуз яни, чидач, амма ам зи рикIе ацукънай. Вичин сад лагъай гьуьл къве йисалай рагъметдиз феи Гьафизади къвед лагъай гьилера хизан туькIурнай. Ингъе бахтлувал къисмет хъанач адаз. Къве хва, гуьгъуьналлаз гьуьл рагъметдиз фена дишегълидин. Са гада аял гваз бубад кIвализ хтай ам са йисалай паб къена, пуд гада аял гваз амай вичин хуьруьнви Гьежератаз гьуьлуз фена.

Чина нур авай, мецел звер алаз, верцIидаказ рахадай и дишегълиди Гьежератахъ галаз яргъи уьмуьр гьалнай. Четинвилерни къиникъар акур и къведа эхирни чпиз чими къул, къени хизан туькIурна. Абуруз къве рушни

⁵ къуба - элквей

къве гада мадни хъхъана. Ирид аялни кІвачел ахкбалдарна абуру. Чпин виридалайни гъвечІи хцин – хуьруьн духтур тир Абубекеран хизанда яшамишай Гъежерат 82, Гъафиза 93 яшинда аваз рагъметдиз фена.

Мугъманрал рикІ алай Уьнуьгъа Абубекеран кІвале са шумудра мугъман хъанай зун. Авайвал лагъайтІа, Гъафиза халадин верцІи чІалари ялнай зун аниз. Адан ихтилатрикай тух жедай къван?

Сад лагъай гилера абурун кІвалин виликай алатдайла, цІийиз хъракай къарагънавай и дишегълидал дуьшуьш хъанай зун. Илифдач вуч лагъай чІал я? Чна вил мичІна ахъайдалди вичи чрай чар авай фу, вичин гилералди къур ниси суфрадал эцигнай дишегълиди. Ахпа къанжукърин чай гъазурнай. Чна чай хъвадалди кІвале чразвай вечерен атир гъатнай. Ада и хуьрек мус гъазурнатІа байихначир чна.

Ацукъай са герендани кІвачив къеб эчІягъзавай ада. Свас гъиниз ятІани фена, вич аял гъаз кІвале текдиз авай и дишегълидин викІегъвилел гъейран хъанай чун. Вичин жуьреда аваздалди баядрал илигайла и чина мили хъвер авай адан вилериз гъам илифнай. Садрани къисметдикай хай рахун тавуна аялар чІехи авуна динжарай и дишегълиди четин уьмуьрдин ктабдин чарар са-сад ахъайзавай жеди вичин хиялра.

*Чинард таран кукІва мугай,
Чан Аллагъдин играман къуш.
Икъван дердер зи чанда тур,
Фана дуьнья са къуниз туш.*

*Я чан диде, зазни кІанда,
Базардавай няметрикай.
Вучда гила и дуьньядал,
КІанид тахъай девлетрикай?*

*Зун даКлардай килигайла,
Хел-хилеллай хурмадин тар.
Эсли кайи чкадал ша,
Лацу нафтАад шуьше гвай яр.*

*Мад эцифиз элкъвезва циф,
Мирзагъадин гуьнедилай.
Са мурадни тубКІвенач зи,
Фида мад зун дуьнедилай.*

*КІурадин тІвар кьамир гьеле,
Руш гудай са вяде хьурай.
Жуьмядин кьуз це лагъай свас,
Ирид хцІин диде хьурай.*

*Патал хуьруьз зун акьудиз,
Чан диде, зун есир яни?
КІанидавай зун кьакьудиз,
Им бубадин тахсир яни?*

Шегъребанидин манияр

Шегъребани бадеди зун акурла алхи-шарнай:

– Яллагъ ви мурадри цуьк акъудрай! Ваз цавай марф хъиз, чилий чIур хъиз гурай! Ви рекъериз экв аватрай!

Ихътин алхишар авурда-лай къулухъ зи тIалабуналди, вичин хъуьтуьл, секин ван-целди баядар лугъуз эгечIнай Шегъребани баде.

– Гамунихъ ацукъайла, гъа гамунин куквар къван чIалар рикIел хкведа, – лагъанай.

Адан хатур КIцIар райондин Лечет хуьре гъвечIи-далай чIехидалди виридаз кIандай. «Вун кIвачихъ берекат галай паб я,» – лагъана мехъерин къажгъанар къулал тун тавунмаз адаз эвердай.

«Вун рухваяр ханвай диде я,» – лагъана сусарин сандухар гъадав ацIуриз тадай.

Шегъребани бадеди вичин иер ванцелди «Пери-задайрал» илигайла виридан чина хъвер гъатдай, рикIе-риз ахваш жедай. Заз зи яшинда «Перизадаяр» ада къван иердиз лугъудай дишегъли ақуначир. Заз зи яшинда «Пе-ризадайри» икъван дад ганачир:

*Чамран гъилик къизилд сят,
Къизилд сят табарак хъуй,
Перизада, гъай гуьзел яр!
Свас гъизавай я чам гада,
Ваз цIийи свас мубарак хъуй.
Перизада, гъай гуьзел яр!*

Бадеди ахпа сусан тарифар ийидай:

*Чи вил галай свас атана,
Свас атана, кІвал ацІана.
Перизада, гъай гуьзел яр.
Баракаллагъ, я цІийи свас,
Чамран кІвачел вун атана.
Перизада, гъай гуьзел яр!*

Свас чамран кІвализ авуддайла, Шегъребани
бадедин зарафатрин манийри рикІ ахъайдай:

*Цуьцухдилай раб хъсан я,
Дидедилай паб хъсан я.
Дуьгуьдилай къуьл хъсан я,
Бубадилай гъуьл хъсан я.*

Баде енгедал алават хъайила иллаки гзаф хъуьруь-
нар жедай:

*Свас аку лиф хътин,
Енге аку къиф хътин.
Свас чам авай кІвализ твах,
Енге гурар кІаниз твах.*

*Свас аку рагъ хътин,
Енге къурай багъ хътин.
Свас аку цуьк хътин,
Енге къайи чуьк⁶ хътин.*

*Къулал алай аш аку,
Енгедаллай каш аку.
Куранавай як аку,
Енге лугъур вак аку.*

Хийирни шийир вахни стха я лугъуда. Гъавиляй
Шегъребани баде виридан шийирдихъни жедай. Тазиат-

⁶ чуьк - хапІа

дин чІаларни рикІ алаз лугъудай ада. АкІ лугъудай хьи, вирибур шерзум жедай.

– Къейидак шехъа, куь чандавай дердер гъа куь вилерин накъварихъ галаз авахърай. Шел къене тамир, рикІ тІар жеда, – лугъуз меслят гудай бадеди. Вични шехъдай вирибурухъ галаз санал. Жаван яшда вичин гъуьл Агъалар Ватандин ЧІехи дяведа гъелек хъайи, ругуд аял гваз хендеда амукъай и дишегълидин рикІе тІимил дердер авайни? И дердер гыинал хъайитІани, низ хъайитІани лугъуз жедай къван?

Чпин дердерни чандин тІалар алаз-алачиз пар хъиз масадан далудал штІундайбур гзаф гъалтна зал уьмуьрда. Анжах и бадеди лугъудай хьи, жуван дерт масадаз лагъана адан рикІ заланарун ваъ, лугъуз-хъуьрез, ширин ихтилат ийиз адан дерт къезиларун хъсан я.

Гъа икІ, чка атайла ада манийрал илигдай. Веледар, хтулар, штулар авай бадедин и чІалара халкъдин гъамарни тІалар, рикІин метлебарни мурадар авай.

1999

Хылерин баде

Са инсандин уьмуьрди гагь-гагь са хуьруьн тарих чирдай мумкинвал гуда. Муьгьуббат бадедихь галаз таниш хьайила зун ихьтин фикрдал атанай. Вичин 96 яшар хьанвай и кьаридин суьгьбетрай за алатай девирра тек са хыливиьрихь ваь, гьакI вири халкьдихь гьихьтин четин ва залан кьисметар хьанатIа кьатIанай. Виш йисалай виниз яшамиш жезвай инсанрин макан тир Хыле 105-120 йис уьмуьр гьалай Атлухан Атлуханова, Балабег Бала-

бегова, Лейли Адигуьзеловади, Суьрме Кьурбанова ди, Руьстем Бекерова, Макьсуд Сулейманова, Ханумагьа Рзахановади, Зерлу Заловади ва масабуру кьени гелер тунва. Абурун арада Муьгьуббат Кьулиевадин гелерни ава.

Муьгьуббат баде тийижир кас Хылерин хьуре бажагьат жеди. Ам КцIарин маса хуьреризни сейли тир. Адан викIегьвилерни алакьунар акур, бадедин айгьамни зарафат какахьай ихтилатрихь яб акалай инсанрик руьгь акатдай. Мел-межлисрал, мярекатрал ада лагьай манияр рикIиз эсердай, инсанрив дуьньядикай фикир-фагьум ийиз тадайбур тир.

Муьгьуббат бадедин кьве гьвадин кIвалин чилиз вичи хранвай са шумуд чешнидин гамар эКIяйнавай. Виний цлариз элкьвез-элкьвез безенагар янавай. Парчайрин

кІусарикай цванвай абурун нехишар седефралди атІанвай.

Ихътин эсерар садни квед тушир. Мулине гьаларив агьдал цванвай гиширри, нехишар атІанвай парчайрин чинар гьалдна, харадиз янвай хьуьцуьганри кІвализ ре- гьятвал гьизвай. Вичи цванвай милли пекер алай баде- дал. Гьяркьуь вахчаг, памбагдин перем, шуткьу, сун гуьлуьтар алаз, туьтуьна кагьрабадин хтарар аваз кІвалин крарихъ гелкьвезвай кьари. Ада хразвай гуьлуьтдин тай гьеле акьвандай акьатнавачир. Кьурак квай тІанурдин чими гьуьмеди чухьверрин атир гьанвай кІвализ.

Бадедин кІвалин силесардин са пипІе ичин пак- варин хара авай.

– Икьван пакварикай вучзава вуна? – лагьана хабар кьуна за.

– Абур маса кьачуз кьудялар⁷ кьвезвайди йе! – жаваб ганай кьариди. – Ибур за тарарик авахьай ичерикай авунвайбур я. Аллагьди гайи ризкьи гарув вугудани?

И яшда хьрак, тІанурдихъ ацукьна фу чразвай, кІвал, гьен шткизвай, вичин пекер вичи чухьузвай, тарциз акьахна емишар атІузвай, мугьманрин вилик фу эцигзавай кьаридин викІегьвилел гьейран хьанвай зун.

Муьгьуьббат Идрисан 8 веледдикай сад тир. Идри- сан зегьметдал рикІ алай. Адан ланж⁸ хуьре виридалайни дуру яд авайди тир. ХьуьтІуьз ада мурк кьурла Идрисан рухвайри ам якІварив хана, муркІар чараз, самарин кье- не кутуна фура хуьдай. «Идрисан кьайсарханадин⁹» та- риф патан хуьреризни чкІанвай. Гатуз рикІе мурк акьур начагьбуруз инай мурк тухудай. Аликьули хуьруьн тІвар- ван авай, девлетлу ксарикай тир. Анжах аялрин патай

⁷ кьудялар - кьубавияр

⁸ ланж - хьвадай цин гьвечІи вир

⁹ кьайсархана - мурк хуьдай чка

адан бахтунни гъанвачир. Аялар гъвечИзамаз рекъиз вай адан. Са кIапIалдикай са Адыширин сагъдиз амай. Гъавиляй адаз хуъруьн виридалайни иер ва викIегъ руш свас яз гъиз кIанзавай вичин гададиз. И свас Муьгъуьббат тир. Вичин 15 яшар тамам хьун кумазни Аликьулиди Адышириназ мехъерарнай.

1931-йисуз хуъре колхоз арадиз гьидай вахтунда большевикри девлетлуйрин мал-девлет къакъудиз вахчуз-вай. И гъахъсузвилериз эхиз тахъай Аликьули месе гъатна кьенай.

Кар алакьдай, викIегъ свас тир лугъуз Муьгъуьббат яран дидедиз, Гуьзелагъадиз пара кIандай. Гъар пакамахъ свас балкIандал акъахна хуъруьн а кьиле авай чпин мулкарал кьил чIугваз фидай. Ана авайбур адан балкIандин кIвачерин ванери ахварай авуддай. Ийида къван кIвалахар вуч тир а береда хуъруьнбуру!

Чин къуна гвен гуьз фидай. Молотилкадиз цуьлер гудай. Муьгъуьббат адет яз бункердин ксар акъваздай чкадал жедай. Ахпа барамаяр акъат най, гъабуруз къуллугъиз эгечIнай ам. Гуьгъуьн-лай колхоздин цицибар хвенай. Са береда ам тенбекар цадайбурун кьил хкъанай. Гъенел калар, гамишар, балкIанар, хипер, верчерни хуьзвай ада.

Муьгъуьббаталай пекер цудай устIарвални алакьдай. Хуъруьн дишегълийри чпин пекер гъадав цуз тадай. Муьгъуьббатан буба Идриса 1918-йисан эрмени-мусурман дяведани иштиракнай. Къубадин Дигагъ хуъруьн «Ивиар авахъай кIама» эрменияр кукIвардайла гъамни авай. И ягъ-ягъунар куьтягъ хъайила ада Къубадин чувудривай пекер цудай «Зингер» машин къачунай. Бубади жегъиз яз гайи и машинди рекъидалди Муьгъуьббатаз къуллугънай.

Адыширинани Муьгъуьббата санал ирид йис къван уьмуьр гъалнай. Ам вичин папазни къуьзуь дидедиз сагърай лагъана Урусатдиз ичер маса гуз фенай ва ватандихъ

элкьуьн хьувуначир.

Йикъар, варцар алатунивай Муьгьуьббатан гьамар силе хьанай. Дердери чьукьвей ада кузни-хьукьваз манийрал илигдай:

*Я чан диде, за ваз вучин,
Кѳула гьатай парциз вучин?
“Зи балаяр вал аманат”,
Лагьана фей ярдиз вучин?

*Зун айвандик ацукьнава,
Яр ви етим балаяр гваз.
Зун вуч тахсирд иеси тир,
Жегьил чагьда кѳвале тек таз?*

И манийри Гуьзелагьадин рикѳин гьалар атѳудай. Са патахъай сад-садалай гьвечѳи кьуд аял гвай, кьилел сагьиб алачир жегьил ва иер сусан дердини, муькуь патахъай лагьайтѳа, са хабарни авачир хцин дердини чьукьуйдай ам. Рекьидайла ада кьуншийризни мукьвакьилийриз веси авунай:

– Квез минет хьуй, зи свас текдиз тамир, адаз гьурмет ая. Гьар сариз кек ягьиз, абурукай гьалар ийидайла кьуншийри

Муьгьуьббатазни эвердай. Ингье мел багьна тир, сусан ванцихъ яб акалун тир абурун мурад. Адан манийри рикѳи аладардай.

«Дердери дердияр хада», – лугьуда бубайри. Кьвед лагьай дьуньядин дяве кьарагьайла кашарини мекьери хьиз, хажалатрини басрух гузвай инсанриз. Гьуьлери дяведикай кьил кьакьудай папар кьуна дустагьун нин акьулдиз кьведай? Тек Хьилий вад дишегьли дустагьнай: Муьгьуьббат, Гуьлжерият, Элфият, Фатѳимат, Лейлиханум. Кѳѳарай лагьайтѳа, 17 дишегьли кьунвай. Абур сифте Кьубадиз тухванай ва Муьгьуьббата и вакьиадикай чѳаларни тьукѳурнай:

*Къуд пад кIеви машиндаваз,
Мад Къубадиз ятаб¹⁰ гъана.
Милицайрин юкъва аваз,
Фейи зи чан татаб хъана.*

Ахпа КцIариз хканай абур. Дустагъхана акур адавай
эхиз хъаначир:

*Туърмедин пIипI ламу хъана,
Зи вилелай нагъв алахъиз.
Яраб Аллагъ, ахквада жал,
Хайи кIвални бала вилиз?*

Ам къуд вацралай, Адыширин дяведа авайди тайин
хъайидалай къулухъ дуостагъдай азад авунай. Анжах хи-
зандиз Адыширин къиникъуникай, я сагъдиз амукъуникай
хабар авачир.

Муъгъуббат бадедихъ бахтавар йикъарни тIимил хъа-
нач. Хуъруън мелерихъни мехъеррихъ, суваррихъ ам вилик-
къилик жедай. Муъгъуббатан манияр ван атайбурун пIузар-
рик хъвер акатдай. Адан алакъунарни хийирлу крар чешне
тир гзафбуруз. Несилдик кумай чIехиди хъиз адаз вирибуру
гъурметдай, адан къайгъу чIугвадай. Адал меслят гъидай
хайибуруни хуъруънбуру. Къаридини вирибуруз вичелай
алакъдай куъмекар гудай, вичи хранвай гамар, сун гулъуътар
бахшдай хайибуруз. Веледар, хтуларни штулар вичин
къилив атайла хвеша жедай къаридиз. Яргъарай хтай
хтулар кIвенкIе хизанарни галаз Хъилиз фена са шумуд
юкъуз бадедин кIвале амукъдай, ахпа чпиндиде-бубайрал
къил чIугвадай. И къайда садавайни чIуриз жедачир.

Уъмуърдикай шел-хвал тийиз, текдиз хуъре яшамиш
хъайи, вичин ризкъи вичи къазанмишай, яшамишунал
рикI алай и баде 99 яшинда аваз рагъметдиз фенай.

2004

¹⁰ ятаб - санал

Чалан меле

Чалан мелез аватнавай зун. Лезги баядрин мелез. Риклин дегънейрай мецел акьалт-завай бендера ахлакьдинни марифатдин зараривди дигай цIарар авай. Чи михьи лезги чIал авай и цIарара – кьацI алачир, кьацIанвачир, патан гафар кужумнавачир кьени чIал. Фад-фад лезги хуьрера фольклордин чешнейрихъ гелкъвезвай зун хьтин кьеле-мэглияр патал ихьтин мелер халисан мектеб я.

Душубшдай зун КцIар райондин Пиралрин хуьре Алирза муаллим рагъметдиз феи кьвед лагъай йисан межлисда авай. Межлисдин кьиле рагъметлудан хендеда – 82 йиса авай Изажат хала ацукънавай. 62 йисуз санал бахтавардиз уьмуьр гъалай Алирзадинни Изажатаран кIанивилерикай хуьруьнбур гъамиша чина хъвер аваз рахада.

Са мектебда, са синифда кIелай абурун гъвечи чIавалай сад садал рикI ацукънай. Мектеб акьалтIарна мехъерар авур, виртни гъери хьиз рекъе феи абурухъ ругуд хвани са руш ава. Адан рухвар - Мегъман, Къафлан, Элмарс, Варис, Иляс ва Видади институтар акьалтIарнавай, вилик-кьилик квай ксар я. Изажатаран вичин 100 йисуз яшамаш хъайи ярандиде Нежибатанни 83 йиса аваз рагъметдиз феи яранбуба Мисриханан хатур-гъуьрмет гъамиша хвенай.

Вичин ирид аялдилай гъейри яранстхадин етим яз

амукъай къве хва – Ашгьедуллагъни Устабала хвена абурун мехъерар авур Изажат хала умун къилихрин дишегъли я. Адан итим Алирза Аббасов лагъайтIа, хуъруън тIвар-ван авай агъсакъалрикай тир. Савадлу муаллим, къени инсан хъиз вирибурун гъурмет къа- занмишай касди вичин хизан багъадиз къадай, иллаки Изажатал гзаф рикI алай адан. Ша гила эха кван ихътин кас дуъньядал аламачиз.

Вилерал нагъв алай Изажат халади вичин умуурда сад лагъай гилера баядар туькIуърнавай. Дердини ра-хурзавай ам:

*Мектебвиар кIватI жезава,
Вун тарсуниз геж хъана хьи.
Вун амачиз квахъна къарай,
Изажатаз гуж хъана хьи!*

*Цлал алай ви шикилар,
ВучайтIани рахадач хьи.
Гъикъван ви рехъ хвейитIани,
Вун ракIарай хкведач хьи.*

Къегъненлай зарафатар ийиз, Изажат халадин ке-фиар ачухариз алахънавай Элмира Нуралиевадин баядри межлисадал чан гъана. Вичин 74 йис хъанвай и вили вилерин, лацу якIарин дишегълидин баядрин ван хъайила сусарни рушар адав агатна.

*Мел ваханд я, мел ваханд я,
Мелевай фу кIуь муханд я.
РикIин тIалар чубнуьхарна,
Лугъуда за, тIал сухванд я.*

Ина Изажат халадин яран вахан руш Ася Гъаби-бовани авай. 75 йиса авай и дишегъли хуъруъз баядрин устад хъиз сейли я. Мел-межлисрин, хийир-шийирдин вахтунда ада лагъай бендер сивяй-сивиз фида.

Адан са баядди зи рикI хенжерди хьиз атIанай:

*Чаз руш хьана югъ акур туш,
Ви фигьилар, дубнья, бес хьуй.
Фейи кIвале рикI шад тахьай,
Гила закай сурун свас хьуй.*

Вилерай гьам-хифет кIвахъзавай ам са вахтунда бубад кIвале хаму кард хьиз чIехи жезвай. Ингье руш садлагьана етим амукънай. Имид папа гзаф зулумар авуна эхирни ам 16 яшинда аваз гьублуз ганай.

Галаз-галаз кIубд аял хайи дишегьлидиз инани ре-гьят уьмуьр къисмет хьанач. Ася халадин манийрай адан гьамар гьасятда кьатIуз жеда:

*Чун пенжердай килигайла,
Чиг ацукьай нашрувдин яд.
Я сад Аллагь, гьикI арз ийин,
ТIалабайтIа рикIин мурад?*

2012

Хуьруьн виКегьди

Пиралрин хуьруьн юкьван мектебдин муаллимри лишан гана заз ам:

– Булахдал са ялце цIудралди баядар лугьуда Раифат бадеди. Мел-мехьерихъ акван ваз ам!

Зун адан кьилив фейила баде хьран кIваляй акъатзавай.

– Зи тини атанва, хьрак цIай кутазвай за, – лагьана зун тавдин кIвализ тухвана кьариди.

Зун пагь атIана амай:

– И яшда вуна фу чразвайди яни?

– Бес ни чрада, чан хтул? Фу тIуьна кIандачни? Туьквендин фу нез тахьайла мад вучда кьван? Садни, кесибдивай кеспи авачиз эхиз женни?

Гафарин гуьгь шиирдалди лагьана:

*Дегии хьана замана,
Ахквадач ваз хуш агьвал.
Гьалар гьикI хьуй кесибдин,
Жагьин тийиз пекни шал?*

– Вахъ кIанидакай туькIуьрнавай гзаф бендер ава лагьана ван хьана заз.

– Жедачни бес? Вили кьур гада аскердиз фейила 17 яшарин руш тир зун. Са шумуд йисуз адан рехъ хвенатIани, масадан свас хьанай зун. А гада рикIел хкиз, азбади куз, бендер лугьудай за:

*Агьадикай акъатай Рагь,
Вили цавар ацIайди туш.*

*Ирид йисуз рехъ хвейи яр,
За вакай вил атГайди туш.*

– Зи сад лагъай гъуьл муаллим тир. Гзаф хъсан къбилихар авай адахъ. Чи мехъер хъайи къве йисалай ам начагъ хъана рагъметдиз фенай. Ахпа зун Самурханан свас хъана.

– Адалай рази яни вун?

– КІвалер эцигдай устІар тир Самурхан, гзаф вах-тунда Урусатда кІвалахдай ада. Самурхана заз пулуникай дарвал гайиди туш. Анжах рикІни пул чара-чара шейэр я эхир. За хуралай шиирар кІелайла адахъ хъел акатдай. Гила ам къуьзуь хъанва, вилеризни ахквазмач.

Раифат бадедин къве хва Ашкъабадда, сад Дербентда яшамиш жезва.

– Зи са свас урус я. Абур хуьруьз хтайла за лагъанай:

*Вун акъахай айрупалан,
Векъи гару зурзурарна.
Виридалай иер гада
Урусд руша алцуарарна.*

Раифат бадедихъ къве рушни ава. Сад Москвада, муькуьди къунши хуьре яшамиш жезва. Анжах адаз вичин рушарикай суьгъбетар ийиз хуш къведач. “Рушар масадан экв куькІуьрдайбур я,» – лугъуда.

– Бес квез, къуьзуьбуруз хуьре къил хуьн четин тушни?

– Гъелбетда, четин я. Шаз къуьд акъатдалди начагъ хъана чун. Килигдайди авачиз шумудни са мал-къара цура телеф хъана. Эгъ, булахдал фена яд гъидай аман амачир захъ.

– Гадайри куьмек гузвачни?

– Куьмек тагана тазвач, чан хтул. Бес абуру пул ракъур тавуртІа, чавай къил хуьз женни? Чаз гъаниз ша

лугъузва гадайри. Анжах жуван кІвал-югъ туна гьикІ
фида?

Ада айвандик эКІяйнавай сар къалурна:

– Самурханан мес гьилерай фенва. Ибур тІвал яна
гьадан месе туна кІанзава. КІвалин, салан кІвалахарни
вири жуван гьилелай алатзавайди я. За пекерни цузвайди
я, гамни хразвайди я. Михьивилер пара кІанда рикІиз.

Вичин яшар 70 хьанвай Раифат бадедихъ галаз гзаф
ихтилатна чна. Ада чун манидалди рекъе туна:

Кьилихъ галай пешерин шал,

Пешерин шал дуьгьур хьана.

Зи чандавай дердерикай,

Лугъуз, шехьдай чуьнгур хьана.

1999

Са бухча баядар

Хедижа халадин хура шаирдин рикI авайди садрани зи акьулдиз кьведачир. КцIара чи кьунши Мегьамедхан муаллимдин уьмуьрдин юлдаш тир, кьуникьуншидихъ са акьван акахьдачир, тIимил рахадай, кIвалин-кьан паб тир адан рикI алай кар секиндив манияр лугьун тир кьван. Им чир хьайила чи халкьдин мецин эсеррал генани гзаф гьейран хьана зун.

Мамедова Хедижа Жалалан руш 1924-йисуз КцIар райондин Цуру Худат хуьре дидедиз хьана. Гьуьлуьз фена КцIариз куьч хьайи ам 91 йиса аваз рагьметдив фена. Ара датIана вичин кIвалер рестеда твадай и кьакьан буйдин, тIарам, викIегь дишегьлидин зегьметдал гзаф рикI алай. Хьсан кайвани тир ада уьтуь ягьун тавур пек алукидачир, лацу суфра алачир столдихъ ацукьдачир, баят хуьрек недачир.

ТIям квачир ихтилатривай лагьайтIа, яргьаз жедай ам. Лезги манийрал рикI алай Хедижа Мамедовади вичиз ван хьайи кьван баядар рикI алаз мецел гьйдаи.

Садра заз эверна, ада вичин баядрин бухча ахьайнай. Икьван гагьди жуваз ван тахьбай акьван баядар авай хьи, а бухчада. Зи гьейранвал акурла, дишегьлидив регьят хьанай. Вичихъ хтулар, шулар авай и бадеди чи фольклор хуьн гьар са лезгидин гьече тирди хьсандиз кьатIузвай.

*Зунни зи яр хъел яз ава,
Деред яйлух кьурадалди.
ТуйкIуьн хъия зав, кIаниди,
Чун эллериз аквадалди.*

*Ша на икъван шел-хвал мийир,
Сефил зулухъ гад авайд я.
РикIай-рикIиз рехъ жагъурин,
Муьгъуьббатдихъ дад авайд я.*

*Йифиз-юкъуз фикир ийиз,
Дердер эхиз хъана ажуз.
Акатайдав сир вугай руш,
Эхирдай вун хъана ужуз.*

*Акъахайла къавуз кул гуз,
Кард акъатна вили цавуз.
Зун аватна чIулав фуруз,
Низ гъарайин гъил яхъ лугъуз?*

*Ви манияр чан кIани яр,
На лагъанай аманат я.
Къариблухриз фейи къелем,
На авурди ягъанат я.*

*Ацукъайла къарагъ тийиз,
Къуркьушундин таб яни вун?
Лагъай гафар гъарагъ тийиз,
Къиляй-къилиз таб яни вун?*

2013

Булахдиз яд хтана

Узнифат хала гьафил кьена чан хтанва, – лагьай хабар 2015-йисан июндин вацра вири Кцариз чкІанай. Зи бубад кІвалин кьуншидал алай и викІегь дишегьли кесибвилелди кыл хуэзвай умун инсан тир.

Кцарвийри ихтилатзавайвал, дишегьлидихь шехьиз-шехьиз ам кучукун патал галайвилер ийиз эгечІай адан хайибуруз аламатдин кар акунай. Узнифат хала ярх хьайи чкадилай кьараягна ацукьнай. Ада и кардикай кичІе хайи вичин веледризни хтулриз рикІ-дуркІун гана лагьанай:

– КичІе жемир, балаяр. Зи рекьидай вяде хьанвач. А дубньядиз агакьайла зи вилик Рая экъечІна (Рая цІуд йис инлай вилик дубнья дегишарай адан руш я). «Я диде, вуна ина вучзавайди я, хьвач атай чкадиз», – лагьана зун ада анай чукурна.

Гьа юкьуз хизан мягьтеларай мадни са кар хьанай, дишегьлиди ара датІана баядар лагьанай: аваздалди, рикІяй цаз акъуддайвал. Адан мецъай икьван гагьди садрани баядар ван тахьай кІвалинвийрин пагь атІанвай.

Са шумуд йикъалай Кцариз хьфей зун, чпин варадин вилик акъвазнавай Узнифат халадал дуьшуьш хьанай. Ам гьамишанда хьиз якІа-чІарчІе аваз акурла,

гзаф хвеши хъанай заз. Зи хвешивал къатГай адан пЇу- заррик хъвер акатнай. Вичел цЇийи кылелай чан хкай «ОКИ» клиникадин духтурриз алхишарнай. Ахпа заз вичин кЇвализ эвернай.

– Ша кЇвализ, аку за ваз гьихътин баядар лугъу- датГа, – лагъана хъуренай ам.

Къунвай булахдин вил ахъа хъайила анай авахъдай яд акурди яни квез? Гъа саягъда ргазвай Узнифатан баядрин булах. Зи мягътелвал къатГай ада лагъанай:

– Сифте яз заз баядар зи диде Зуьгъре Султанова- дивай Мучугъа ван хъайиди я. Ингъе заз жуваз са баядни чидачир. Икъван гагъди гъич са баядни лагъайди тушир. Чи хуьре Ракъуят, Кафريات хътин баядрин устадар авай. Абуру мел-межлисрал баядар лагъайла вири пагъ атГана амукъдай. Вун чГалахъ хъухъ, чан руш, 50 йис инлай ви- лик ван хъайи гъа баядар гила рикГел хквезва зи. Узнифат Алишан руш 1939-йисуз КцГар райондин Мучугърин хуь- ре дидедиз хъанай. 18 йиса аваз КцГариз гъуьлуьз фенай. Вичин гъуьл Хезен Мевланов 38 йиса аваз рагъметдиз фейидалай къулухъ ада къуд веледдиз дидедални авунай, бубавални. Адан уьмуьр четинвилерани дарвилера фенай.

Узнифат халади хуралай баядар лугъузвай. «Булах- диз яд хтана», – лагъана фикирна за. Зи фикир кГелна жеди дишегълиди.

«Зи хура баядрин вулкан юза хъанва», – лагъана зарафатарна ада.

Ругуд вацра баядрин гъавада хъана ам. Ругуд вац- ралай гъахъ дуьньядиз фена. Адан ван гилани зи япара ама.

*Мад атана Яран сувар,
Хунча гъваш заз синидаваз.
На чарадаз гъикГилигда,
Зун хътин са кГанид аваз?*

Гъайиф тушни чан къайи яд,
Къацу векъин кІаникай физ?
Эхиз женни, чан кІани яр,
Рахан тийиз, виликай физ?

Лацу перем алай гада,
Лагъ вуч ава ви хиялда?
Жув кІевера твамир икъван,
Дердер чна санал гьалда.

За манияр лугъудай туш,
Рушар вири татанамаз.
Зун дидедив рахадай туш,
Зун кІанидаз таганамаз.

КІурадин тІвар къамир гъеле,
Руш гудай са вяде хъурай.
Жуъмядин къуз це лагъай свас,
Ирид хцІин диде хъурай.

Дуъз уълчуьдай шегъредихъ вач,
Яр, ви рекъер дар тахъурай.
Свас аватІа лагъ гада ваз,
Ахпа зи рикІ тІар тахъурай.

2015

ГадацІхуьруьн рушариз кьий

ГадацІийихуьр манийрал, фольклордал гзафни-гзаф рикІ алайбурун хуьр хьиз вири КцІариз сейли я. Ина къени халкъдин меце вишералди бендер ава. И гуьлуьшан хуьр цІудралди баядрин устадралди сейли я. Инай чи межлисрин, мелмехьеррин абур тир шумудни са дишеглияр акъатна. И хуьре ван хъайи са баядди заз иллаки дад гана:

*Яран йикъан марфариз кьий,
Ара гана куьлуьз къвадай.
ГадацІхуьруьн¹¹ рушариз кьий,
Килигайла хуьрез къваздай.*

Хуьруьз, адан рушариз чІехи муьгьуьббатдалди туькІуьрнавай и чІалар акъван рикІиз чимибур я хьи!

Гъар гъилера манийрин мел рикІе акъурла КцІар райондин ГадацІийихуьруьз рекъе гъатда зун. Вучиз ГадацІийихуьруьз? Вучиз лагъайтІа и хуьруьн дишеглияр къван баядрал рикІ алайбур икъван гагъди санани дуьшуьш хъанач зал. Ина жегъил, къуьзуь талана вирибурулай манияр лугъун алакьда. Эхъ, и алакьун Аллагъди гадацІийихуьруьнвийриз захавилелди ганва.

Баядрин мелев къведай вуч ава? Бадеяр халкъдин руьгъдикай яд хъванвай, чи ацукьун-къарагъун, адетар, кълихар винел акъуддай баядрив рахайла рикІ ацІуда, гъиссер хуььтуьл жеда ви.

¹¹ ГадацІхуьр - ГадацІийихуьр

Дидедин веси

Яргьал йи-
сара ГадацИйи-
хуьруьн клубдиз
регьбервал гузвай
Синара Къадимо-
ва чи фольклор-
дал ашукь я. И
дишегьлиди гь-
къван вахтар я
вичин рикИн
тПалабуналди лез-
ги фольклордин

чешнеяр кIватIиз. Хуьруьн къарийривай ван хъайи чи
руьгьдин ивирар – баядар, халкъдин мисалар, хкетар,
къисаяр иер хатIуналди къилди дафтарриз кхъена багъа
эменни хъиз хуьзва ада. Абур лагъайбурун тIварар къейд
ийизва. И кар къени давамарзава.

Чи эменнийрихъ гьикI хъана икI гелкъвезва Си-
нара? И кIанивал гьинай я адахъ? И суал гайила адан
вилерал накъвар акъалтна.

– Зи диде Султаннисе Шерифовадихъ чи хуьруьн
гзаф дишегьлийрихъ хъиз, бендер тукIуьрдай алакьунар
авай. Са ялце хуралай акъван манияр лугъудай хьи, чун
пагъ атIана амуькьдай.

Ада лагъай гьар са баядди са вакъиади хъиз эсердай
чаз. И баядра чи хуьрерин адетар, хуьруьнбурун фикир-
фагъумар авайвиляй абур рикIе ацукьдай, чи гьиссер
хуьтуьлардай. ДатIана яб акализ кIандай чаз абуруз:

*Къе рушари ван алахъиз,
Яран гебе хрзава.*

*Яр виликай алатайла,
Зи рикI кьене цIразава.*

*За гуьнедал кIвал эцигна,
Элкьвез-элкьвез айван галаз.
За тавдин кIвал туькIуьрнава,
Яр хквервал мугьман галаз.*

Фад-фад чавай вичин манияр кхьена хуьн тIалабдай ада. Ингье чна – вад аялди: кьве гададини пуд руша кваз кьадачир адан гафар. Гьавурда акьадачир чун и тIалабунин.

Зи буба Кьадирбуба Фетуллаев хуьре бригадир тир. Зи стхяяр Бакуда институтрик экечIайла буба Урусатдиз фена кIвалахиз мажбур хьанай. Гьана кIвалахиз вичин хизандиз пул ракъурдай ада. Дидеди лагьайтIа, крар ийидайла веледрив кIелиз тун патал яргьара зегьмет чIугвазвай вичин аялрин бубадикай бендер туькIуьрдай. Дидеди 76 яшда вичин дуьнья дегишарна. Месел алаз, рекьидай вахтун-дилаь вилик ада чаз лагьанай:

– Я балаяр, зи чIалар кхьихь тIун куьне. Абур жувахь галаз тухуз кIанзавач эхир заз.

Вучиз ятIани рикI авуна чна абур кхьеначир. Абур кхьейтIа, дидедин уьмуьр фад кьатI жеда лагьана фагьум-дай чна. Жуван рикIел аламукьай са кьадар баядар за ам гьавурда такьадайвал дафтардиз кхьенай.

Диде рагьметдиз фейидалай кьулухь чавай адан веси кьилиз акьудиз хьанач лугьуз зун гьайифди канай. Ингье гьа чIавадай за хуьруьн кьуьзуь папаривай ван хьайи кьван мецин туькIуьрунар вири кьилди дафтарриз кхьиз-ва. Жуван дидедин веси кьилиз акьудиз хьаначтIани, санлай лезги дидейрин рикIер кIелиз алахьзава за.

Бадейрин кьула

Манийрин мел и гилера ГадацИйихуьруьн дишегълийри вичин 85 яшар хъанвай Гуьлдесте Ханагъмедовадин кIвале тукIуьрнавай. Са хуьре аватIани, фадлай са-сад такунвай яшлу дишегълийри – 85 яшарин Эзине Къардашбеговади, 82 яшарин Бибиханум Къадимовади, 78 яшарин Шагъсенем Керимовади ва 68 яшарин Гуьлуьс Саидовади ширин ихтилатрал илигнавай. Иллаки 70 йисуз кзуншияр яз дуствал ийизвай Гуьлдестединни Эзинедин ихтилатар ван хъайила вирибурун ПIузаррик хъвер акатзавай.

– Я кьейи тавур Гуьлдесте, экуьнахъ заз вун кьена лагъана ван хъанай. Ялар хъанай заз, – Эзинедин ван зурзуна.

– Аквазва ман ваз, зун кIанчI хъиз инал алайди. Жуван рикIиз азаб гумир, – Гуьлдестеди Эзине секинарна.

– Накъ зун жув патал тур лагъай сурун чкадиз килигиз фенвай. Хуш атанач заз аникай. ХандакIда ава, – Эзинеди къалабулук кваз лагъана.

– Ваз ви кIарабриз тIар жез кичIезвани? – Гуьл-

дестедин гафарал вири хуьрена.

Эхь, уьмуьрдин йикъар рагъданихъ тир, тГалари-квалари, уьмуьрдин яцIари галуднавай дишегълийрин ихтилатар атун авай, хъфин авай дуьньядикай тир. Ингъе баядрал илигайла абурун вилера хъвер къугъвана. И меле Гуьлдесте халадив къведайди авачир. Герен-герен «Зи рикIел са затIни хквезвач,» – лугъуз вичин чIаларин бухчадай сад-сад акъудзавай ада къуд цIарар.

Вич Эвежугъ хуьряй тир, 18 яшда аваз Гада-цIийихуьруьнви Энвераз гуьлуьз фейи ам 7 хцинни 3 рушан диде я. Хтулар, штулар авай адал къил чIугвазвай, савкъватривни чан-рикI авунив дишегълидин гевилар къазвай абуру дидедин уьмуьр яргъи ийизва.

Баядрал гзафни-гзаф рикI алай и дишегъли чалар лугъуз эгечIайла виридан вилерикай хуьруьн виликан чIавар карагда. Са береда совхоздин кIвалахри хуьруьнбур вири агуддай. ЭчIел эчIедайла, гвен гуьдайла, пер ягъа-дайла, келемриз яд гудайла, чил къванерикай михъдайла пар къезиларун патал фад-фад манийрал илигдай абуру. И манийрихъ яб акализ-акализ мураддин луваррал жедай яб акалзавайбур. РикIиз регъятардай манийри.

Алипулат чаталдава¹²,

Я сад Аллагъ, серинар гъваш.

Вил ченгидал алай къелем,

Ви гафарик деринар квач.

2016

¹² чатал - тала

Бедирнисе

КцIар райондин Эвежугъ хуьре 1900-йисуз дидедиз хъайи Бедирниседин 13 яшар хъайила ам акъван иер тир хьи, рушан суракъар къунши хуьреризни чкIанай. Шумудни са жегил адан дердина авай. Ингъе иервили рушаз бахтлувал гъанач.

Чуьлда гвен гуьдайла руш сада балкIандаллаз гваз катна.

Вич ГадацIийихуьрай тир ирид аялдин буба Межлум Келбалиева гваз катнавайди чир хъайила рушан вилерай ирид жерге накъвар авахънай. Баядралди рикIин тIалар алудиз алахъай рушан мецъай акъатай дертлу чIалари ван атайбур иширдай лугьуда.

Умун къилихрин и руш гъуьлуьн етим амай аялри хуьтуьларнай. И аялрихъ галаз санал чIехи хъанай ам. Гуьгъуьнлай вичини къуд аял ханай.

ГадацIийихуьре ван хъайи и къисади рикIин гьал атIанай зи. Азим чIавуз завай ам рикIелай алудиз хъаначир. Са береда лезги дишегълийрин къадар-къисметар гъихътинди тиртIа хъсандиз къалурзавай и къисадин таъсирдик кваз жуван «Сейли» повесть кхъенай за. Санлай 7 гададизни 4 рушаз дидедал авур Бедирнисе 93 яшинда аваз рагъметдиз фена. Вичин уьмуьрдин эхиримжи 7 йис буюркбуь яз акъуднай къариди. «Шехьдалди

вилер буъркбуъ хъайиди я фагърдин», – лугъуз ихтилат-
дай хуъруьнбуру. ЯтІани рекъидалди вичин иервални
квадарнач дишегълиди, шаирвилини алакьунарни. Вичин
дердерни гьамар бендерив аладардай къариди. Бедирни-
седи манийрал илигайла, адан хура садавайни акъвазиз
жедачир.

*Вили цава цІар ягъизвай,
Фиргъавандин са къуш я зун.
Зун хайи къал къван аватрай,
Пара бахтсуз са руш я зун.*

*КІанибурун гьуьм галукьна,
Цуьк акъудай къакъан гуьне.
Патал хуъруьз акъатна зун,
КІанид амаз хуъруьн къене.*

*Вуна чуьлда гвен гуьзава,
Гъилевайди бафа тушни?
Патал хуърйя яр хкъагъун,
Ажеб залан жафа тушни?*

*Зи Къуръанда зардин чарар,
Са чар къуна эзбера, яр.
Патал хуъруьз ганава зун,
Зи тІвар къуна эвера, яр.*

*Дагъдин синел лацу чарчар,
Къуд патакъай яд алахъиз.
Зун дидеди патал гана,
Къве вилелай нагъв авахъиз.*

Сусанханум

КцIар райондин ГадацIийихуьре дидедиз хьайи Сусанханум хура лезги баядрин булах ргазвай элдин шаир тир. Ам сейли ашукь Девришалидин хизанда чIехи хьанай. Чуьнгуьр ягъиз, гъиссер юзурдай манийралди мелмехъерар кьиле тухудай Девришалидин и алакьунрикай адан рухвайрикай Ханкишидизни, Гъусейназ пай ганвай. Хизандин гъвечIи велед тир Сусанханумани аял чIавалай бендер тукIуьруналди вири мягьтелардай. Ам манийрин гъужетунра тек са дишегълийриз ваь, итимризни уфтан жедай. Гъавиляй жегъил чIавалай хуьруьнбурун рикI алай инсандиз элкъвенай.

Хуьруьн мектебдин муаллим, Ватандин ЧIехи дявдин женгерай саламатдиз хтай Сеферагъмед Келбалиевахъ галаз санал уьмуьр гьална, 7 велед чIехи авунай ада. И хизандихъ ГадацIийихуьре ахьтин гъурмет авай хьи, вирида Сусанханумаз «диде», Сеферагъмедаз «буба» лугъуз эвердай.

Сусанханумани адан яран диде Бедирниседи са кIвале гзаф гъурметлуз уьмуьр гьалнай. И кIвале кьиле фейи манийринни баядрин мелерин суракъар вири райондиз чкIанай. Иллаки Бедирнисединни Сусанхануман манийрин гъужетунар сувариз элкъвешдай. Къедалди хуьре и элдин шаиррин чIалар хуралай кIелзавайбур ава. Сусанханум Келбалиева 82 яшинда рагъметдиз фенай.

2010-йисан мартдиз чаз и хуьре Сусанхануман 82
йиса авай яран ваха – Азизова Фатегъат Гъасанбаладин
руша адан 50-далай гзаф бендер хуралай лагъанай.

*Гъуцарин квал вили цава,
Килигналди атIудан вил?
Зи чанда са гурва ава,
Какадарда ада цав-чил.*

*За дагъларай живер гъида,
Къурагъвилер тахъуй лугъуз.
На Гъуцариз минета яр,
Чарадаз ваъ, заз хъуй лугъуз.*

*Цавун чиниз циф атана,
Лацу харар къуй лагъана.
За Гъуцариз дад ийида,
Зун кIанидаз гуй лагъана.*

*Гъуцар сувун хураллайди,
Чи Сувалрин яйлах яни?
Зи гафарин ван тахъана,
Вун эллерин чIалахъ яни?*

*На кукIушдай жив гъиз фейи,
Гъуцар дагълар къакъандава.
Лацу шивдал алай гада,
Мехъералди гъикъван ама?*

Чални велед хъиз верци я

Назлу бадедин баядар заз 2002-йисуз Хачмаз райондин Муругуба хуьре ван хъанай. А чIавуз адан 80 йис цIийиз тамам хъанвай. «Чални велед хъиз верци я», – лугъуз, халкъдин баядар сад-сад цIиргъиник акализ лугъузвай и дишегълиди. И къуд цIарара яргъи уьмуьр гьалнавай, четинвилерин, гьалал зегъметдин, хизандин бахтлувилин тIям чизвай са акьуллу дишегълидин сабур, адан дуьньядикай фагъумиз тазвай эверун авай. Са шумуд вацралай ам рагъметдиз фена лагъайла, ялар хъанай заз, вучиз лагъайтIа адан чIалар вири къелемдиз къачуз хъаначир завай.

Агъмедан руш Назлудин рушвилини фамилия Зуьлфикъарова я. Ам КцIар райондин ЧIехи Муругъ хуьре 1922-йисуз дидедиз хъана. Фейзи Няметан хцихъ галаз хизан туькIуьрай ада Муругуба хуьре уьмуьр гьалнай. Назлу вичелай гзаф чIехи тир Фейзидин 4 лагъай паб тир. Касдин эвелан къве папаз аялар хъаначир. Пуд лагъай папа адаз пуд аял ханай, ингъе абур гъвечIизамаз дишегъли рагъметдиз фенай. Назлуди гьам а аялриз, гьамни вичи хайи 4 аялдиз дидевал авунай.

Къени къилихрин, умун дишегъли тир Назлуди баядрал илигайла вирида гъейранвилелди адахъ яб акалдай. Хачмаз райондин тIвар-ван авай адвокат тир адан хва Рауф Няметова лагъайтIа, са масакIа дамахдай вичин дидедин баядралди. Ада дишегълиди хуралай лагъай чIалар са дафтардиз куьчарна зав агакъарнай. А

Баядрихъ яйлахдин цуькверин атир галай.

*Яр виликай алатна зи,
Вили цав хъиз вилидавай.
Рахан тийиз килигна заз,
Къакъатна зун Лейлидивай.

*Гъуьруь-пери дуьшуьшарай,
Вили цава салагъ ава.
На куьз фикир чӀугвазва, яр,
Кар тубкӀуьрдай Аллагъ ава.

*Вили цавун циферикай
Яр агуддай суьгъуьр кӀандай.
Зи чандавай дердерикай,
Луьгуз шехьдай чуьнгуьр кӀандай.

*Вили цавун арирагъманда,
Луварар квайд ничхир яни?
КӀанид туна такӀандаз гун,
Им дуьньядин эхир яни?

*Цава авай Алпандин гъуц,
Лацандал¹³ къван атаналда.
КӀанидан кӀвач акьур чилер,
Мулд цуькверив ацӀаналда.

*Цавай атай лац акурла,
Чили, цаву гъайбат гуда.
Чарадаз хъай(и) яр акурла,
ЦӀай акатна зи чан куда.*

¹³ Лацан - Лацар хуьруьн къадим тӀварарикай сад

Гуьзелан иер чІалар

И дишегъли лезги бадейрин халисан чешне я – верци рахунралди, акьуллу меслятралди. Мамедбегова Гуьзел Гъайдаран руш КцІар райондин Мучугъ хуьруьн эгъли я. Вичин 86 йис хъанвай и дишегълидин чина шуьткъверар аватІани, ада жегъилвилини иервал квадарнавач. «Адаз Гуьзел лагъай тІвар дуьшуьшдай ганвайди туш, гъа вичин тІварцив къадайвал гуьзел тир ам», – лугъуда мучугъвийри.

Секин, хъуьтуьл къилихрин и дишегълиди сабурдив, фасагъатлудиз ихтилатда. Хуьруьн виликан вахтарикай, хуьруьнбурун ацукьун-къарагъуникай, лезги адетар хвена абуруз икрам авуникай рахада. Гагъ-гагъ баядар лугъуз эгечІа ам.

Баядрал рикІ алай дишегълияр и хуьре гзаф ава. Са куьнивайни фольклордин и жанрдивай хъиз лезги дишегълияр санал агудиз жедач. Дуьз я, Гуьзел халади лагъайвал, гиланбур виликан папарив къведач. А дишегълийрин мецик квай звер са маса жуьрединди тир, халисан шаирар тир абур. Векьер ядайла, ник гуьдайла, гам атІудайла, яран чурунрив эгечІайла гъвечІи-чІехи абурун ванерикай тух жедачир. Мехъерикни суварик тухудай манийрин мелера абурув мез агакъариз жедачир. Са ялце чеб-чпелай цІудралди манияр теснифдай абуру, булахар хъиз акІ ргадай хъи, яб акалайбурун чандиз

регыят жедай.

Манийрин гъуьжетунар акъван гурлуз фидай хьи,
вири руьгь акатнаваз, шаддаказ хьфидай чпин кІвалериз.
«Эгь, а папарив гекъыгайла чун са затІни туш», – лагъана
дишегълиди агь чІугуна. ЯтІани са герендилай вичини
баядрал илигна:

*КІани къелем, вун авачиз,
За йифер-къар гьикІ акъудда?
Чун са багъдин юкъва КІандай,
Шехьна за зи рикІ акъуддай.*

*За пенжерар ахъаз тада,
Лацу лифер атуй лугъуз.
Зун бубади патал гана,
Вичин кІвализ татуй лугъуз.*

*Хуьруьн къене са яргъи ник,
Вилик цІвелин тарар галай.
Агъадикай зи яр къведа,
Кьилел лацу бармак алай.*

*Зун галайнихъ вил вегъена,
Яр айванда къекъвезава.
Ада гайи ййлухдикай,
Заз цуькведин ни къвезава.*

2014

Магъиятан йикъарган

Хачмаз райондин Ялама хуьре вичин 87 йис хъанвай Магъият бадеди зав гьалдай фенвай са куьгъне дафтар вугана. Туракъ вили рангунин жилд алай и яццу дафтардин чарар девирди хъипи авунвайтани, иер хатлуналди, лезги члалалди кхъенвай цларар хъсандиз клелиз жезвай. За дафтарда кхъенвайбур клелиз акурла, къариди лагъана:

– Чан руш, шумуд йисар я за ви рехъ вилив хуьз. И дафтар за садавни тагана ваз хвенвайди я. Адан къадир ваз чир жеди лагъана фагъумнай за.

– Эхъ, гъикъван члав я дедиз вахъ галаз гуьруьшмиш жез кланз, - ихтилатдик къил кутуна, бадедин гафариз къуват гайи Ялама хуьруьн юкъван мектебдин директорвиле клвалахзавай адан хва Шагънамаз Севзиханова.

– И дафтар вуна хуьз шумуд йис я? – мягътелвилелди жузуна за.

– Ци пудкъанни цлуд йис я, – къагъар акатна дишегълидик. Къуьзуь хъана уьмуьрдикай кфет хкудиз хъжезмачир ам хиьлри жегъил берейрихъ ялзавай. Лезги члалал йикъарган туькгуьрнавай, вичиз ван хъайи къван шиирарни манияр иер хатлуналди дафтардиз кхъенвай и дишегълиди шумудни са йисара ам багъа аманат хъиз хвена, лезги члалал газет акъудзавай вичин ватанэгълидив вугун лезги дидеди хайи члалаз икрам авунин са куьнивни гекъигиз тежер чешне тир.

– Дафтар за юкъван мектеб акъалтларай йисуз зи

стха Рчаба заз пишкеш яз ганай. Зани аниз зи рикИз эсер авур баядар кхъенай.

Чи ихтилат акъван ширинди хъана хъи, за са шумуд сятдин вахтар мус алатнатІани байихнач.

– Зи аялвал КцІар райондин Хуьлуьхъ хуьре фейиди я. Зи буба Агъмед Шефиеваз 11 аял авай. Зун хизанда виридалайни гъвечІиди тир. Зи рикІел хъсандиз алама, суваз, лардиз векъерикай кІунтІар къаз фидайла рушари бендерал илигдай. Садбуру фад лугъунрик кыл кутадай:

*Авал вали,
Вал алкІиди,
Тум галкІиди,
Вах нахутІал,
Гьалал хутІал,
Сад гагъатиз,
Сад калтугиз,
Муьхцер акваз,
Хуьр такваз,
Эхъен хквез,
Вун техквез.*

Гагъ-гагъ рушар бендерив рахадай. Им чи виридалайни рикІ алай машгъулат тир. Вучиз лагъайтІа рушарин алакьунар гъа манийралди винел акъатдай. Вични и манияр иер ванцелди лагъана кІанзавай. Сада лугъудай:

*На яйлахрин атир гъида,
Чан дагъларай къарагъай гар.
Ви пІуззарар табагъдин чар,
Элкъвена заз жаваб це яр.*

Муькуьда адаз жаваб гудай:

*Вун гьуьлерай гъиниз фида,
Чан яргъариз акъатай яр.
Гъайиф тушни чарадаз жез,
Вил галамаз къакъатай яр.*

Ахпа масад чІалал кьведай:

Гатун дагда живер ама,

Табасаран гад я гада.

Хеб яйлахдай тахтанамаз,

Мехьер авун фад я гада.

Гъа икІ, баядрин сел ахъа жедай. Рушар манияр лугъуз-лугъуз фидай, яргьал рехъни ракъини кун рикІе-лай алатдай.

Магъият бадеди вичин ихтилатдиз давамзава:

– Мектебдиз зун Яргундал муаллимвиле кІвалахзавай зи стха Рчабан кІваляй фена. Чан руш, жуван тарифар авун хъсан кар туш. Анжах тариф тавунани жедач эхир. Чиди тІвар-ван авай несил, зунни ақунар авай руш тир, гъавилай захъ илчийар гзаф авай. Ингъе зун алцуарна «жибинда пешер хъиз пул авай» нежефхуъруьнви Севзиханаз гана. Яламада адан «имаратдин» чкадал хъран кІвал хътин гъвечІи са дехме ақурла зун гъар са куьнин гъавурда ақбуна. Авайвал лагъайтІа, зав гъайдини гъа хъран кІвализ туькІвей са ракъун кравутни са къат месер тир. Са къадар вахтундилай чна кьведа санал и кІвал эцигна. Севзихана палчухдин вириз тІуш гана, за 1200 кирпич атІана, – лугъуз юмордалди ихтилатзавай Магъият бадеди.

– Дяведин йисарни, адалай гуьгъуьнин йисарни занланбур тир. Са гъвечІи кІвале вад гада аял чІехи авуна за. Гилан девирда аял хуьз вуч ава къван? Чи береда аялрал алуқІардай пек авачиз шалвардин кІан атІудайди тир хъи, куьцІуьн тавурай. Идалай алатай пек адал, адалай алатайди муькуьдал, куқІвар жедалди алуқІардай чна.

И дишегъли уьмуьрди ақъван яцІара туна хъи! Пуд велед вичин гъилералди сура туна дидеди. Тариэл 10, Афтандил 19, Къайитмаз 40 йиса аваз квадарай ада вилерин накъвар къенез кужумна, чинеба дерт чІугуна. Гъуьлуь 48 йиса аваз дуьнья дегишарна.

Къве хчин – Шагънамазанни Вадияран хизанри, сусарини хтулри вичиз рикІин сидкъидай аявалзаватІани, кІвал-югъ рестеда туна, фу-къафун гузватІани, къариди вичин кІвале ялгуздиз уьмуър гьалзава. Яшар фена, начагъвилери вичиз басрух гузватІани, юкъ чІемерук хьиз какванватІани, Магъият бадедин чандик цвөгъ кумачиз туш. Вичин салаз, багъдиз вичи къуллугъда, перни керки гыляй аватдач.

– За йифди-югъди Аллагъдиз дадзава хьи, рекъи-далди зи кІвач чилик, гыл сивик хъурай, – лагъана хъуьрена къари.

За вичивай баядар лугъун тІалабайла адан баядрин сел ахъа хъана. Галатна рикІи чубарукдин рикІи хьиз фад-фад ягъазвайтІани, ам акъваззавачир, ихътин дуьшуьш мад гъиле гьат тийидайдакай кичІезвай адаз:

*Ирид хуьруьз яд гузавай
Къелем яраб гъинаватІа?
ГъинватІани Аллагъди хуй,
Адав рикІин сир гуматІа?*

Зун хъфиз кІвачин хъайила къалабулук акатна Магъият бадедихъ:

– Вун фад хъфизва, чан руш, завай ваз вири их-тилатар ийиз хъанач.

– Зун мадни хкведа, чна тухдалди гафарда, – лагъана гаф гана за адаз. Гаф къилиз акъудна кІанзавай. Вучиз лагъайтІа чи бадеяр чи чІалан университетар я. Абурувай чирна кІанзавай акъван затІар ава хьи!

2016-йисуз 89 йиса аваз рагъметдиз фена Магъият хала.

Аваранрин элкъвей рекъер

Геронтологиядин илимдихъ (яргъи уьмуьр гьалунин сирер чирзавай илим) галаз машгъул жезвайбур патал КцIар райондин Аваран хуьр халисан чешне я. Ина чпин яшар вишелай алатнавай гзаф инсанар яшамиш жезва. Исятдани каркеспидихъ гелкъвезвай, зегъметдив кьил хуьзвай ихътин инсанрихъ галаз ихтилат авурла са маса гьавада гьатда вун. Абурун кьетIенвилерикай сад, халкъдин баядрал рикI хьунухъ я.

Яшар финивай абур халкъдин манийри генани чпихъ ялда, вучиз лагъайтIа гзафни-гзаф суалриз жавабар ава и манийра. Абуру рикI аладарда, сабурлувал чирда, яшамишдай гуж гуда инсанриз.

Аваранрин элкъвей рекъер,

Къуру я лагъ, къум акъатиз.

КIанида зун хабар къуртIа,

Кузава лагъ гум акъатиз.

Аваранвийри, адет яз, баядар лугъунихъ и къуд цIарцIелди кьил кутада. И хуьре гъвечIидалай чIехидалди вири сад хьиз бендерин чIалалди рахада. Гъа и карди гьейранарна зун.

Сечмедин некӀедин сас

Гъажиханум бадедин та-
зиятдиз атайбур секиндив шехъ-
завай. Адан веледар, хтуларни
штулар жерг яна чилел ацукъна-
вай. Сечме бадедин лагъ-лугъун-
рикай виридан вилерал накъвар
акъалтзавай. Вичин 85 йиса
авай рушахъ шехъзавай къари-
дин ван къуд патаз чкӀизвай:

– Дуньядилай вахтсуз
фейи бала дидедин!

И гафарин ван хъайи же-
гыл дишегълийрин пӀузаррик хъвер акатзавайТани, Сеч-
ме бадедин мукуь къве рушавай – 80 яшарин Зибей-
дадивайни 65 яшарин Секинадивай вилин накъвар хуьз
жезвачир. Абурун стха – 77 яшарин Везирхан лагъайТа,
вич шерзум хъанвайди масабуруз чир тахъурай лугъуз,
фад-фад къецел экъечӀзавай.

КцӀар райондин Аваран хуьруьз зун Сечме баде-
дихъ галаз таниш жез фенай. 106 йисар хъанвай и
къариди некӀедин сас акъуднава лагъай хабар райондиз
чкӀанвай. Ингъе ихътин юкъуз саракай ихтилатин хъсан
тушир.

Къве вацралай мад гъилера фенай зун хуьруьз.
Сечме баде вичин кӀвале дивандал ацукънавай. Иер ге-
беяр авай и кӀвале дивандин вилик цӀуру са сумаг экӀя-
навай. Къаридин суса Севила лагъанай:

– Им бадедин свасвилин сумаг я. Вичи вишев
агакъна халичаяр хранватТани, и цӀуруди пара кӀанда адаз.

Зун вичин некӀедин саран суракъда аваз атанвайди

чир хъайила къари хъуренай:

– Вучда вуна зи саракай?

Ахпа хъуьтуьлдаказ алава хъуунай:

– 50 йис я зи сиве са сасни амачиз. Садлагъана диргар дакІунна зи. Ахпа аялдиз хъиз са куьлуь сас экъечІна. Сифте мез галкІиз, заз манийвалзавай. Аялриз кІвале и хабар ван хъайила, абур зал хъурена. Къуншид папаз жуван сас къалурайла, ада заз вуч лагъайтІа хъсан я? «Къуьзуь чІавуз сас акъудун хъсан кар туш. Аквар галарай, мукъвара вун рекъида». Зи чанда кичІ гъатна. Чан ширин я эхир! Са шумуд йикъалай зи сиве сас амачир. За ам фахъ галаз хъуьткъуьннай жеди. Къуншид паб, сас вичиз ганац лугъуз закай бейкефни хъана. Къуьзуь чІавуз акъатай сас низ гайитІа, гъадан умуьр яргъи жезвайди я къван.

Ахпа бадеди баядралди зи рикІ аладарна. И баядар кІанивиликай тир.

Сечме бадеди 107 йис умуьр гъалнай. Са тІалквални авачиз, кІвалин, салан крар ийиз, гамар храз умуьр гъалай и къени къилихрин дишегълидиз вич рекъидай югъ чидай.

Адан суса, вичин 80 яшар хъанвай Гуьлембер халади заз ихтилатнай:

– Садра къариди заз лагъана, чан свас, ваз веси хъурай, зи иштагъ атІай кумазни тазиятдин гъазурвилер аку.

ГъакІни хъана. Къве юкъуз ада затІни тІуьнач. Пуд лагъай йикъан нянихъ хайибур, мукъва-къилияр кІватІна абуруз вичин весияр авуна къариди. Экуьнахъ ада чан гана.

Сечме бадедин тазиятдиз атай хуьруьн папаринубатдалди са чІавуз къаридивай ван хъайи манияр лугъуз, адакай верцІи ихтилатарзавай:

*Цаваравай вацран чиниз,
Малаикдин лув чукІурай.
Пака гавур хкведамаз,
Адан вилиз чун такурай.*

*И дуьньяда хуш я гъава,
Ашкъидин яд хъвайибурун.
А дуьньяда вуч мерг ава,
Зун хътин рикІ кайибурун.*

*Кагърабаяр гардандаваз,
Цел фида зун, ваниз-ваниз.
Идарада зи яр ава,
Кагъулбурун дуван ийиз.*

*Дуьньядин мал низ герек я,
Чан яр авай къацу яйлах,
Яр авачиз сурава зун,
Залай гъулан цуьквер алах.*

1997

Гульжейранан кула

Хуьруьнвийрин меце гьатнавай «Гульжейранан кула¹⁴» лугьудай мисал тийижир аваранви бажагьат ава. За Аварандал сифте яз жуваз ван хьайи и мисалдин мана хабар кьурла заз адакай чирвал ганай хуьре. Ам вичин 100 йис хьанвай Рагьимова Гульжейран Тагьидин рушахь галаз алакьалу я кьван. Са береда иервилин чешне тир лугьуда Гульжейран. Гьуьлуьз фейидалай кьулухь, уьмуьр четинвилерани дарвилера фейи ада сиве-сивди ацанвай кула пеш хьиз хкажна кьамал кьадай. Гьа и кардалди и викIегь дишегьли хуьруьн ксаризни чешне тир.

Чун вичикай хабар кьаз фейила Гульжейран баде багьда авай. Таран кулунив хьипи пешер шткизвай кьакьан буйдин, лацу якIарин, вили вилера эквер кьугьвазвай и баде рикIиз акьван чими тир хьи! Адан 100 йис хьанавайдан чIалахь хьун четин тир: 70-80 яшар анжах гуз жедай.

– Хуьруьнбур гьикI я, Гульжейран баде? – лагьана ихтилатдик кьил кутунай за.

¹⁴ кула - цIамарикай раснавай куткун

– Инсанар я ман, я бала, авайла кІвалер я, ама-
чирла суар, – лагъана дериндай агъ чІугунай къариди.

Фагъумиз тадай гафар тир ибур. Зи вилик акъваз-
навай и дишегълидин гафари са камалэгълидин гафари
хъыз эсернай заз.

Заз гъамлуз хъуъруьн вуч лагъай чІал ятІа гъа юкъуз
и къаридивай чир хъанай. Адан вилера авай гъамунин
себеб лагъайтІа 50 яшар хъанвай начагъ руш тир къван.
Бахт-суз веледдиз аявалзавай дидедивай а дубньядизни
физ жезвачир. Михъивилъй рекІв гузвай кІвал, гъен, сал
и къаридин гъунар тир.

Гуължейран бадеди заз цІийиз асуннавай къур
къалурна лагъанай:

– Инаг за яхцІур къажгъан накъв ялна асуннавайди
я. Зун къейила атайбуруз инагар къайдада аваз акурай
лугъуз.

Рагъ хътин хъуъредай чин авай и дишегълиди лагъай
баядрани рагъ авай. Адан рикІин мурадар хъыз экуьбур,
милибур тир абур.

*Къе атай рагъ вуч чимида,
Дагъ къве падна ша, къайи гар.
Чи къисметар сад тахъайтІа,
Катна къведа ваз, кІани яр.*

*Яр ви кІвализ хранва за,
Вад юкІ алай зар халича.
Ви дердинай цІай къунва за,
Зал булахдин яд илича.*

*Къе яралай юргъар къвазва,
Алахъзава яд никІелай.
Къариблухдиз акъатай яр,
ГъикІ алудин вун рикІелай?*

*Къацу тулан яру цуьквер
АтІузвайди Ханагъа я.
И харапІа хуьруьн къене
Ярдив рахан къадагъа я.*

*Хармандаллай иер гада,
Гатар санал гъайин чна.
Ви дерт залай пара ятІа,
Гъваши терезар, пайин чна.*

*Гъар бахтавар гатфарихъди,
Чубарукриз диге кІанда.
Гвенар губдай чІав хъайшла,
Ярдихъ галаз никІе кІанда*

*Тарал алай телеб ичер,
ПатІанамаз нез жедайд туш.
Пашман жемир, чан кІани яр,
Таганамаз къвез жедайд туш.*

2008

Шагънигаран «чан»

Шагънигар баде чаз Аварандал вичин салаз пер ягдайла акуна. АскІан буйдин, кьумрал якІарин и викІегъ дишегъли виш йисан къари тирдан чІалахъ хьун четин тир. ВерцІи ихтилатрал гзаф рикІ алай Шагънигар бадедин:

– Эрмени-мусурман дяведин вахтунда зун агакьна-вай руш тир.

Зи буба Шевлетни чІехи буба Везирхан гъа дяведай хтанач. Етим амукай зун Гьубсейназ гьублуз фена.

Чахъ вад аял хъайила, Гьубсейн Ватандин ЧІехи дяведиз фена, гъана гьелек хъана.

Вичихъ 25 хтул, 4 шул, 2 птул авай Шагънигар баде кІвалин ван я. Адахъ са кьетІенвал ава: «чан» гаф галачиз рахадач къари. И гаф акьван верцІидиз лугьуда хьи, ван хъайибур цІрада. Зун и кІвале авайла адан хтул Майиса кьене фу авай текне кьурла «чан бала, ви юкь тІар жеди», лагъана вичи кьунай.

Зун и кардал мягътел хъайила, кІвалинвийри ада кьедалди

фу, афарар чразва лагъанай. Къариди вичи кІватІнавай
зулун хъчарикай цІийиз хърак чранвай афарар нен зазни
къисмет хъана.

Захъ галаз ихтилатиз-ихтилатиз, ада сун гуьлуьт
хразвай. Им адан ял ягъун тир. И дишегълидиз чида
къван мани вуч тир! Са ялце 40-50 бенд туькІуьрнай ада.
Вучиз ятІани яйлахдавай чубандикай баядар гзаф лугъуз-
вай ада. И чІавуз бадедин чина мили хъвер гъатзавай.
РикІ ацІанваз хъфенай зун и хуьрйяй.

*Яр яйлахда, зун аранда,
Яран сумаг храз ава.
Яргъал хъана мехъерин югъ,
Зун дердинай цІразава.*

*Къацу яйлах, цуькверин гъуьл,
Яргъи йифер гъикІ акъудда?
Экуьналди цІвелек кваз гъил,
Яр рикІивай гъикІ къакъудда?*

*Мад дагълариз чиг атана,
Яйлахдавай жегъил чубан.
Зун ви къвалал алаз кІандай,
Цуькверикай ийиз яргъан.*

*Зи манияр дердияр я,
Аваз хъурай амукъдалди.
Яр яйлахдай хтурай лагъ,
Зулун къаяр алуькдалди.*

2008

Саимата акъур ккІал

Яргъал йисара гъакъи-сагъвилелди элдин мярекатар тухвай, вичин шиирар хуралай кІелуналди сейли хъайи Саимат халисан халкъдин шаир тир. Адан хура илгъамдин булах ргазвай. Гъар дуьшуьшдиз, гъар къисадиз кутугай чІал теснифдай ада.

Гъахъсузвилер эхиз жедачир дишегълидивай. Вичин гаф хцидаказ лугъудай. Халкъдин манийрални баядрал рикІ алай адан. Мехъерар, мелер, суварар ам галачиз къиле фидачир. Тазиятдин межлисарни тухудай ада, лугъунрал атайла Саиматав къведайди авачир.

Нурметова Саимат Гъамидан руш 1938-йисуз КцІар райондин Аваран хуьре дидедиз хъанай. Адан бубадин кІвал лезги руьгъ квай инсанрин къул тир. Гъамидахъ иер ван авай, ада халкъдин манийрал илигайла вири гъейран жедай. Касдин алакъунрикай адан ругуд веледдизни пай ганвай. Абурукай къведакай: Саиматакайни Заиракай жегъилзамаз шаирар хъанай. Саимат хуьруьн юкъван мектеб куьтягъна, Къайинбег Шихкъайибоваз гъуьлуьз фенай. Абурухъ са хвани вад руш авай.

Гъалал зегъметдив, бахтавардиз къил хуьзвай хизанди. Къени къилихрин, кІвалин-къан дишегъли тир Саиматан кІвале рябет, гъурмет авай. Ингъе 2000-йисуз са намерддин ккІалдиз туьш хъанай гунагъсуз дишегъли. Адан къилел атай мусибатди вири эл къарсурнай.

Къедалди инсанар куз-хъукъваз адакай рахада. Садбуру хуралай Саиматан шиирар лугъуда. Халкъдин баядрал рикІ алай, мел-межлисрал абур аваздив лугъудай Саимата вичин шиирарни гъа баядрив къадайвал теснифдай.

*Ви мурадрал къвана живер,
МуркІад къуртІа, вучда вуна?
Муъгъуъббатдин багъдин бегъер,
Терг авуртІа, вучда вуна?*

*Гъам хъичирдай гъижрандин югъ,
АлукъайтІа вучда вуна?
Вилерив хуъз ирид рекъер,
АмукъайтІа вучда вуна?*

*Жейран хъана зун ви багъдив,
АгатайтІа вучда вуна?
Бейхабар яз зун ви вилик,
АкъатайтІа вучда вуна?*

*Лацу лиф хъиз ви патавай,
АлатайтІа вучда вуна?
Зи рикІик квай цІай ви рикІик,
АкатайтІа вучда вуна?*

*Аллагъди чаз чаравилер,
ХкатІайтІа вучда вуна?
Зи дидардихъ вил галамаз,
КъакъатайтІа вучда вуна?*

2000

Къулан вацІуз сел атана

Яргун хуьруьн эгъли, 84-йиса аваз рагъметдиз фейи Мамедова Сурат Абдулсамедан руш умун, къени дишегъли тир. КІвале, магъледа, хуьре виридаз адан хатур кІандай. Ам баядар лугъуз эгечІайла хуьруьнбурун пІузаррик хъвер акатдай. Са ялце лугъудай къван бендер вуч тир ада! 2013-йисуз абурун

кІвале хъайила гзафни-гзаф бендер ван хъанай заз адавай. Хвешила абур жуван диктофондиз кхъиз эгечІнай зун. Зи фикир са къуни желб авунай: абурухъ Къулан вацІуз талукъарнавайбур генани пара тир. И бендера Самурдин бегъемвилелди туькІуьрнавай образди зи фикир желбнай.

Вичин иервилин тай авачир, Шагъ дагъдин кукІуш-рилай къил кутуна, Дагъустандинни Азербайжандин чилерай тІуз авахъзавай, къаних чилерал вичин ятаривди чан гъизвай и вацІу виш йисар я чи халкъдин поэзияда къетІен чка къаз. Чаравилинни кІанивилин, яргъалвилинни мукъвалвилин лишан тир, фад-фад къекъерай акъятиз, вичин дили селлери инсанриз басрух гузвай и вацІ муьгъуьббатдин гур гъиссер винел акъудун паталди кутугай образ я. Къулан вацІ гъакІни чаравилин лишан хъиз теснифнава.

*Къулан вацІун яд къайи я,
Зи рикІин цІай туьхвенайтІа.*

ЧкИдайни чIехи дубнья,
Чун сад садаз тубквенайтIа.

Кбулан вацIуз сел атана,
Муьгъ амачиз амуькай хуьр.
Яр чарадаз несиб хъана,
ЦIай галачиз кана зи хур.

Кбулан вацIал гуларин муьгъ,
Гуларикай сад кими я.
Я кбуншидал алай кьелем,
Зи рикIиз тек вун чими я.

Дагъларавай живер цIраз,
Кбулан вацIуз сел кьведани?
Вили кбуна кIан хъайибур,
Багънадилай хъел жедани?

Чубарукди муг ийидач,
Кбулан вацIун луьз галачиз.
На заз гьикъван сед ийида,
Зи виликай кьвез, алатиз.

Ван кутуна алахъайди,
Кбулан вацIун сел я, вахар.
Сел атункай заз кичIе туш,
Пака хуьре мел я, вахар.

Тевризан мярекатар

Халкъдин ругьдикай яд хъванвай Чаклар Тевриз халисан элдин шаир тир. Кцларвийрин рикел ам хъсандиз алама.

Пиралиева Тевриз 1929-йисуз Кцлар райондин Чаклар хуьре дидедиз хъанай. Гьалал зегьметдалди вичин хизан хуьзвай, хуьруьн кьегьал ксарикай тир адан буба ваякъанрин фигъл себеб яз репрессиядик акатнай ва жегьилзамаз рагьметдиз фенай.

Тебиатдин иервилерал, хайи Ватандални хайи халкъдал рикел алай Тевризан гьиссери гьвечизамаз звал кьачунай. Дуйньядин гьахъсузвилер вилералди акур, халкъдин дердериз шерик хьайи адакай заманади шаир авунай. Жегьил чавалай Тевризан чалар мецера гьатнай.

Чаклардал сифтегьан, Уьнуьгьа юкъван мектеб акьалтларай руша Бакуда Хуьруьн Майишатдин Техникумда клелна гзаф йисара хуьре кваллахнай. Гуьгьуьнлай Чакларрин клубдиз регьбервал гайи Тевриз Пиралиева хуьруьнбуруз пара кландай. Лезги чалални халкъдин адетрал рикел алай ада ара датлана кьуьзуьбурувай баядар клватлдай. Гагь-гагь вичини хуралай баядар лугьудай. Гьа и кардай хуьруьнбуруз ам пара кландай. Ада клубда кьиле тухвай, халкъдин манийрив дигаь мярекатар гилалди инсанрин рикел алама.

*Лампадаллай шуьшедиз хьиз,
Ваз иервал гана, дилбер.
Яргьал кьекъвез, патав текъвез,
Вуна зи рикI кана, дилбер, –*

хьтин баядралди хуьруьнбурун рикIер хьуьтуьлардай дишегьлиди.

Тевризахъ галаз хьайи са ихтилат кьедалди рикIел алама зи. Лезги Манийрал рикIяй гьейран тир и дишегьлиди гьикI ятани заз лагъанай:

- Чи бядра дуьшуьш жезвай сеперарни кваз рикIиз чимибур я.

Гьабурайни марифат чикIизва. Яб акал:

*Чан аламаз сура гьахьдай,
Им рикI алай гад туширтIа.
Гада, за ваз сеперардай,
Вун дидедин сад туширтIа.*

Вичин пер ханвай, вич негь авунвай гададиз сеперариз кIанзавай рушан рикIел ам дидедин авай-авачир сад тирди хтайла тават хьуьтуьл жезва, адан хьилен муркIар акваз-акваз цIразва.

1950-йисалай вичин шиирар газетринни кIватIалрин чинриз акъатай Тевриз 2012-йисуз рагъметдиз фена.

Ракъютан верци ван

Садра Бакудин Шегьрия-ран тIварунихъ галай меденият-дин кIвале «Сувар» ансамблдин концерт кьиле тухузвай чна. «Лезги халкъдин манияр нивай лугъуз жеда?» – лагъана залдиз суал гайила, 50-55 яшарин са иер дишегъли залдай сегънедиз экъечIнай. Ада «Пейкер баха» мани акъван хъсандиз лагъанай хьи, залди гурлу капар янай.

Им акъван иер ван тир хьи, завай концертдилай кьулухъни ам рикIелай алудиз хъаначир.

А дишегълидин суракъда аваз Бакудин Гуьнешли поселокда адан кIвализ илифнай зун. Адан ихтилатри дад ганай заз, вучиз лагъайтIа патан чIалар какадар та-вуна рахазвай ам. Чи чIалан иервилел, адан верцивилел гьейранарзавай ада зун.

Ахпа гаф лезги манийрикай кватнай. Чи халкъдин манийрин верци дад хвена, гагъ-гагъ шад мярекатра абур инсанрив агакьарзавай Амрагъова Ракъют Незеран ру-шахъ галаз авур чи ихтилат камерадиз чIугуна, жуван «Зи хайи эл» тIвар алай фильмда гъа кадррикай менфят къачунай за.

Вич дуьньядилай куьч хъанватIани, кьедалди инсанар Ракъютан верци ванцикай рахазва. За лагъайтIа гьар гьилера а дишегълидин верци ванцихъ яб акалайла жув-жуваз лугъузва: «Гена а легъзеяр вахтунда камерадиз чIугурди. Гена Ракъютан верци ван амукъайди.»

Вичин буба Азербайжандин КцIар райондин Ава-

ран хуьрйй, диде Дагъустандин Къурагъ райондин Кирийрин хуьрйй тир и дишегълидиз чи халкъдин 50-далай гзаф манияр чидай. Икъван гагъди ван татай шумудни са мани сифте яз адавай ван хъанай заз. Гагъ-гагъ манидин гафар рикIелай алатайла, гъасятда абур хуралай туьхкIуьрдай ада. АкI туьхкIуьрдай хьи, метлеб деринди, гафар рифмадив къадайбур жедай.

Адан хуьтуьул, рикIиз эсердай гъамлу ванци яб гузвайди хиялрин луварраллаз цавариз хкаждай. И дишегълидин чIалари рикIин гъалар атIудай инсандин. ГъвечIизамаз хизандихъ галаз Бакудиз акъатай, ина кIвал-югъ авур адан манийри къарсурдай яб акалайбур. Гагъ-гагъ ада мугъамдалди лезги баядар лугъудай. Дегъ чIавара чи бадейрин манияр ихътинбур тир, лугъуз билбилдин хъиз ванер акъудиз, бендер туькIуьрдай. Ада лагъай са баяд гъич рикIелай алатдач:

*Къе къелеман мехъер ялда,
Зи дерт пайиз ша тIун диде.
Ина яр акваз рикI пад жеда,
Патал хуьруьз це зун, диде.*

Ракъуют бахадин са мисал къедалди рикIел аламази: «Циферикай гъамар къамир». Йисар алатунивай и гафарин метлеблубли гъейранарзава зун. «Гъар гафунихъ агъвамир, гъар ван хъайи гаф тупIалай авуна рикIиз тIар ийимир. РикI хадай гафарихъ гелкъвемир», – хътин манаяр ава и мисалдихъ. Эхъ, вич къакъан руьгъдин инсан тирвиляй къакъан гиссерихъ ялдай ада.

2005

Чал аманат яз вугана

Азербайжандин лезгияр гзаф яшамиш жезвай районрикай тир Исмаиллыда, Гуйчай вацун кьерехда, дагъларин ценерив гвай Смугьул лугьудай иер са хуьр ава. Смугьулвияр хъсан багъманчиярни лежберар я. Эхиримжи 30-40-йисан кьене лагъайтга, хуьр вичин савадлу ксаралди сейли хъанва. Ина багълара са гвавадин гегъенш, иер квалер эцигдай адет ава. Гьар квале чпи хранвай гамар, сумагар жеда. Хуьруьнбуру тланурда ва я сачунал фу чрада.

Фад-фад илифда зун и хуьруьз. Ина гьар са квалин рак ахъайна хайиди хъиз кьенез гъахъиз жеда завай. Вучиз лагъайтга кьени инсанар я смугьулвияр. Абуру лезги чал, лезги адетар, бубайрин руьгъ хъсандиз хвенва.

Садра ина муаллимрин тлалабуналди члехи синифрин аялриз лезги чалан тарсар ганай за. Са тарсуна аялрив баядар келиз турла, VI синифда келзавай Бегьрузеди вичин баде Ширванавай ван хъайи бендер акъван хъсандиз келнай хьи, завай абурун кваллиз тефена акъвазиз хъаначир.

1932-йисуз Смугьулда дидедиз хъайи Ширинова Ширван Саламан руш зегъметдал лигим хъанвай лезги дишегълийрин чешне я. Кюьд йисалай колхозда квалалахай ада хизан туькюьрайдалай кьулухъ кьунши Къалажух хуьруьн халичадин артелда халичачивал авунай. 1983-йисалай пенсиядиз экъечнаватгани, ам гъилин ван

я. КІвалин чІехиди хыз датІана кар-кеспидихъ гелкъвез-
вай, вичихъ 3 рушни 2 гада, хтуларни штулар авай и
дишегъли къени къилихралди хуъруъз сейли я.

Ширван бадедивай баядар лугъун тІалабайла, ада чи
тІалабун хвешила къилиз акъуднай. Гагъ-гагъ цІарар
рикІелай ала-тайла, Бегърузедини къаридин муъкуъ
хтулри гярда санихъай абур адан рикІел хкизвай.
Ширван бадеди чина хъвер аваз гуьгъ давамарзавай:

*Къил элкъуърдай гатун шагъвар,
Зи багъдилаи элкъвезава.
Я яргъариз акъатаи яр,
Хиялар вахъ гелкъвезава.*

*Ярди атІай инжи векъер,
Къуразава я зардин къуш.
Вун цІай къуна кайитІани,
За вакаи вил атІудай туш.*

*Зун дакІардай килигайла,
Хел-хилеллай хурмадин тар.
Эсли кайи чкадал ша,
Лацу нафтІад лампа гвай яр.*

Ибур рикІелай алат тийир легъзеяр тир.
«Баркаллагъ ваз, лез- ги баде, жуван хайи чІал аманат яз
вугуз хъана вавай жуван хтулрив», – фикирнай за.

2010

Баядрин кІентІ

Чпир хуьруьн виридалайни кьуьзуь дишегьлидал – Шагьнесиб бадедал кьил чІугваз фенвай зун. «Баядрин кІентІ я ам», – лагъанай хуьруьнбуру.

Вичин 102 яшар хъанвай, чина нур авай Режебова Шагьнесиб Абдулрагъиман руш жегьил береда халисан тават хъайиди гъасятда кьатлуз жедай. Адан секинвилини сабурлувили зи фикир желбна. Шагьнесибан гъул Гъасанпаша хъсан устлар тир лугьуда.

Абурухъ галаз-галаз 5 аял хъанай. Гъасанпаша Ватандин Чехи дяведиз фейила абурун вад веледни гишила кьенай.

Вилералди икьван мусибатар акур дишегьлиди кьисметдин вилик мет ягъанач. Гъул дяведай хтайдалай кьулухъ ада мадни кьуд аял хана. Гъасанпашадихъ галаз санал вири чІехи авуна динжарай къаридихъ шумудни са хтулар, штулар, птулар ава.

Са йис идалай вилик кьисметди мад гьилера кІевера туна Шагьнесиб баде. Вичин хва Ширинбала кІвач нажахди атлана, ивидалди хъана акур къаридиз гъайифар хъана. Хцин кІвачелай кап аладарна кІвализ хтайла, адан вилер буьркьуь хъана.

Гила дуйньядикай хъелнава къариди. «Заз чилери чка гузвач, цаварикни пай квач», – лугьуз шел-хвалзава. Ятлани маняр лугьунилай гьил къачунвач дишегьлиди. Фад-фад баядрал илигда ада. Абурукай вилериз экв,

руьгъдиз тјям къведай хътинди я адан.

*Заз ахварай яр акуна,
Кард хъиз къакъан чархараллай.
Акурлани рахаз хъанач,
Яд хъай (и) вилер ахвараллай.*

*Заз ахварай яр акуна,
Пагъливан хъиз махаравай.
Къве ширин гаф лугъуз хъанач,
Яд хъай(и) вилер ахваравай.*

*Гад алукъна ник ацІайла,
Эллер гвенар гуьз акъатна.
Заз ахварай яр акуна,
Зи пІузарар куз акъатна.*

*Заз цІаллай буйдин гуьзгуь,
Хъел акатна хаз кІан хъана.
Заз ахварай яр акуна,
Гъил вегъена къаз кІан хъана.*

*Зи вил галай иер суна,
На ахварай яд гана заз.
Вуна гайи булахдин ци,
ВиртІеди хъиз дад гана заз.*

2007

Какванвай юкъ дуъз хъхъана

Лезги чІалал «Зи хайи эл» тІвар алай фильм чІугваз кІанз 2004-йисуз КцІар райондин хуьрера къекъведайла, Манкъулидхуьре вичин 106 яшар хъанвай са викІегъ къари яшамиш жезва лагъай ван хъайи кумазни гъаниз рекъе гъатнай зун.

Медина Дуййушоведин юкъ чІемерук хъиз какунвайди акурла гъайифар хъанай заз. Ихтилатрал рикІ алай,

чина хъвер авай и къаридиз заз вич фильмдиз чІугваз кІанзава лагъайла, ам гъасятда кІвачел къарагънай:

– ИкІ ваъ! Фена пекер дегишарин, – лагъана ам айвандай кІвализ гъахънай.

Са герендила кІвалин ракІар ахъа хъайила, анай дамахарнавай са къари экъечІнай. Чи камера акур къаридин какунвай юкъ дуъз хъхъанвай. Къакъан чинар хъиз тик акъвазнавай ам. Чина рагъ авай къаридин. Вичин сарар авачир сивик хъвер акатайлани ам рикІиз чими тир.

Медина бадеди «Перизадайрал» илигайла ам камерадиз чІугунай чна. А легъзеяр гуьгъуьнай зи филмдин вридалайни хъсан кадрриз элкъвенай.

Са ялце хуралай цІудралди баядар лугъузвай и къаридин уьмуьрдин гъикаятди рикІер къарсурда. 5 гадани 3 руш хайи, абурукай 3 гадани са руш вахтсуз къейи, гъуьл дяведа хъайи йисара гзаф четинвилер акур, кас хтайдалай къулухъ мадни 3 аял хайи и дишегълидин эцигун-къахчуни пагъ атІанай зи. 22 хтул, 18 штул авай

адан кІвали михъивилйй рекІв гузвай.

Са кьетІенвални авай и къаридихъ: датІана инсан-
риз шад гьиссер бахшзавай ада. РикІин къенйй хъуьрез
алакъзавай Медина бадедилай. Ада лагъай баядарни ин-
сандик руьгъ кутадайбур тир.

*Зун и пата, вун а пата,
Арадавай мензил вуч я?
Чун сад-садаз кІан хъайшла,
Тагуз дидед делил вуч я?*

*Зун и пата, вун а пата,
Женнет тушни арабада?
ГьикІ хъфида ялгъуз кІвализ,
Къарай къведач харапІада.*

*Зун и пата, вун а пата,
Къудъялвидин¹⁵ лацу гада.
Къил къакъудна гьиниз фида,
Къакъуддачни вун масада?*

*Жуьмядин къуз вил вегъемир,
Яр кІвалева - ватанарал.
Межлисарин гур береда,
Яр хъфена куьтенарал.*

*Тик гуьнедай гьикІ экъечІа,
Пеле (а)къадай гар авачиз?
Хва кьей хуьруьз гьикІ хъфида,
РикІиз кІандай яр авачиз?*

2004

¹⁵ къудъялви - къубави

Сабур гудай баядар

Адал дидеди Багъаханум тIвар дуьшуьшдай эцигначир. Кьуд гададин гуьгьуьна аваз дуьньядиз атай вичин руш багъади, бахт кьениди хьун тир Сарайхануман мурад. Вичиз акур яцIа гьатунар веледдиз такурай лагъана даднай ада. Вучиз лагъайтIа Багъаханум дидедиз хъайи 1941-йисуз вири уьлкве, вири халкъ яцIара гьатнавай.

Гьуьл Рамазан дяведиз фейила вичив бицIек гвай дигшегълидин кIвале са кIапIал аялар авай. Сарайханума хизан кашарикайни къяарикай хвена кIанзавай. Абур патал вич цIузни-вацIуз вегъизвай дигшегълиди. 1944-йисуз Рамазанан чIулав хабар агакъяйла дердери юзурай жегъил суса баядрин чIал ахъайнай. Вилер ишез, меци манияр лугъудай адан.

Багъаханум и манийрин гвавада аваз чIехи хъана. Аял чIавалай дидедивай ван хъайи манияр цIиргъинихъ кутуна лугъуз алакьдай адалай. 16 йис хъайила гьуьлуьз гана ам. Кьуд аял хана чIехи авур, зегъметди лигимарнавай, кьени къилихрин, умун инсан тир Багъаханум Исакьовадин хажалатар адан рикI атIудай хътин чIаларай кIвахьда.

Сарайханум 82 яшинда аваз рагъметдиз фейила ада вилер бендер лугъуз-лугъуз мичIнай. Вичин 75 яшар хъанвай Багъаханумни кье дидедин саягъда дердерин пар баядралди кьезилариз алахъзава. «Баядри сабур гуда», –

лугъуда дишегълиди.

*Куьлубз-куьлубз чиг къвазава,
Хажалатар агатайла.
Гила дуьнья гъикI кIантIан хьуй,
КIанид гъилляй акъатайла.*

*Чинар таран къакъан хилел
Мад билбилди баядарна.
КIани ярдин са гафуни
Зи вилериз дуьнья дарна.*

*Пенжеридай килигайла,
Ичин тара цуьк акъудна.
Гъилик тупIал кутадалди,
КIани ярди рикI акъудна.*

*Я масада къакъудай яр,
Заз мусибат, сед хъана хьи.
Сада закай хабар къуртIа,
Фад туьхуьнай гъед хъана хьи.*

*Эслидинни Кереман рикI
Сафунай яз акъудзава.
Зунни зи яр душманари
Рагъни варз хъиз къакъудзава.*

*Бахтавардин расу чIарар,
Лацу пеле харадава.
Къакъан буйдин къавах хътин
Яр дустарин арадава.*

Баядрин сел алахъна

ХьубтIуьн юкъуз далудиз рагъ гузвай Медина хала Хьилерин хуре вичин кIвалин вилик квай тIапIунал ацукънавай. Салам гана адав агатайла къаридин гуьгьулар къаз кIан хъана заз:

– Манияр лугъуникай галатначни вун?

Жуваз тийижиз, зи гаф тIалабда акъунвай къван.

– Чан бала, захъ амай яр-юлдашар гъабур я. Йифиз ксудайлани, пакамахъ къарагъайлани мецел манияр къведа.

– Ваз манияр гзаф чидани?

– Беессс! – ялна къариди.

– Лугъудани вуна?

– Лугъудачни бес? Гъикъван кIанда ваз? Виш, къе виш?

Сифте заз ада зарафатарзавай хъиз хъана. Ингъе гъиле макъам гъатун гуьзетзавай къван Медина бадеди. Илигна ада баядрал. Гагъ-гагъ акахъиз, гафар рикIелай алатайла шерзум жезвай ам, фадни гуьгъ хълагъзавай.

Мирзебегова Медина Мирзеваладин рушан 80 йис я. Вичин гуьл Нияз 24 йис инлай вилик рагъметдиз фейи адахъ къве хвани къве руш ава. ГъвечIи хцин хизандихъ галаз санал яшамиш жезвай и дишегълидивай вун сифте яз баядар лугъуз мус эгечIайди я, лагъана хабар къурла, ада агъ чIугуна:

– Эгъ, чан бала, дердери чIал ахъайда инсандин.

Къве стха сура тур вах я зун. Абурукай садан 24 яшар тир, муькуьдахъ 7 велед авай. Чун пуд вахни пуд стха тир. Гила зун текдиз ама. И хъуьтГуьз зунни фида.

ИкI лагъана кисна ам. Са герендилай адан баядрин сел алахъна:

*И пад дере, а пад дере,
Ялгъуз амай къветрен фере.
Вуч хъсан тир жегъил бере,
АхкунайтIа тек са герен.*

*И падни дагъ, а падни дагъ,
Арадавай цуькведин багъ,
Зи къисметар ваз тахъайтIа,
Гъазурда за памбагни агъ.*

*А патарин телеб ичер,
И патариз гуз акъатна,
Заз ахварай яр акуна,
Зи пIузарар куз акъатна.*

*Къве дагъд ара, саврух пара,
ТакIан я заз гар авай пад.
Чимелри рикI зегъемарда,
Аквадач хъи, яр авай пад.*

*На хаму шив вацIа твамир,
ВацIавай яд къайиди я.
На ви дердер заз ахъаймир,
Зун валайни кайиди я.*

2016

Ниметан чІехи мурад

Туъркиядин чара-чара вилаятра сигъдаказ яшамиш жезвай лезгийрин акъалтзавай несилри къвердавай дидед чІал квадар-заваТани, абуру лезги руьгъ хуьзма. Гъар са халкъдиз хьиз, лезгийризни Аллагъдин патай ганвай пай тир и милливал, и къетІенвал бубадин ивидихъ, дидедин некІедихъ галаз санал веледрин дамарра гъатнава, абурун руьгъдихъ какахънава.

Нимет Гуьчмез и руьгъ хуьзвайбурукай сад я. Адан мецелай лезги баядар кими жедач, фад-фад вилер ацІузалахъиз, садрани такур, вичин бубадинни дидедин хайи ватандихъ цІигел яз агъ чІугвада.

Ниметанни адан гъуьлуьн Февзидин чІехи бубайрин къисметда ватандивай яргъара уьмуьр гъалун авай къван. Шамилан женгерилай къулухъ абур Дагъустандай суьргъуьннай. Февзидин бубаяр Къуьчхуьрин мукъув гвай Бахцугъ хуьряй, Ниметан бубаяр лагъайТла, Мегъарамдхуьруьн райондин Щелегуьн хуьряй тир. Февзи 1933-йисуз Дуьмбездза, Нимет 1940-йисуз Кирнеда дидедиз хъана. Аскервал Кореяда къилиз акъудай, цІуд йисуз Германияда кІвалахай Февзи эцигунрин устІар я. Ниметан 17 йис хъайила ам Февзидиз гъуьлуьз фена. Гъа чІавалай и лезги хизан Балыкесирда яшамиш жезва. Абурухъ пуд гадани са руш ава.

Ватандин тІвар хуьзвайди тек чил ваъ, гъакІни рикІер я. И хизандин, гъакІни къисметдиз къариблухар

акъатай агъзурралди лезгийрин рикIера къедалди яшамиш жезва ватан. Садра хъайитIани ватандин чилерал къекъвен, мукъва-къилийрихъ галаз ихтилатин абурун эрзиман я. И цIигелвал Ниметан баядрайни кIвахъзава. Шумудни са виш йисара лезги дидейри туькIуьрай, дуьньядин гьипипIе яшамиш хъунилай аслу тушиз вири лезгийриз сад хъиз хайи тир, чи арада авай часпарар чукIурзавай, чун сад-садав агудзавай, чи руьгьдин ивирииз элкъвенвай баядрай.

*На эчIелар куьз алагъда,
Яр, ви язух къведа заз.
Агъа патай гар къарагъда,
Ватандин ни гьида заз.*

*Дагъларин кьил живедава,
Лугъумир хьи, цIрадай туш.
Ватандивай къакъатайдан
Вилин накъвар къурадай туш.*

*Ватандавай бахтаварар,
Зун хътиндан рикI женни шад?
Заз гъайифар жеда, вахар,
Гъар акурла ватандин пад.*

*Хайибуру жузуртIа зун,
Яд кIвахънавай канбар я лагъ.
Чи къуд пата авайд вири,
ЧIал течидай санкъар я лагъ.*

*Азраилдиз лагъ, атурай,
Чан амачир ажудз я зун.
Дуьньядикай рикI ханавай,
Ватан такур бахтсузд я зун.*

2009

Чалар чразвай хьар

Туьркиядин Балъкесир вилайатдин Кирне хуьре Салигьат баде виридаз бендерин устад хьиз чида.

Вичин кесиб кIвале гьалал зегьметдалди веледар чIехи авур Салигьат Къаядин хура Ватандихъ цIигелвилини ифей хьар ава. И хьра ада цIайни ялав галай чIалар чразва.

2009-йисуз и хуьре мугьманвиле хьайи зун Салигьат бадедин кIвализни илифнай. Кирнеда абурун кIвалин патавай алатдайла варарихьай ван атана кьулухъ элкьвенай зун:

– Чан хтул, Седакьет, бес вун чи кIвализ илифдачни?

Са рехи дишегьлидин и гафар хайила, заз жув Яргундал алай хьиз хьанай. За мягьтелвилелди жузунай:

– Ваз зун гьинай чида, чан баде?

– Вун атанвайди Жевдет Йьлдыза лагьанай чаз.

Шумуд югъ я чна ви рекьер хуьз. Вун зи ватандай тир багъа мугьман я эхир, – лагьана къагьардив са баяд лагьанай ада:

Кьибледихьай гар къарагьна,

Гар къарагьна, кьай алахьиз.

Ватандивай яргъаз хьайи,

Ифин гва зав цIай алахьиз.

Салигьат бадедин и баядди ширнай зун. Адан гардан кьуна, хьуьхвериз темен ганай. Дуьньядин а кьиле, яргал са уьлкведа уьмуьр гьалзавай, садра кьванни

вичин бубайрин ватан такур и дишегъли лезги чІалал акъван верцІиз рахазвай хъи, заз ам жуван хуьруьнви хъиз хъанай.

Адан кыляй-кылди вичи хранвай халичаяр эКІянавай, михьивилий рекъв гузвай рикІиз чими кІвале ништа, шумуд сятда кыл-кыле гана ихтилатнайІа чна. 1925-йисуз дидедиз хъайи, Селим Качадихъ галаз хизан туьКІурна, 2 хвани 3 руш чІехи авур и дишегълидихъ яб акализ-акализ зун дуьньядин лезгияр сад-садав агуддай чІехи гуж авай чи дидед чІалал мад гйлера гейран жезвай. Къаридин гафар гагъ-гагъ манийриз элкъвезвай. И чІавуз ван зурзазвай, вилерал накъвар акъалтзавай и лугъуз-хуьурезвай бадедин. Вилерин гъам, рикІин тІал цІарариз куьчарзавай ада:

*Вучда ихътин кысметдикай,
Вири рекъер зумул¹⁶ хъайи?
Чаз гъурбатар несибарна,
Ганавайди зулум хъайи.*

*Гатар вири гыкІ агудда,
Хуьруьн къене мел тавуна?
Жегъил уьмуьр гыкІ акъудда,
Жуван хайи эл такуна?*

*Яр ватанда, зун яргъара,
Эха гила, эх жедатІа.
Къурбатдикай ватан кьурдан,
Яраб рикІиз рехъ жедатІа?*

2009

¹⁶ зумул - кІвалин чинебан рехъ

Ксарин манияр

Баядар, манияр, бендер, лирлияр, кьуд цIарар ва маса тIварар алаз чи фольклрдин чешнеяр дишегълийри хьиз итимрини арадал гъанва. И фикирдал чун Азербайжандин, Дагъустандин ва Туъркиядин лезги хуърера къекъвена, вишералди инсанрихъ галаз таниш хъана, абуру лагъай чIаларихъ яб акалайдалай кьулухъ атана. Мирземегъамед Бекеров, Юнус Багъиров, Агъамурад Исмаилов, Баба Бабаев, Тагъир Тагъиров, Жавид Шерифов, Ибрагъим Афажан хътин агъсакъалривай ван хъайи бендери кьуд цIарар туькIуърна хуралай кIелдай алакьун ксарихъни авайди субутзава.

Чи кьуд цIарарихъ лезги классикрин яратмишунрикай менфят къачуна теснифнавай чешнеярни гала. Имни дуьшуьшдин кар туш. Халкъди вичин руьгди кужумай цIарар хъсандиз рикIел хуьда, абур мецъай-мециз физ, инсанрин арада чкIида.

Чи са бязи баядар кIелайла, абур ни туькIуърнаватIа регъятдиз къатIуз жеда. Дишегълийрин цIарариз гьиссер хуьтуьлдиз, регъьдай къайдада лугъун хас ятIа, ксарин чIалариз гьиссер рикIяй фейивал, ачухдиз мецел гъун хас я. Агъадихъ галай бендерай икI тирди хъсандиз аквазва:

*Синерилай яд фидайла,
Чархарилай сел къведани?
Тек са темен гана лугъуз,
Ви нIузаррал гел жедани?*

*Ярди атIай инжи векьер,
Кьуразава я зардин кьуш.
Вун цIай къуна кайитIани,
За вакай вил атIудай туш.*

Адет яз, бендер дишегълийри теснифда. Ингъе чи фольклорда итимрин манийрини къетIен чка къазва. Ибур итимри тукIуърна, итимрини лугъзвайбур я. Эхиримжи йисара лезгияр яшамиш жезвай районрани хуьрера баядрин устадар тир шумудни са касдал дуьшуьш хъана зун. Абурун и рекъай къетIенвилерикай сад ам я хьи, баядрик къил кутуна, гуьгъ давамарун патал дишегълияр межлисдив агудда. КцIар райондин Чпир хуьре Мирземегъамед халудини Шагънесиб бадеди, Туьркиядин Балыкесир райондин Кирне хуьре Ибрагъим дахадини Гуьлендам бахади баядралди авур гуьжетунар мисал яз къалуриз жеда. Адет яз, абуру «Сад за лугъун, сад вуна лагъ» цIараралди гуьжетунрик къил кутада.

*Марфари къав гатазва зи,
Авахъзавайд тIили туш, руш.
Гъиле гъатай яр ахъайиз,
Зун на лугъур дилид туш, руш.*

*Ваз илчияр атанвани,
Зи бахтуниз акъатай руш.
Вахъ илчияр мад пара хъуй,
За валай гъил къачудайд туш.*

*РикIин къарай квахънава зи,
Цифедаваз ви кIвалин рехъ.
Буьшме чинай акъуда яр,
Аквадаивал ви лацу хъвехъ.*

Мирземегъамедан манияр

Чпира бендер тукIуър-
завай са сеняткарди уьмуър
гьалзава лагъай хабар агакнай
зал. «Ина Мирземегъамед ха-
лудиз къван гафар чидай къвед
лагъай кас авач», – лугъуз
гафарзавай хуьруьнбуру. Зунни
адан суракьда аваз Чпиррин
хуьруьз рекъе гъатнай. И чина
мили хъвер къугъ-вазвай, аку-
нар авай, вичи лагъайвал, къу-
фаран хьун¹⁷ вуч ятIа течир, къени къилихрин касдихъ

галаз чи ихтилатди акъван хъсандиз къунай хьи, на
лугъуди, цIуд йис тир чун чаз чиз. Вичин 77 йис хъанвай,
мецик звер квай и касди акъван мили ихтилатзавай хьи,
адакай тух жезвачир зун.

Бекеров Мирземегъамед Мирземегъамедан хва
дуьньядиз татанмаз адан буба, вич хайи са шумуд йи-
къалай диде рагъметдиз фенай. Ам Назани бадеди чIехи
авунай. Гъар аял шехъайла къари ам къужахда къуна
булахдин рекъел акъатиз, цел физвай хурудик аял квай
сусаривай бицлекдиз нек гун тIалабиз жедай. Гъа икI,
аялди 64 дишегълидин нек хъванай. Гъавилай адаз гафар
пара чида лугъуда.

Аялвал етимвиле акъудай Мирземегъамед дяве къа-
рагъайла гъиле яракъ куна ватан хуьз фенай ва вад йиса-
лай хуьруьз хтанай. Вичин папахъ галаз санал ирид руш-
ни са гада чIехи авур, фялевилив къил хвейи Мирземегъа-

¹⁷ къуфаран хьун - къапарай акъатун

мед халу дуьньякьбатлунар авай, ширин ихтилатрал илигиз
вири вичел гьейранардай, хуьруьнбурун рикI алай кас я.

Мирземегьамед халудиз вишералди лезги маниярни
бендер чида. Булахдай яд авахьдайвал кIвахьда адан ху-
рай манияр. Вичини акьван хъсандиз, акьван рикIяй
лугьуда хьи... Гзаф манияр кIаниди кьисмет тахьай же-
гьилдин дердийрикай я. А жегьил вич тирди гьасятда чир
жеди ваз яб гайила...

*Лацу гьетре хуьзва рекьер,
Чавай аниз физ жедатIа?
А гьед хьтин кьуншидин руш,
Чаз тахьана, низ жедатIа?*

*Таран хилел кьушар ала,
Гьуй лагь рушар, гьуй лагь рушар.
Куьн бубайри кIанибуруз,
Гуй лагь рушар, гуй лагь рушар.*

*Кьурабаяр авай машин,
Гьин шегьердиз эвичIада зун?
Тевекаллагь я зун хтун,
Селми суна, низ жеда вун?*

*Чи мектебдин чиле кьулар,
Яраб абур нарат ятIа?
КIелдайбурун юкьва авайд,
Зи кIани яр Сурат ятIа?*

*Кьацу багьдин регьелдаллай
Я бахтавар лацу цуьквер.
Ваз кIан тахьай фана дуьнья,
Зазни кIандач, гуьзел Эквер.*

2007

Халудин аманат

Зи халу Тагъиров Тагъир
Абуселиман хва къакъан буйдин,
гъаркъуь къуьнерин, ақунар авай,
иер суйдин кас тир. Акъуллу,
савадлу, хизандихъ ялдай инсан
хъиз чидай ам къЦарвийриз. Вад
веледдин буба тир, хъсан инже-
нер хъиз сейли хъайи адан гъи-
лер къизил тир. Вичин къве гъа-
вадин къВалер вичи эцигна, къил-
яй-къилди рестеда тунвай. Алла-
гъди вичиз иервал ганвай и тИмил
рахадай, сабурлу инсанди
садра хъайитИани къил хкажна
маса дишегълидиз килигдачир.
Вич вафалу инсан тирвилай
датИана гъа ихътин къилихдихъ
гелкъведай ам. Вичин уьмуьр
къилий-къилди хизандиз бахш
авунвай адан вилера гъамиша
гъам жедай. Аялар чИехи хъайилани
адан вилерай и гъам квахънач.
Масадан къВаляй нин къил акъатда?

Са юкъуз чаз халу къил къакъудна
къВаляй фенвайди ван хъана.
къВаляй са раб къванни тухваначир
ада. Цуд йисуз Бакуда ялгъузди
з яшамиш хъана халу. Гагъ-гагъ
чи къВалериз илифдай ам. Вичин
хизандал рикI алай и кас садрани
папакайни веледрикай рахадачир.

Чи къВализ илифайла верци
ихтилатрал илигдай ада. Яргун
хуьруьн инсанрикай, ана къиле
фейи вакъайрикай рикI алаз
рахадай. Фад-фад вичин диде,
зи чИехи де Гъуланбигидин
вафалувиликай суьгъбетардай.
Гъуланбиги лугъуз тежедай
хътин иер дишегъли тир. Вичин
гъуьл – къЦарин банкдин къиле
хъайи Абуселим рагъметдиз
фейила вад аялдин диде тир
адан 35 йис цИийиз тамам
хъанвай. Иервилизни къени
къилихриз

килигна адан раКІарихъай илчияр кими жезвачир. Гаф-чІал тахъуй, раКІарихъай гелер атІуй лугъуз Гъуланбигиди гъуьл къейидалай къулухъ садра къванни дамахарначир. Ада вич къуьзуь яз акурай лугъуз тупІаривди сиве авай сарар акъуднай ва рекъидалди сарар ягъаз туначир.

Садра халуди заз лагъанай:

– Зи чемоданда авай кагъазрин арада ваз кхъенвай чарар ава. Зун къейила абур кІела.

Са шумуд вацралай халу шам хъиз туьхвена. Дерт садазни талана, рикІе гъамар, хажалатар аваз дуьньядилай фена ам. Халу гъахъ дуьньядиз рекъе турдалай къулухъ адан чемодан рикІел хтана чи. Маркизат халадив – вичин вахав вуганвай ада аманат. ГъвечІи чемоданда адан документар, Гъуланбиги дидедин ва халудин вад веледин шикалир авай. Кагъазрин арада «Седакъетаз» гафар кхъенвай, са-садахъ галкІурнавай чарарни авай. Абур халуди теснифнавай чІалар тир. Вичин кылел атай мусибатар шиирралди къелемдиз къачунвай ада. РикІяй тІвек акъуддай, хажалатрини хифетри къарсурдай бахтсуз инсандин шиирриз элкъвенвай сузаяр тир и цІарар.

Гаф тІалабда акъурди хъиз,

Кар ала зи эрчІи гъилел.

Рекъидалди сагъ тежедай,

Хер ала зи рикІин кылел.

Чи багъдавай хел хайи тар,

Къацу гатфар атанава.

Зун винелай шад аквамир,

РикІ дердерив ацІанава.

Дагъдин синел дагъ жедайд туш,

Са таракай илигай багъ.

Рекъидалди алатдайд туш,

Чал жуванда эцигай тІагъ.

Физеммедан тІал

КцІар райондин Манкѳулидхуърйй тир Физеммеда хъсан крарихъ гелкѳведай сеньткарди хъиз гзаф хуърерин мехѳеррик иштиракнай. Гъавилай адахъ ярар-дустарни гзаф авай. Хизан туькІуьрайдалай кѳлухъ Физеммед яр-гъалди веледдихъ цІигел яз амуькнай. Эхирни Аллагъди касдиз са гада велед ганай. Чехи хъайила адакай къа-къан буйдин, иер суйдин, къуьнерал ирид юкІ алай Ме-гъамед хътин къегъал гада хъанай. Адахъ Шарвилидин хътин алапатдин гуж авай. Вичелай цІудра залан къванер пешер хъиз чкадлай юзурдай. Пуд балкІандин фургъун са гъилив къуна акъвазардай.

Вич гужлу тиркъванни акъуллу тиржегылдалхуьруьн-буру вирида меслят гъидай. Адан тариф къунши хуьре-ризни чкІанай. Ингъе гада вили ягъана. Экуьнахъ кІвалай са тІал-квални авачиз акъатай къегъал няхихъ кІвализ хтайла рагъметдиз фена. Хайибур, къун- шияр пагъ атІана, къил-мет гатаз амуькна. «Ихътин къегъал сура гъикІ ку-тада?» – лагъана дидеди. «Ихътин хва гъилий акъатай завай дубъньядал яшамишиз хъжеч», – лагъана бубади.

Гада кучукдайла алапатдин кар хъана. Икъван гагъ-ди вичин сивйй садаз са цІарни ван тахъай Физеммед бендер лугъуз эгечІна:

*Чаз сура са сур атІулІ,
Куьлуь къван квай губнедикай.
Масан бала сура туна,
Зи пай атІуй дубъньдикай.*

*Гавдишандиз экъечІайла,
Агъ алахъиз хъана зи рикІ.
Чан гъафилдай къейи бала,
Хажалатди кана зи рикІ.*

Гафариз рангар ядай кас

Юнус Багъиров Эчле-хуьруьн сейли ксарикай тир. 1946-йисуз АПИ-дин географиядин факультет акъалтIарна Тигъир, Тигъиржал ва Ширвановка хуьрера кIвалахай, гуьгьуьнлай хайи хуьруз хтай, ина муаллимвал, завучвал, директорвал авур Юнус муаллим гьакIни лезги

чIалан таъсиб чIугвадай ватанперес тир. Ам садрани халкъдин мисалар, хкетар галачиз рахадачир. РикIел ала-мукьдай гьар дуьшуьш, гьар къиса мисалризни хкетриз элкьуьрдай.

Ажеб хъсандиз рангар ядай Юнус муаллимди гафариз. Хуьруьнрал гзафни-гзаф рикI алай тIигъиржалвийрин хкетар ван хъайи ада ина кIвалахай къве йисан къене абурувай 2 агъзурдав агакьна хкетар кIватIнай. Хайи хуьруз хтайла ада эчIехуьруьнвийрин къисаяр къелемдиз къачунай. Халкъдин мецин эсеррикай 150 чарчин ктаб арадиз гъанай касди. Адан “Гьикметнаме” эсерда вичи туькIуьрнавай 1105 мисални гьатнава. Агъсакъал кхъирагдин рикI алай крарикай садни халкъдин баядар кIватIун тир. Хуьруьнбуру ихтилатзавайвал, адахъ иер хатIуналди баядар кхъенвай са шумуд дафтар авай. Касди эхиримжи йисара вичини баядар туькIуьрзавай къван.

*Курум-курум яд алахъиз,
Клевиз яхъ руш, на кварцихъай.
Зи чандилай ухът алахъда,
Вун фейшла чи варцихъай.*

2006

Къуъзуъ лекъ

Къебеле района и къа-къан буйдин гъайбатлу кас тийижирди авачир.

Яргъал йисара райондин агъсакъларин кIватIалдин къиле хъайи, Ватандин ЧIехи дяведин яцIарай акъатай, Ленинграддин блокададин дарвилер акур Агъамурад Исмаилов къуьгне коммунистрикай тир. Яргъал йисара вилик-къилик кваз, чIехи

къуллугърал кIвалахнатIани, гъахъни инсаф, дуъвални гъалалвал садрани рикIелай алуддачир ада. Касдин ми хъи тIвар, къени хизан вири райондиз сейли тир. ЦIуд велед чIехи авур, вичин ругуд хцизни къуд рушаз дидедин чIал кIанариз алакъай и 90 яшарин касдиз веледри аявалзавай саягъ акурла фикирнай за: “Вичи кутур багъдин бегъерар кIватIзава касди. Хъсан багъдихъ пис бегъер жеч”.

Зун Къебеледиз “Самур” газет кхъиз тун паталди атанвайди чир хъайила ада лагъанай:

– За газетдин са нумрани тутуна кIелзавайди я. Чи чIалан навар хуъзвай, чи лезгийар са-садаз чирзавай, къве халкъдин – лезгийринни азербайжанвийрин дуствиликай, стхавиликай кхъизвай и газетдиз чна вирида къуьн гана кIанда. За ваз гаф гузва хъи, зи веледри вирида и газет кхъида.

Вичин хизандиз, веледриз, хтулризни шулуриз, мукъва-къилийриз гъайбатлу, тIимил рахадай кас хъиз чидай и агъсакълдиз Аллагъди шаирвиликай пай ганвай.

Межлис вичин рикІяй хъайила илгъамдин шивдал акъах-
дай ам. Къве чІалал шиирар кІелдай – лезги ва азербай-
жан чІаларал. Ада халкъдин баядар хуралай лу- гъун
аламатдин кар тир. Къакъан ванцелди акъван фасагъат-
лудиз лугъудай хъи, абур инсандин рикІе ацукъдай. Къе-
далди зи рикІел алама ада лагъай чІалар.

*Ряденалди гвен гуъзавай,
Я руш, ви чан юргъун хъана.
Вилик квай зун такурдай къаз,
Вид вил гун, эжв тагун хъана.*

*Къакъан дагълар къакъанлух я,
Руш, вав гвайди нин яйлух я?
Эхир несиб ваз жедайд я,
Чун сад-садаз ярашух я.*

*Лампадаллай шуъше хътин,
На вуч иер рекІв гузва, руш.
Яргъал къекъвез, патав текъвез,
Вуна вучиз зун кузва, руш.*

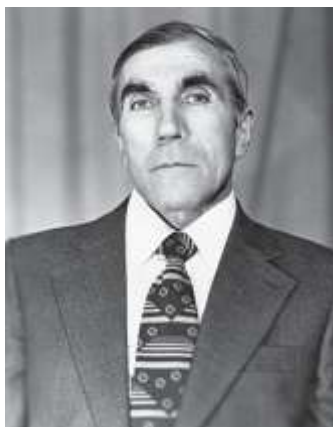
*И къил, а къил таквадай ник,
Яраб завай гуъз жедайтІа?
Зи рикІ алай къунишидин руш,
Заз тахъана, низ жедайтІа?*

*Я лезги руш, лезги руш,
Зи гафарин хъел къвемир.
Къад къуъл ийиз тахъайтІа,
Зун атунихъ вил жемир.*

1998

Лезги Баба

Къебеледиз ам «Лезги Баба» тIварцIелди сейли тир. Вичихъ халкъдин арада чIехи гъурмет авай и кас виридаз савадлу, алакьунар авай, гаф чинал лугьудай, виКегъ инсан хъиз чидай. 1933-йисуз Къебеле райондин Камарван хуьре дидедиз хъайи, Азербайжандин Гьукуматдин Университетдин филологиядин факультет акьалтIарна яргъал йисара районда чIехи кьуллугьрал кIвалахай, 1984-йи салай вичин уьмуьрдин эхирдалди райондин муаллимрин профсоюздиз регьбервал гайи Баба Бабаев «Самур» газетдин чIехи дуст тир. Адан куьмекдалди райондин лезги хуьрера 200-дав агакьна муаллими газет кхъенай.

Баба муаллим халисан лезги тир. Дидед чIалал гзафни-гзаф рикI алай ам бубайрин мисалар галачиз рахадачир. Ада вичин саягьда юмор галаз хкетар рахадайла виридан пIузаррик хъвер акатдай.

Чи арада дуствилин чIехи муьгъ авай. Бубадиз хъиз икрамдай за адаз. Ада вичин «Надир шагъ ва Муртузали» тIвар алай дастандин редакторвал зал ихтибарнай. Редакцияда ктабдин винел кIвалахдайла чна сятралди ихтилатдай. Камарванда вичиз ван хъайи кьван баядар хуралай лугьудай агьсакъалди. РикIелай алатай цIарар гьасятда вичи туьхкIуьрдай. Зун вичин гьавурда акьунвайди байихайла, хъуьрез-хъуьрез лугьудай:

– Чан руш, баядар халкъди туькIуьрнавачни? Бес зун вуж я? Халкъдин векил!

Баба муаллим 2007-йисуз рагъметдиз фейила, ам инсанрин селди рекъе тунай. Адан тазиятдиз Азербай-жандин чара-чара пипIерай вишералди инсанар атанай. Муькуь юкьуз Баба муаллимдин кайвани Хедижеди зав са дафтар вуганай:

– Им Бабади рекъидайдалай са гъафте вилик зав вугана лагъанай: «Ибур за камарванвийривай кIватIнавай чи халкъдин баядар я. Седакъетав гице.»

*Зарул-зарул миресдин руш,
Къацу багъда шезавалда.
Ам рикI алай заз тагана,
Са масадаз гузавалда.*

*Чи багъдавай ичин тарцел,
Ичин тарцел чиг ацукъна.
Хуьре авай рушарикай,
Тек са вал зи рикI ацукъна.*

*Чи патара тIурфанар я,
Къай къугъвазва гатаз хару.
Яр чарадаз несиб хъана,
Тухвана зи уьмуьр гару.*

*Яд атана ацIанава,
Таладавай дили къубу.
За чарадав рикI вугана,
Жуван къайгъу ая, Тубу.*

*Силеривди цIириз гудай,
Яран сувар алукънава.
Чан къунишидин къвед хътин руш,
Фадлай вал вил ацукънава.*

2007

Баядрал рикI алай кас

Яргьал йисара КцIар райондин ГуьндюзкIеле хуьруьн юкьван мектебда муаллимвал авур Жавид Сейфеддинан хва Шерифов умун инсан тир. Михьи рикIин, экв алай фикиррин, кьени кьилихрин иеси тир ам. Гьамиша хьсанвилерихь ялай ада, гьалалвилелди уьмуьр гьалнай.

Гзаф алакьунар авай кас тир ам. КIарасдикай ахьтин затIар расдай хьи, абурал вири гьейран жедай. Хьсан багьманчи хьизни тIвар акьуднай ада. Адан чIехи бубади, Истанбулда кIелай азербайжанви миллионер Гьажи Зейналабдин Тагьиевахь галаз дуствал авур Шериф эфендиди кутур багь аманат яз амукьнай несилдиз.

Кьегьалвилелди давамарнай ихьтин несилдин рехь Жавид муаллимди. Адан кьетIенвилерикай сад лезги чIалал фасагьатлудиз рахан тир. Патан чIаларин гафар какадар тавуна, халисан халкьдин чIалал рахадайла лезги чIалан иервилел гьейран жедай вун. Гьа и кардай вирида гьуьрметдай и касдиз. КIвалин хьиз, хуьруьн, элдин таьсибни чIугвадай ада.

Баядар пара кIандай муаллимдиз, гагь-гагь абур хуралай лугьудай. «Баядри инсандин рикI аладарда, гьамхажалат рикIелай алудда», – лугьудай. Вичиз цIийи баяд ван хьайила, хьсандиз рикIел хуьдай. Ада мектебда хьиз, мел-межлисрани гагь-гагь баядар хуралай лугьудай. Акьван иердиз лугьудай хьи!

*Са сумагур чай эцига,
Шагънабатдин лепедикай.
Икъван КІани зун хъанач ваз,
ЦІай къурай на лемпедикай.*

*Са сумагур чай эцига,
Уф тагана хъваз тежедай.
И дуьньяда мад вучда за,
Яр амачиз къваз тежедай.*

*Истикандай бугъ алахъиз,
Чаяр хъвадай къенд амани?
КІанид хъайи я бахтавар,
Мад ви чанда дерт амани?*

*Заз мугъмандиз ша лагъана,
Ваъ гъикІ лугъун ваз, Эмина?
Канвай рикІер аладарин,
Эцига на чай демина.*

*Я бахтавар лезги суна,
Гъваши сумагур, чайин чна.
Дердер, гъамар пара ятІа,
Веъ арадал, пайин чна.*

1999

Идрисан вилин накъвар

Идрис ва Роза Шейдаевар муаллимрин хизан хъыз вири КцЦариз сейли тир. Итимди математикадин, папа урус чЦалан тарсар гуз-вай. Абур савадлу муаллимар хъыз рикЦел хкида вирибуру.

И къведан сад-садал рикЦ алаз хъун парабуруз чешне тир. Са гафуналди, дуьньядин мал-девлетда вил авачиз, ктабрал рикЦ алаз, къенивилерихъ ялиз уьмуьр гьалзавай абуру. Чпин пуд веледни гьа икЦ чЦехи авуна динжарнай дидедини бубади.

Яшар фена, уьмуьрди рагъданихъ ялдайла инсандиз вичин уьмуьрдин юлдаш къван садни кЦан жедач. «Аялар чеб-чпиз бахтлу хьурай, заз амуькьзавайди жуван къвалал алайди я», – лугьуда вирида. Ингье рикЦ алай инсан квадарун вуч кар ятЦа Идрис муаллим гила гьавурда акьунва. Вичин 50 йисан уьмуьрдин юлдаш Роза муаллим гьахъ дуьньядиз рекье тур адан рикЦиз къарай амач. КцЦар шегьердин 2-нумрадин урус мектебда муаллимвиле кЦвалахай, вичихъ къакьан буй, иер суй, къени кЦилихар авай вичин уьмуьрдин юлдашдин чаравилиз эхиз жезвач Идрис муаллимдивай. «Санал гьалай 50 йисан уьмуьр 50 югъ хъыз алатна», – лугьузва ада вилерал нагъв алаз. Ахътин югъ авач хьи, вичин рикЦ алай инсандиз баядар тесниф тавурай Идрис муаллимди.

*Къакъан дагълар мад къакъан хъуй,
Агъа патар аквадайвал.*

*За ви сурал цуьквер гъида,
Масабуруз таквадайвал.*

*Им гатфарин яргъи къар я,
Мулдин цуьквер гваз экъведай.
Им Идрисан дили къар я,
Роза квахъна, шез экъведай.*

*Чи багъдавай тарар аку,
Цуькведаваз диганавай.
Идрис шезва, рикI алай яр,
Чулав сурув вуганавай.*

*Кефер патай гар акъатна,
Зи даКIардин шуьше хана.
Яр дуьньядлай феи къалай,
Гъам ришан зи пеше хъана.*

*Вун авачир дуьнья куьз я,
РикI цIразва къеневай, яр.
Вун рикIелай алатдач хъи,
Виридалай виневай яр.*

2016

Лезги руьгь хуьзвайди

Алай вахтунда лезги чІал вилин нини хьиз хуьн, ам амат яз гележег несилрал агакьарун патал алахьунар ийизвай чи ватанэгълийрикай гаф кватайла зи вилерикай гьасятда шаир Лезги Бегьлул карагда. И инсандин рикІе чи фольклордин къетІен хилерикай тир баядриз авай кІанивили гьейранарда зун.

Лезги баядрал ашукь тир инсанар гзафни-гзаф ава чахь.

Ингье Лезги Бегьлул хьиз чи фольклордихь гелкьвезвайбур, кІвал-кІвал, хур-хур кьекьвена и зардин цІарар кІватІзавайбур, абур багьа эменни хьиз хуьзвайбур исятда чахь са акьван авач.

1955-йисуз КцІар райондин Зинданмуругь хуьре дидедиз хьайи, Азербайжандин Къецепатан ЧІаларин Институт акьалтІарна, ара датІана хайи хуьре муаллимвиле кІвалахзавай Ибрагьимов Пагьливан Къарабеган хва тІвар-ван авай муаллим я. И савадлу ва гьахь кІани кас лезги поэзиядал рикІ алайбуруз гьакІни Лезги Бегьлул хьсан шаир хьиз чида.

Лезги Бегьлулан хайи тІебиатдални халкьдин поэзиядал гьейранвал са куьнивни гекьигиз жедач. Сад лагьайда адакай лукьман авуна. Бегьлула халкьдин набататрин куьмекдалди шумудни са начагьвилер сагьарзава. Къвед лагьайдакай къилди рахана кІанда.

Вичин дидедайвай, элдин шаир тир Мейрамавай лезги баядар ван хьайи йикьалай и кІанивал адан руьгьди

кужумна. Ахпа хуьруьн маса дишегьлийривай ван хъайи «перизадайрин» есирда гьатна ам. Гъа икI, иер фикиррив дигай, рикIиз чими, гьиссерал звал гьидай манийри суьгьурда туна ам.

Гзаф йисар я ам вичин хайи хуьруьн, гьакIни къунши ЧакIар, Уьнуьгь, Лацар ва маса хуьрерин элдин шаиррин чIаларихъ гелкъвез. Абурукай гзафбурун чIалар ада чара-чара йисара «Самур» газетдин кIелдайбурувни агакъарна.

Зинданмуругъа гьиле дафтар къуна ара-ара рехибурувай чIалар кхьиз эгечIавай Бегьлул муаллимдикай хуьруьнбур чIехи гьуьрметдалди рахада. РикI ахъайдай кар ам я хьи, ада вичин рикIе авай и кIанивал шумудни са шакIуртрин рикIени тунва. Абурукай сад эхиримжи йисара Зинданмуругъ хуьруьн юкъван мектебдин директорвиле кIвалахзавай Судя Манчаров я. И къведа санал Зинданмуругъ хуьрйй тир Агъабани, Нарунгуьл, Пакиза, Аярханум, Седеф, Гуьлханум, Ханумагъа, Набат, Саяханум, Гуьлесер хътин дишегьлийривай кIватIай баядар чна «Самур» газетдиз акъуднай. Вичин рикI кыляй-кылди тIебиатдиз, инсанриз, халкъдин поэзиядиз кIанивилелди ацIанвай Лезги Бегьлул хуьре яшамишиз, девирдихъ галаз кам-камуна аваз физ алакьзавай, лезги чIалахъ гелкъвезвай ватанперес я. 2008-йисуз басма хъайи «Мулдин цуьк» тIвар алай ктабдалди вичихъ къетIен хатI авайди кIелдайбуруз малумарай шаирди гила цIийи, зурба са ктаб чапдиз гьазурнава.

ДатIана илгъамдин луваррал алай шаирди эвелан шанкъунивди халкъдин поэзиядин гевгьерар кIватIун хътин хийирлу кар давамарзавайди ван хъайила чаз хвеша хъана. Ихътин чIалан къадир авай инсанар, чи руьгъ хуьзвай лезгияр ама къван чи чIал квахьдач, лагъана фикирна чна.

Къецик къвазвай куьлуь марфади́з килигиз, са ялце
баядрал илигна́й ада

*Куьлуьз-куьлуьз чиг къвазава,
Я сувалда векъевайбур.
Язух хъана куь чанарин,
Югъди-йифди рекъевайбур.*

*Куьлуьз-куьлуьз чиг къвазава,
Циф хуьруьвай къакъатайла.
Зун рикелай алудмир, яр,
Къариблухриз акъатайла.*

*Куьлуьз-къуьлуьз чиг къвазава,
Хаму картар, ша булахдал.
Шумал буйдиз кый, кIани яр,
Ашукъ я зун ви дамахдал.*

*Куьлуьз-куьлуьз чиг къвазава,
Цуьлер авай арабадиз.
Цаварилай цIай аватрай,
Чи душманрин харанIадиз.*

*Куьлуьз-куьлуьз чиг къвазава,
Алахъна фий яд никелай.
Кимел алай яр акурла,
Дуьнья фида зи рикелай.*

*Куьлуьз-куьлуьз чиг къвазава,
Цуькверикай чардах ая.
Къе ви ярдиз масад гъизва,
Вилерикай булах ая.*

Сад за лугьун, сад вуна лагь

Чи халкъдин баядрин метлебувал эл санал кІватІ хъана суварар, мелер, мехъерар кыле тухудайла винел акъатдай. Ксарини дишегълийри санал манияр лугьун и мярекатрин къетІенвилерикай тир. Чпихъ агъзур йисарин тарихар авай «Сифте ргал», «Сифте цуъл», «Пешапай», «Цуькверин сувар», «Пинийрин сувар» хътин элдин мярекатар зегъметдин манийри чандал гьидай. Цан цадайла, гвен гуьдайла ксари лагъай манийрин ванер чуьллера гъатдай. Мехъеринни мелерин береда лагъайтІа, дишегълийрин манийри хуьруьз шад гъава гьидай.

Гъа инал лугьун хъи, чуьлда ва мярекатра лугьузвай манияр къетІен жуьрединбур тир. Абурук, адет яз, «Сад за лугьун, сад вуна лагь» гафаралди кыл кутадай. И баядрин къвед лагъай къетІенвал темадихъ галаз алакъалу хъунухъ я. Месела, суьгъбет квекай физватІа, манияр лугьузвай къве патани эхирдал къван гъадакай туькІуьрнавай чІалар лугьун кылин шартІ тир. Гзаф чІавуз манидин сад лагъай цІар маса манийра тикрар хъийидай. Мисал яз «Къаварилай къаваралди», «Къацу багъдай къацу багъдиз», «Заз ахварай яр акуна», «Зун дидеди ваз гузавач»,

«ТакІандакай яр жедани», «Цавай физвай вили лифер» ва маса гафаралди кыл кутазвай манияр къалуриз жеда.

Са бязи вахтара «Сад за лугьун, сад вуна лагь» гафар тикрар тавуна, гылин ишарадалди сада муькуьдаз мани лугьун теклифдай. Гзаф чІавуз гъа са гафар тикрарун герек къведачир, вучиз лагъайтІа межлисрал лезги манияр са касди ваъ, са шумуд касди, бязи вахтара ана авайбуру текдиз ва я хордалди лугьудай. Санлай а мярекатриз «Сад за лугьун, за вуна лагь» хътин кыл гуз жедай.

Дегъ чIавара Яран суварик «Яран йифер» тIвар алай манийрин мярекатар лезги хуьрера гзаф гурлуз кыле фидай. Яран йиф чIичIиз эл кIватI хьайила, дишегьлийрини итимри санал манияр лугьудай. Сада кыл кутадай, амайбуруни ван-ванце туна давамардай.

Гатфарин цанар цадайла лезгийри «Сифте ргал» сувар кьейд ийидай. Гъилик берекат квай хуьруьн агьсакъалди вичин туьрез никIиз акъуддай. Ада викIиник малар кутуна сифте цIар тухудай. НикIин и кыляй а кылиз фена хтуниз са ргал лугьудай. И сифте ргалдилай кьулухъ ада вичин туьрез жегьилрив вугудай. Далдамдинни зурнедин ван хкаж жедай, лежберри куьтенар гьализ-гьализ манийриз – гьаварриз гуж гудай:

*Ник ацIудай кьуьл хьурай,
ЦIинин ризкьи бул хьурай.
ВикIегъ яцар гара хьуй,
АцIай гатар пара хьуй.
Рат ацIурай кьуьлерив,
Кар тубкIуьдач хьилерив.*

Чи дегъ манийрин арада «Пешапайри» кьетIен чка къазвай. Мублагьвал, берекат кIандай инсанри гьаваяр яргьалди кьурагъ яз алатайла куьчейриз акъатна гьуцаривай кьвал ракъурун тIалабдай. Им ксарин театр тир. Са итимдал, яни гададал таран хилерикай раснавай «пек» алукIардай. Ада ва адан гуьгьуьна аваз физвайбуру хуьруьн куьчейра кьекъвез марфар тIалабдай манияр лугьудай:

*Имир, имир, имир марф,
Тефей чка тамир марф.
Марф кьуьлериз,
Кьуьл кIатIариз.*

Санал манияр лугьун мелера генани гурлуз кыле фидай. Хуьре са низ ятIани кIвал эцигун патал эл са шумудра кIватI жедай.

ХандакІ ядайла, кирпичар атІудайла, цлар хкаждайла, къав кІевирдайла хуъруьн ксар гугъуьллуодаказ кІвалахдив эгечІдай. Дишегълийри тІаратІар къуна, манияр лугъуз-лугъуз кІвалин иесидиз цІийи кІвал мубаракдай. Ахпа абуру кІвалахзавай ксариз тІуьнар гъазурдай. Нисинихъ сад-садан патавай хъиз къве суфра экІяйдай: садахъ ксар, муькуьдахъ дишегълияр ацукъдай. ТІуьнар кылиз акъа-тайла абуру чпин юргъунвал манийралди алуддай.

Ихътин межлисрин виридалайни рикІел аламуькдаи легъезяр «Сад за лугъун, сад вуна лагъ» тІвар гана манийрин гъуьжетунрик экечІун тир. И гъуьжетунар къведан – къве дишегълидинни, къве итимдин, яни са дишегълидинни са итимдин арада кыле фидай, сада муькуьди тухудалди давам жедай. Гагъ-гагъ иер ван авай сада межлис гурлу авун патал виридаз хуралай чидай манийрик кыл кутадай, муькуьбуру хордалди гугъ лугъудай. Гъа икІ, ял яна кІвалахдив эгечІдай хуъруьнвияр.

Рагъданихъ, кІвалах куьтягъайла мадни санал ацукъ хъийидай мелез атайбур. И гъилера фу, ниси, мукаш, маст ва маса няметар жедай суфрадал. Каш алудна, гилани манийрин мелез экъечІдай эл. Йифен къуларалди хуъруьз инсанрин шад ванер чкІидай.

Лезги мехъерар чешнелу ийизвайди ина манийринни къуьлерин межлисар чараз, кылди кыле фин тир. Мехъерин гъар са мярекатдихъ вичин манияр авай. Сусаз жиреяр тухудайла ксари кылди манияр лугъудай. Хи-недиз фидай дишегълийрин манияр

чарабур жедай. Свас акъуддайла лугъудай манийри рикІ хъуьтуьлардайтІа, енгедиз туькІуьрнавай манийри межлисал чан гъидай. Свас чамран кІвализ авуддайла лугъудай шад манийри тІал-квал рикІелай ракъурдай инсанрин. Чамран межлисдихъни кылди манияр авай. Дустари чам юкъва туна манийрал илигдай. Баядрин

гъужетунар кбиле фидайла хуър вири кIватI жедай.

Вучиз лагъайтIа им инсанрин алакьунар винел акъуддай халисан халкъдин мярекат тир. Ина инсанрик руьгъ акатдай, абурун рикIера ватанпересвилин гиссер куькIуьндай. Абурухъ эл агуддай, яргъалбур мукьвалардай, хъелбур дустардай, жуванбурухъ ялдай къуват авай.

*Сад за лугьун, сад вуна лагъ,
Дердер, гьамар къвез фиривал.
Чи къведан гаф сад хъурай яр,
Ашкъидин сир хуьз жеривал.*

*Сад за лугьун, сад вуна лагъ,
Сефил рикIер аладариз.
Зун ярдивай къакъатнава,
Вилин накъвар авадариз.*

*Сад за лугьун, сад вуна лагъ,
Керем туш зун, цIай къуна куз.
ЧIур хъай хуьре адет ава,
КIанид туна, такIандаз гуз.*

*Сад за лугьун, сад вуна лагъ,
Зи рикIин гьал мили туш, яр.
Гъиле гъатай вун ахъайиз,
Зун на лугьур дили туш, яр.*

*Сад за лугьун, сад вуна лагъ,
Вун Асретан Али яни?
Нуьвед ич хъиз гъилиз атай,
Вун ахъайиз дили яни?*

*Фикиррикай шулу хъайи,
Вун гуьнедай гъикI акъатрай?
Сад за лугьун, сад вуна лагъ,
ТакIанбурун рикI акъатрай.*

Цавай физвай вили лифер

КцIар райондин Чпир хуьре Мирземегъамед халудини Шагънесиб бадеди – и кве ми- ресди «Цавай физвай вили лиф» – цIарцIелди кьил кутуна баядар лугъун зи рикIелай садрани алатдач. Баядралди гъужетунрал КцIар райондин чара-чара хуьрера зун гзафни-гзаф дуьшуьш хъанатIани, вучиз ятIани чпирвийрин и мярекатди заз са масакIа дад ганай. И кве агьил лезгидихъ яб акализ-акализ жуван халкъдин къакъан руьгъдикай фикир-фагъумзавай за.

Мирземегъамед: *Чередаллай вили лифер,
Садан лувар ханавалда.
Гила вучда, я чан эллер,
Яр чарадаз ганавалда.*

Шагънесиб: *Цавай физвай вили лифрен,
Къариб юлдаш зун я, валлагъ.
Зун дуьньядал пара кайд я,
Заз женнетдин пай це, Аллагъ!*

Мирземегъамед: *Цавай физвай я вили лиф,
Гъикъван ийин за ви тариф?*

*Яргъарай физ, жув галудмир,
Рагъданихъди вун заз илиф.*

Шагънесиб:

*Цава авай я вили лиф,
Гъикъван ийин за ви тариф?
Къариблукда гъам чIугвар къван,
Ви ширин чан хъана гъайиф.*

Мирземегъамед:

*Цавай физвай вили лифер,
Лув гуз ава лужуналди.
Вун бубади заз тагайтIа,
Гъида за вун гужуналди.*

Шагънесиб:

*Цавай физвай пуд вили лиф,
Яраб абур вахар ятIа?
Вахъ галаз фей вад къан уьмуьр,
Ам заз акур ахвар ятIа?*

Мирземегъамед:

*Цавай фидай вили лифер,
Зи гъалдикай квез хабар туш.
Ваз иервал гана лугъуз,
Буна зи рикI хана хъи, руш.*

Шагънесиб:

*Вили лиф хъиз илифнай вун,
Вини хуьрйай атай жегъил.
Са небгетди къакъудна зун,
Гъа къалай рикI хъана сефил.*

Мирземегъамед:

*Цавай фидай я вили лиф,
Вун зи ярдин тавдиз илиф.
Акъата лагъ чи патариз,
Авадарна хуралай киф.*

Шагънесиб: *За зар туна храй гуьлуьт,
АлукI кIвачел, чан вили лиф.
Къадирсуздахъ галаз физвай,
Зи уьмуьрдин, чандин гъайиф.*

Мирземегамед: *КIвалин вилик хурмадин тар,
Вили лифер къвез, ацукъна.
Зи кIани яр тухвай йифиз,
Зун рикI къуна, шез ацукъна.*

Шагънесиб: *Цава авай вили лифер,
Чи арада мензил пара.
ГъикI акъудин яргъи йифер,
Чаравилиз жезвач чара.*

2007

РикЕлай тефир легъзеяр

Лезги халкъдин тарихда рикЕлай тефир вакъияр гзаф ава. Абурукай садни Шейх Шамилан женгерилай къулухъ цГуд агъзурралди дагъустанвияр ва лезгияр суьргуьндиз акъудун я.

КВалер-къар, хайибур, мукъва-къилияр, ярар-дустар гадарна къариблухриз физ мажбур хъайи чи ватанэгълийрин къилел атай мусибатар, абуру чГугур рикИн тАлар са куьнивни гекъигиз жериди туш. А чЕавалай 150 йисалай гзаф вахтар алатнаватГани, а чЕхи чаравили рикЕрал авур хирерни къацАр садрани сагъ хъжеч. Дуьньядин чара-чара пипЕриз катай чи багърийрин сузар кхьин патал къелем ажуз я.

Туьркиядин Балъкесир вилайтдин “Балъкесир Дагъыстан жемиятдин» къил Жевдет Йылдызан ва жемиятдин вилик-къилик квай ксарикай тир Ибрагъим Афажанан хизанрихъ галаз мукъувай таниш хъайи зун чпин яшар 70-далай алатнавай и инсанрин рикЕе ватандиз авай муьгъуьббатди гъейранарнай.

150 йис инлай вилик къурбатдиз акъатай лезгийрин

веледри дидед чІал вилин нинейр хьиз хвенвай.

Зун гьейранарай, зун шерзум авур крарикай сад ам тир хьи, чи ватанэгълийри тек са рахунрин чІал ваъ, чи баядарни хвенвай.

2009-йисан гатуз Балыкесир шегьердай “Хийир” тІвар ганвай мярекат кыле физвай Кирне хуьруьз санал рекъе гьатайла Жевдетан уьмуьрдин юлдаш Гуьлендамани Ибрагьима машинда аваз физ-физ (абур имид рушни имид хва я) баядрал илигнай. Завай къедалди а легъзеяр рикІелай алудиз жезвач. Вучиз лагъайтІа икьван иер баядрин гьуьжетунар заз сад лагъай гьилер тир ван къвез.

- Ибрагьим:** *Гъанавай яр, гъанавай яр,
Я кІвалин рагъ хъанавай яр,
Зун магъледай акъатдани,
Чи магъледиз гъанавай яр.*
- Гуьлендам:** *Хъанавай яр, хъанавай яр,
Дердериз пар хъанавай яр.
Чарадаз гаф гумир вуна,
РикІин кьыл тІар хъанавай яр.*
- Ибрагьим:** *Ханавай яр, ханавай яр,
Зи рикІин хел ханавай яр.
РикІ чарадав гуз тахъурай,
Я чарадаз ганавай яр.*
- Гуьлендам:** *Канавай яр, канавай яр,
Виридалай канавай яр.
Вун мехъерик лугъуз-хъуьрез,
Зун – дердинай къанавай яр.*
- Ибрагьим:** *Ван авай яр, ван авай яр,
Я билбилдин ван авай яр.*

*Зун кваз такъаз къекъвемир икI,
Зи япара ван авай яр.*

Гуьлендам:

*Ганавай яр, ганавай яр,
Сад Аллагъди ганавай яр.
Яр гъурбатдиз акъатнава,
КIан я рикIиз гъанавай яр.*

2009

БАЯДАР

Чи баядрин кьилин образ

Дагъларал рикI алай, датIана абурун иервилер тесни-
фай, абурувай такабурлувал, сабурлувал чириз алахъай
лезгийри дердер-гъамар аладарун патал бендер туькIуьр-
дайлани а къакъанрихъ элкъвена чпин эрзиман мурадар
мецел гьидай. Дагъларивай куьмек кIандай, абурухъ галаз
дерт гьалдай, чпин фикиррин пар къезилардай лезгийри.
Гъавиляй къакъанвилер чи баядрин кьилин образрикай я.
Къакъанвал тек дагъдин кукIуш, хуьруьн виридалайни
къакъан чка туш, ам гъакIни руьгъдин винизвал я. Ада
фикиррин деринвилехъ, муьгъуьббатдин кIевивилихъ,
вафалувилихъ ялда, гьиссерал звал гьида.

Чи фольклорда дагълариз талукъ гзафни-гзаф бая-
дар хьун дуьшуьшдин кар туш. Гъабурукай яз виш йиса-
рилай чал агакънавай, гьиссерал звал гьидай, виридан
рикI алай чи халкъдин

«Дагълар» мани тай авачирди я:

*Къакъан дагълар мад къакъан хьуй,
Агъа патар аквадайвал.
Вун булахдал нянихъ ша,
Чун масадаз таквадайвал.*

Дагълар – чи фольклорда къудратлувилин, мягкъем-
вилин, виКегъвилин лишан я. Ам чи баядра арха, халкъ-
дин даях ва дамах хьиз теснифнава:

*Къуьн-къуьневай жерге дагълар,
Сад-садалай вине ава.
Булахдаллай зи ярдиз кьий,
Лацу тунIар хинедавай.*

Къакъан дагълар мад къакъан хъуй

Къакъан дагълар мад къакъан хъуй,
Агъа патар аквадайвал.
Закай лацу са кард ая,
Чилин гъамар таквадайвал,

Къакъан дагълар мад къакъан хъуй,
Дагъустанар аквадайвал,
Са инсандин бала кІандай,
РикІин дердер ахъайдайвал.

Къакъан дагълар мад къакъан хъуй,
Лекъерин луж аквадайвал.
РикІиз кІани са яр кІандай,
Дердер санал чІугвадайвал.

Къакъан дагълар мад къакъан хъуй,
Ватандин пад аквадайвал.
Имид хциз мад са руш хъуй,
Чехи хъайла заз гъидайвал.

Къакъан дагълар къакъанлух я,
Гада, вав гвайд нин яйлух я?
КІанид масдаз къисмет хъана,
КІвал-югъ тахъай вун язух я.

Къакъан дагъдиз акъахайла,
Заз лацу кард жез кІан хъана.
Яргъаравай чан кІани яр,
Заз ви къилив къвез кІан хъана.

Къакъан дагъдиз акъахайла,
Цуьквер ава векъин къене.
Винелай зун шад аквамир,
Дерт ава зи рикІин къене.

Къакъан дагъдиз акъахайла,
На чиг алай гуьл атІутІ яр.
Вун чарадан адахлу я,
Гила закай вил атІутІ яр.

Къакъан дагъдай яд къвезава,
Ам са къацу багъдиз атуй.
За Аллагъдиз минетзава,
Зи кІани яр хуьруьз хтуй.

Къакъан синел сил цада за,
Сил цада за, къушариз гуз.
За жибинда ичер твада,
Булахдаллай рушариз гуз.

Къакъан синел цан цазава,
Лацу яцра викІиник кваз.
Муьгъуьббатдин лежбер ятІа,
КІаниди, вун къиле акъваз.

Къакъан синел чардах ая,
Чардах ая, вун чубан я.
Дердерикай булах ая,
Чун чаз тахъай пис заман я.

Къакъан синел цанавай сил,
Вядедамаз гвена кІанда.

КІани ярди гайи шикил,
РикІин кѣене хвена кІанда.

Кѣакѣан синел сил экѣечІна,
Силин буфа кІанелай яхъ.
Заз регъуѣда кІани кѣелем,
Зи юкъ пекин винелай яхъ.

Кѣакѣан пелер мад кѣакѣан хъуй,
Кѣакѣан пеле гар авайд я.
Гѣикѣван кІандач лагъайтІани,
РикІе ашкѣид пар авайд я.

Кѣакѣан сувар мад кѣакѣан хъуй,
Кѣакѣан пеле гар авайд я.
Гѣикѣван кІандач лагъайтІани,
РикІе ашкѣид пар авайд я.

Кѣакѣан буйдин кѣавахдин тар,
Вун чи хуѣруѣн юкъвал кІандай.
Яргъаравай кІани кѣелем,
КІвалер хъайтІан мукъвал кІандай.

Кѣакѣан пелел гар галайбур,
Кѣакѣан буйдин кѣавахар я.
Вуж кѣведа ви кесиб кІвализ,
Вав гвайд кѣуру дамахар я.

Кѣакѣан пелел инидин тар,
Хел-хел атІуз вегъ гибедиз.
Заз кѣелеман шикил кІандай,
Ягъадайвал зи гебедиз

Къакъан суван жалгъа къуна,
ЭкъечІда зун къацу тулуз.
КІани ярдин яха къуна,
Катда рушар, зун и зулуз.

Ви къакъанра вуч ава яр,
Къакъан пеле гар авайд я.
Зун винелай шад аквамир,
Захъ дердерин пар авайд я.

Дагъларилай къарагъай гар

Дагъларилай къарагъай гар,
Агакънач хьи, ратаралди.
Яйлах кІандай яр аквадай,
Гатарилай гатаралди.

Дагъларилай гар къарагъна,
Чан марфадик кумукъай яр.
Чандавайбур лугъуз тежез,
Хуш хиялриз амукуай яр.

Дагъларилай ян гуда на,
Зи вил алай жегъил чубан.
Вун рикІивай кІан хъана заз,
Сир чарадав гумир жуван.

Дагъларилай элкъвез атай,
Вун лувар квай ничхир яни?
Икъван кІани чун чаз тахъай,
Им дуьньядин эхир яни?

Дагъларихъай гару гъайи,
Живедикай хар жедани?
Мехъерарна гъана лугъуз,
ТакІандакай яр жедани?

Дагъларавай кІани къелем,
Дагъдин винел дагъ жедайд туш.
Зи виликай физ алатмир,
Тек таракай багъ жедайд туш.

Дагъдин кІаник дагъ жедайд туш,
Тек таракай багъ жедайд туш,
Яр фейила хер хъайи рикІ,
Хкведалди сагъ жедайд туш.

Дагъдин винел дагъ жедайд туш,
Тек таракай багъ жедайд туш,
Ярди атІай зи рикІин кыл,
Рекъидалди сагъ жедай туш.

Дагъдин кІане ялгъуз къавах,
Вун чи хуъруьн юкъвал кІандай.
Къариблухда чан гайи яр,
Ви сур хъайтІан мукъвал кІандай.

Дагъдин кьулухъ никІер гала,
НикІихъ галай кьулуъ гъаргъар.
За рикІин дерт низ ахъайин,
КІани къелем хъана яргъал.

Дагъдин кьулухъ муркІад рекъер,
Анавайди къаяр, мекъер.
Гъикъван ийин за дад-бидад,
Яр фей пата ахквазмач гад.

Дагъдин кьулухъ къакъан къавах,
Къавахд кІане къайи булах.
Заз зи хуъре къарай авач,
Зун яр авай дагълариз твах.

Къе дагълара тІурфан ава,
Са валчагъдик кваз феи яр.

Са валчагъдик мекъидачни,
Къеневай рикІ гваз фейи яр.

На дагълара лампаяр куз,
Ваз лацу нафт агакъдани?
Чан зи рикІе ацукъай яр,
Валай сир хуыз алакъдани?

Чи дагълара чѳимелар я,
Гъам элкъвезва циф я лугъуз.
Зи хиялрал секиндаказ,
МичІ элкъвезва йиф я лугъуз.

Чи дагълариз къуьд атанва,
Жив-живедал къваз лацар я.
Хер-хиредив агат тийиз,
Зи рикІин къен мад къацІар я.

Шагь дагълара хар къвазава

Шагь дагълара жив цІрайла,
Са яд фида кве миредай¹.
Жув сефил яз гьикІ акъатин,
Зи яр фейи и дередай.

Шагь дагълара хар къвазава,
Эсли авай вили чадур.
Квез минет хьуй, чан хайибур,
Зунни зи яр са сура тур.

Шагь дагълара хар къуналди,
Яр тахтана амукъдани?
Яран сувар атуналди,
Мехъерин чІав алукъдани?

Шагь дагълара са къван ава,
Жегьил чубан физ ацукьда.
Адан рикІе яр акъурла,
Кфил ягъиз, шез ацукьда.

Шагь дагълара шагьмар ава,
Ана завай экъвез жедач.
Яр, ви кІвале тахайд ава,
Завай рикІна ваз къвез жедач.

Шагь дагълара шагьиддин сар,
Керем я лагь, Керем я лагь.
КІани ярди зун жузуртІа,
Дерт параваз верем я лагь.

1 мире – хвал

Шагь дагъларин живер цІраз,
Къулан вацІуз сел къведани?
Вили къуна кІан хъайибур,
Къве къалай сад хъел жедани?

Шагь дагъдавай живед маргъал,
Дербенарин дерин гъуьлуьз.
Зун Эсли жен, вунни Керем,
Вуч гаф ава кІанивилиз?

Шагь дагъдилай къарагъна циф,
Чиг къекъвена векъера, яр.
Ви дердинай Керем хъана,
Зун гъатнава рекъера, яр.

Шагь дагъдилай сел атана,
Ам авахъна гъуьлуьз фена.
Сир сад авур яр акурла,
Зун чилерай-чилииз фена.

Зун Шагь дагъдин кукІвал кІандай,
Зарул бендер лугъудайвал.
Зи чІал чидай са кард кІандай,
Ярдиз хабар ракъудайвал.

ЦІайлапанри куз, алугиз,
Шагь дагълара цав рахана.
Шумуд йисуз ви рехъ хуьзвай,
Зун низ гуда, ваз тагана?

Келерин кыл инихъ ялиз,
Шагъ дагъларихъ физавай руш.
Вун чинеба низ килигда,
Къе-пака заз гызавай руш.

Гъар акурла рикI шадардай,
Шагъ дагъларин яйлах аку.
Къиляй-къилиз махпурдавай,
Зи ярдив гвай дамах аку.

Ирид дагъдин къулухъ галай,
Шагъ дагъдин кыл къакъанлух я.
Зун ярдивай авур диде,
Дуьнья вири такIанлух я.

Шагъ дагълара авай Шагъни,
Эсли квахъай Керем я, лагъ.
Чи эллери хабар къуртIа,
Шуьшедин рикI верем я, лагъ.

Ирид дагъда гьикI къекъведа

Ирид дагъдин къулухъ галай,
КIани ярдин вах Гуьлуьшан.
Зи илчийр пара хъанва,
Геж мийир на, кутур лишан.

Ирид дагъдин а патавай,
Са дагъларин ара (а)тIана.
Хизандин пар хиве гъатай,
Аллагъди зи чара (а)тIана.

Ирид дагъдин ирид жалгъа,
Са жалгъадай гар къвезава.
Цийи бармак туна пеле,
Несиб тахъай яр къвезава.

Ирид дагъдин къулухъ галай,
Сирсилар квай катран бала.
АтайтIани зун ваз къведа,
РикI ахъайна на заз къала.

Им са дагъ туш, ирид дагъ я,
Ирид дагъда гьикI къекъведа?
Гузвач лугъуз вун бубади,
Я руш, валай гьикI элкъведа?

Ирид салай атай сувар,
ГьикI алудин дад авачиз.
Варцар, йисар къвез алатна,
Зи вил алай сад галачиз.

Ирид салай са йис кьведа,
Йикъарихъди зар галачиз.
Ирид кІеретІ жегьил кьведа,
КурквачІ хътин яр галачиз.

Ирид багъда цуькверин гьуьл,
Чаз багъларин ара (а)вайд я.
На жув акъван вине къамир,
Хуьре рушар пара (а)вайд я.

Ирид жерге марфар кьвазва,
Къурбанд хъайи ярдин ватан.
Чан виняйгъуз хъфей къелем,
Ви гуьгъуьна яд хъуй зи чан.

МискІинд вилик гъед аватна,
Чилер, цавар кана, вахар.
Ирид сина сир сад авур,
Яр чарадаз хъана, вахар.

На чІурара векъ ягъада,
За ви маргъвар таз экъведа.
Ирид сина кІан хъай къелем,
За ви дердер гваз экъведа.

За вегъизвай кукварикай,
КІвал ацІудай гебе хъурай.
Яран юкъуз це лагъай свас,
Ирид хцин диде хъурай.

Элкъвез-хквез гиман фида,
Вун хкведай рекъерихъди.

Ирид хъран фу чрада,
Дидеди ви мехъерихъди.

Гъарай къачуз къванералди,
Яд гьалчзавай дили Самбур.
Ирид йисуз рехъ хуъз жервал,
Аллагъди заз гурай сабур.

КІаниди, ваз за перем цун,
Ви перемдал ирид цвал хъуй.
Ам алукІна кимел экъечІ,
Иер перем тек са вал хъуй.

На чит гъваш яр, за валчагъ цван,
Ви валчагъда ирид хвал хъуй.
Валчагъ алаз кимел экъечІ,
Ви душманриз дуънья сал хъуй.

Шалбуз дагъдин хураллай пІир

Шалбуз дагъдин хураллай пІир,
Зун ви кылиив къведайвал тир.
Низ ахъайна на рикІин сир,
Зун ваз кысмет жедайвал тир.

Шалбуз дагъдин кукІваллай жив,
Рагъ акбуна цІразава.
РикІ дердерив ацІанва зи,
Зулун пеш хыз кјуразава.

Вил вегъейтІа, вил агакъдач,
Шалбуз дагълар кыакъанди я.
Гъил агакъда, рикІ агакъдач,
Патав гвайди такІанди я.

ХарапІа хуй мичІи рукар,
Куьлуь пешин багълар хъана.
Яр авачир къариб хуьре,
Зи рикІ Шалбуз дагълар хъана.

КІандай, кІандай, вун заз кІандай,
Цаваравай чими рагъ хыз.
Бес вучиз вун яргъал я икІ,
Жив ацукъай Шалбуз дагъ хыз.

Гатун дагъда рагъ акбуна

Дагъ уыцІена, дагъда (а)кбуна,
Гатун дагъда рагъ акбуна.
Вуч кар ятІан чидач вахар,
Къе зи рикІе яр акбуна.

Циф хуьруьвай къакъатайла,
Гатун дагъда рагъ акбуна.
Таладавай дили шагъвар,
Къе зи рикІе яр акбуна.

Ахъа хъана, алахъна цав,
Гатун дагъда рагъ акбуна.
Цуьквер кбуна рахазвай зав,
Заз гуьнедал яр акуна.

Гатун дагъда рагъ акІана,
Пеле серин гар акбуна.
Хъуьрез тахъуй куьн зал вахар,
Мад зи рикІе яр акбуна.

Цавун чина лацу гъетер,
Рухсат я лагъ Гатун дагъдиз.
Эвел-эхир аватда зун,
Къизилгуьл хъиз ви къужахдиз.

Яру дагъдал яр акъалтна

Яру дагъда рагъ аквазмач,
Цифед къуна гуънеяр мад.
Ша деминиз, кІура рушар,
Гъилераллаз хинеяр мад.

Яру дагъда марфар къвада,
ПшвертІехариз никІевайди.
Я чан эллер, гъикІ акъудин,
Шумуд йисуз рикІевайди.

Яру дагъдал яр акъалтна,
Циф алатна синерилай.
На зи къарай атІумир яр,
Килигиз, физ гъенерилай.

Яру дагъдин къакъан синер,
Рагъ акъуна жив цІразва.
Са хъвер ая на зи чиниз,
Ви дердинай рикІ къуразва.

КукІушрилай къвез-элкъведай,
Яру дагъдин са къуш я зун.
Буба аваз етим хъайи,
Бахт авачир са руш я зун.

Кьулан вацІал кьуларин муьгъ

Кьулан вацІал кьуларин муьгъ,
Кьуларилай яд алахьиз.
За стхадиз чар кхьида,
Кьве вилелай нагъв авахьиз.

Кьулан вацІал кьуларин муьгъ,
Алатдайла рикІ элкъведа.
Къвед хьтин яр сура туна,
Зун дуьньядал гьикІ къекъведа?

Кьулан вацІал кьуларин муьгъ,
Кьуларикай сад кими я.
Я кьуншидал алай къелем,
Зи рикІиз тек вун чими я.

Кьулан вацІал кьуларин муьгъ,
Самар гана, накъвар тагай.
Вучда за и дуьньядикай,
Уьмуьр гана, бахтар тагай.

Кьулан вацІал кьул вегьена,
Хам картари яд хьуй лугьуз.
За бендерал илигнава,
Зи кІанида яб гуй лугьуз.

Кьулан вацІал кьул вегьена,
Адан винел са къвед къведа.
Къвед хьтин яр, икъван кІани,
Ваз тахьай зун гьидаз жеда?

Кьулан вацҮуз сел атана,
Муьгь амачиз амуькьай хуьр.
Яр чарадаз несиб хьана,
Цай галачиз кая хьи хур.

Кьулан вацҮуз сел атана,
Муькьверилай яд алахьиз.
За ваз кагъаз кхьизва яр,
Кьве вилелай нагьв алахьиз.

Кьулан вацҮуз сел атана,
Селдик галай гьед хьтин яр.
Акьатна хьи, вун зи гьилий,
Гуьнедик квай кьвед хьтин яр.

Кьулан вацҮун яд кьайи я,
Зи рикҮин цай туьхвенайҮа.
ЧкҮидайни чҮехи дуьнья,
Чун сад садаз туькҮвенайҮа.

Кьулан вацҮун а патавайд,
И патарин эл я, вахар.
Лугьуз тахьуй сад гатава,
Зун ярдивай хьел я, вахар.

Шагнабатдин сел атана

Шагнабатдин сел атана,
Сел атана багълариз мад.
Шехъ тавуна бес вучрай за,
Яр хъфена дагълариз мад.

Шагнабатдин лепедаллаз,
Гъуьлуьз физвай хам къизилгуьл.
Чан кІан хъана, тахъай къелем,
Вун акурла шезва гуьгуьл.

Туьтуьнавай хтарин хад,
Шагнабатдин цел аватна.
Иер ярдин суракъдаваз,
Вун эхирдай нел аватна?

Ша чун рушар, дагълариз фин,
Шагнабатдин яд агудиз.
Чун элкъвена хкведайд я,
Талада са гад акъудиз.

Синелайгуьз къванер къвада,
Шагнабатдиз сел атайла.
Заз кІанидан ванер къведа,
Чи яйлахдиз эл атайла

Къваларилай авахъайди
Шагнабатдин сел я, рушар.
Зав рахамир хъуьрез-хъуьрез,
Зун ярдивай хъел я, рушар.

Къзилгуълдин тарарихъ фей,
Я бахтавар Шагънабат яд.
Гъуцари ваз нуьсрет гурай,
Зи бубадиз ая тIун дад.

Шагънабатда къве къвед ава,
Яраб абур вахар я жал?
Зулуз феи яр хтанач,
Заз акурди ахар я жал?

Шагънабатдай хкведайла,
ВацIун кьере къакъан къавах.
РикIиз кIанда яр хтайла,
Дамахарна фидай булах.

Перизада, гъай гуьзел яр

Лезги мехъеррал, адет яз, «Перизадайри» абур гьи-да. «Перизадаяр» шад манияр я. Мехъерин межлис гурлу авун, гъаКни цийиз хизан туьКгуьрзавай жегьилрин уьмуьр экуьди, бахтлуди, фирягъди хьун мурад яз, дишегълийри зарафатдин чIаларивди мярекатдик кьил кутада. РикI аладардай, хуш агьвалдихъ ялдай ихътин манийри абурухъ яб акалзавайбур гьамарикайни хажалатрикай яргьаларда, абуруз уьмуьр кIанарда. Хьуьтуьл айгьамдалди, рикIе ацукьдай юмордалди туьКгуьрнавай ихътин манийри инсанриз мили хъвер гьида, мярекатдин шадвал артухарда. Дишегълийрин мецин эсерар тирвиляй абурун кьилин образ «кIани яр», «масан кьелем», «рикI алай гада», «цийи чам» жеда.

Иер ярдин чIулав вилер, Абур ярдиз ганвайди я. Ярдиз кьумрал лугьумир на, Ам ракъини канвайди я.

Жегьилрин чIуру хесетар, абурун са бязи татугайвилер негъзавай баядар генани фад-фад дуьшуьш жеда:

*Къакъан синел силер цада,
Цаз гьилеваз, цаз гьилеваз.
Вун дакIардай низ килигда,
Сенфиз гъанвай свас кIвалеваз?*

Руьгь хкаждай, мурадрихъ лувар кутадай, яшамешдай гуж гудай ихътин манийрин кьетIенвилерикай сад ам я хьи, абурун кьилин образ акьуллу, вичел кьару, такабурлу, вич бахтлу жедай- дан чIалахъ тир иер лезги руш я.

*На жибинда гьил къекъуьра,
Пекдин яйлух аматIа (а)ку.
На кьуд пата вил къекъуьра,
Залай иерд аватIа (а)ку.*

«Перизадайрин» виридалайни гурлубур, рикИз чимибур чамран кВализ свас авудайдалай кьулухъ лугъзвай бендер я. Ихътин бендерин адетдин баядрилай тафаватлувал абур кьвед-кьвед туькIуьр хьунухъ я. Агъа-дихъ галайбур хьиз:

*Дагъдин кике цуькведин тул,
ДаКIардаллай лацу сатул.
Лацу сатул гъиле кIанда,
Чун кьведни са кIвале кIанда.*

Ихътин бендер адет яз кьве дишегълиди, кьве цIар-кьве цIар лугъуда:

*Гъилик галай зардин закIал,
Квахъ тавурай, эхциг тIакIал.
И кIвалахди кьил къадайд я,
КIани ярдин гъил къадайд я.*

*Чи кIвалин кьур серинда,
Зи вили кьурд ширинда.
Къирмаж авай гъилиз кьий,
Свас гатадай гъуьлуьз кьий.*

Гъа ихътин баядри межлисдик дад кутунилай, аниз атанвай- буруз хуш гьиссер бахш авунилай гейри, абурув гъакIни «свас гатадай гъуьл» хьун хътин татугайвилерни негъиз тада.

Халкъаринди вуч гафар я?

Гад алукубай яйлахд чилер,
Яр, зи рикIиз хуш чIафар я.
Чун сад-садаз кIанзавагIа,
Халкъаринди вуч гафар я?

Ваз дидеди маса хуьряй
Свас жагъурун вуч хабар я?
Ам жейрандай къаз тахъурай,
Адалай яр, зун аяр я.

Къакъан дагъдал жив ащукъна,
Жив ащукъна къуьд тахъанмаз.
Зун гафарин чIалахъ жедач,
РикI алай яр зид тахъанмаз.

Вуч хъсан тир бахадин шал,
Чулав цIилер галачиртIа.
РикIиз чими гада тир вун,
Ви чина чIур авачиртIа.

Вучда вакай чуьллеравай?
Йифди-югъди кIвалахардай.
Заз зи къвалав зи яр кIанда,
ЦIийи чам хъиз дамахардай.

Гатун цикIиз къай атана,
Цавуз ягъай мурз аку тIун.
Чилиз вегъир рух авачир,
Гададив гвай фурс аку тIун.

Зи ашкъидив къугъвамир вун,
Маса кеспи авачирд хъиз.

Жув багъадиз къамир вуна,
Дуьньяда яр амачирд хьиз.

Ичин тарар са жергеда,
Мегъуьн тара санжах ава.
Гъил къачу на кІурадилай,
Заз цІувад яш анжах ава.

КІани ярди къацу багъда,
Хъуьтуьл камар таз къекъведа.
За чинеба лагъай гафар,
Ада хуьре гваз къекъведа.

Къведа лугъуз гаф гумир, яр,
Белки ваз са кар акъатда.
Далдайрикай заз килигмир,
Хуьруьн къене тІвар акъатда.

Ви бармакдин руваник квай
Чулав махпур алахънани?
Чна санал авур гафар
Ви рикІелай алатнани?

Къакъан хилел са къвед ала,
Дуьнья рикІел алачирд хьиз.
Вун кІан хьунухъ акІ жемир ваз,
Дуьньяда кас амачирд хьиз.

Къакъан синел силер цада,
Цаз гъилеваз, цаз гъилеваз.
Вун дакІардай низ килигда,
Сенфиз гъанвай свас кІвалеваз.

Къакъан пелел цав атІузвайд,
Къакъан буйдин къавахар я.

Гым кьведа ви кесиб кІвализ,
Вахъ авайди дамахар я.

Кьакьан синел вуч гар ала,
Чан кару хьиз экьведай яр.
Ви рушарал вуч рикІ ала,
Зун акурла регъуьдай яр.

Къаз къацуда, къаз къацуда,
Къацавай руш вуч лацуда.
КІвалар-малар вири гана,
Къацавай руш за къачуда.

Мад рагарал жив ацукьна,
Жив ацукьна къуьд тахьанмаз.
РикІин гафар лугъуз женни,
РикІевай яр зид тахьанмаз?

На айвандал хур вегьемир,
Дуьня рикІел алачир хьиз.
Жувал икъван къару жемир,
Валай гьейрид амачир хьиз.

На перемдин дуьгмеяр тур,
Къе гьавада аяз ава.
На патара вил къекъуьрмир,
Ви удахли зун язава.

На жибинда гьил къекъуьра,
Пекдин ягълух аматІа (а)ку.
На къуд пата вил къекъуьра,
Залай иерд аватІа (а)ку.

На балкІандив кърмаж эКІяй,
За ви балкІан хам ятІа (а)кван.
Заз хуърерай ванер къвезва,
А ви гафар там ятІа (а)кван.

РикІ алай яр дагъларава,
Чавай аниз физ жедатІа?
Шумал буйдин аяр гада,
Чаз тахъана, низ жедатІа?

Стулдаллай чарарикай,
Ви тІвар авай чар кјуна за.
Тимилара ви айгъамар,
Валай артух яр кјуна за.

Тик гуънедал инидин цаз,
Къветер къвезда къугъваз-къугъваз.
Са къуз пашман жед гада вун,
Зун чарадан кІвале акваз.

Тик гуънедал за ник цада,
Лацу хурал за цуък тада.
Лацу хурал цуък гъургъуьда,
Ваз яр лугъуз заз регъуьда.

Таран пешер хупІ юзазва,
Къеце пата гар авалда.
Накъ багъда вун нив рахазвай?
Заз течиз ваз яр авалда.

ХъурейтІани чалди чарад,
Минет хъуй ваз, зун гваз гагъат.
Зун гуьгъуьна, вун кІвенкІве гъат,
Зи чан хъурай вал аманат.

Хъархъун тара къачагъ ава,
Гъиле цудай валчагъ ава,
Валчагъдавай куьлуь буьзме,
Къардин бармак алай йезне.

Япунжидал чиг алай яр,
Я цуькверин ни галай яр.
Къайи чилел ярх жемир вун,
Мекъи тахъуй, рикI алай яр.

Чулав бармак туна пеле,
Гъиниз фида вун такабур?
Агатна зав къве гаф ая,
Пад жедайвал чун такIанбур.

Лацу перем алай гада,
Адан рикIе зун тур, Аллагъ.
Зун виридав гъуьжетарна,
Гъа гададиз фида валлагъ.

Багъдин чилиз ич аватна,
Вини патай акъатна гар.
На хъелайтIа зи къайгъу туш,
За хъелайтIа на вучда яр?

Суварин къар серинди я,
Хуьруьв чIимел агатдани?
Ярдин гафар ширинди я,
Зун адавай къакъатдани?

Ярдал алай лацу перем,
Адан къен пад дере ялда.
КIандачтIани кIанда лагъ яр,
Чи къведан тIвар хуьревалда.

Цуькверин багъ зарул туна,
Фимир вун яр, руквадалди.
Лугъур-талгъур аватІа лагъ,
Чун эллериз аквадалди.

Тарал алай лацу пІини,
Гар галукъна яд хъанайтІа.
Маса къайгъу жедайни заз,
Чи къведан рикІ сад хъанайтІа.

Марфар, юргъар къвана лугъуз,
Чилер, цавар ацІудани?
Вуна масад гъана лугъуз,
За вакай вил атІудани?

Ичер вири чиле туна,
Акъатнавай гар аку тІун.
Йифди-югъди вил патавай,
Гиман квахъай яр аку тІун.

Мад атана Яран сувар,
Хунча гъваш яр синидаваз.
На чарадаз гъикІ килигда,
Зун хътин са кІанид аваз?

Я ярдин вах, я ярдин вах,
На зи ярдиз саламар твах.
Къариблухдай хъша лагъ фад,
Зи зарул рикІ ая лагъ шад.

Чубарукди недайди туш,
Къарасудин чиг алай къум.
Табмир гада, кузва лугъуз,
КанайтІа вай акъатдай гум.

Хуьре мехъер аваз хьурай

Хуьре мехъер аваз хьурай,
Далдамдал ван алаз хьурай.
Иер суна майданда тур,
Лацу буьшме гарданда тур.

Гада, за вав рикI вуганай,
Тарар лацу цуькведамаз.
Мехъер рикIел алаз хьурай,
Вун яргъарай хкведамаз.

Далдам алай ярдин мехъер,
Ягъиз тахъай сусан гъава.
Вун акурла цIай къада за,
Жагъин тийиз рикIин дава.

Зи капашда гелер ама,
Чи мехъерин хинедикай.
Яр къарибдиз акъатнава,
Вучда ихътин дуьнедикай?

На нацIара дубгуь цамир,
Дубгуь цамир, юкъ агъузна.
Элди айиб тавурай чун,
Мехъер ая и зулуз на.

Зун кIан хъана, чарад къурдаз,
Мад хифетар тавурай лагъ.
Вад йикъалай мехъер я зи,
Вичин къайгъу авурай лагъ.

Чамран гъилик къизил сят,
Къизил сят табарак хъуй.
Мехъерзавай я чам гада,
Ваз цИйи свас мубарак хъуй.

Эл алахъай мехъерин кIвал,
Табарак хъуй, табарак хъуй.
Чан дидедин рикI алай хва,
Ваз гъизвай свас мубарак хъуй.

А на лугъур кавхад руш,
Амукъайд я, ваз хъурай.
Къад къуъл авур къуншид руш,
Зи гададин свас хъурай.

За яран гам хрзава,
Яран мехъер мукъвалла яр.
Вун акваз рикI цIрзава,
Кард хъиз къакъан рагаллай яр.

Чанда дердер пара (а)вайдахъ
Вили ккIал галукъдайд туш.
Мехъерин югъ яргъал мийир,
КIанид кIвале амукъдайд туш.

Я сад Аллагъ, им вуч кар я,
Хар къвадани гатун цикIиз?
Мехъерин югъ къе-пака я,
Регъят хъурай ярдин рикIиз.

КIвал ацIанва целеривди,
Таза ниси бул я, гада.

Хеб дагъларай эвичайла,
Мехъерардай зул я, гада.

КІани къелем, вун паталди,
За зи уьмуьр пуч ийида.
Цинин мехъер къвер гаталди
ТуртІа бес за вуч ийида?

Чи вил галай свас атана,
Свас атана, кІвал ацІана.
Баракаллагъ, я цІийи свас,
Чамран кІвачел вун атана.

Чиг ацукъай мулдин цуьквер,
На яралай атІуз тахъуй.
Зи стхадиз талгъанамаз,
Заз илчияр ракъуз тахъуй.

Къацу багъдай къацу багъдиз

Къацу багъдай къацу багъдиз,
Я чуьнгуьр гваз илифай яр.
Зи гафарин ван хъайила,
Марвард цуьк хъиз къекъифай яр.

Къацу багъдай къацу багъдиз,
Яр, зи патав къез жедани?
Вири туна ваз атайтIа,
Хаму кард хъиз хуьз жедани?

Къацу багъдай къацу багъдиз,
Камар къачур гелериз кый.
Сагърай лугъуз гьил вугайла,
Нагъв алахъай вилериз кый.

Къацу багъда лацу балкIан,
Къенер къуна зурзурарна.
Са вад йикъан патал гада,
На зун вучиз алцуарна?

Къацу багъда анардин тар,
Алай пешер янар-янар.
Чун хуьрера сефил туна,
Мад къарибдиз хъфена яр.

Къацу багъда рехъ хвена ви,
Гиман ичин тарал фена.
Хажалатар пара хъай яр,
Ви зегъметар гарал фена.

Къацу багъда гьикI ахварда,
Са вил хъуьрез, са вил ишез?
Керема хъиз цIай къазва за,
КIанид жуваз несиб тежез.

Къацу багъда яр къекъведа,
Цуькверикай кIунчIар къуна.
На яргъара гьикI къарайда,
Зун ялгъуздиз кIвале туна?

Къацу багъда тар цана за,
Патав гвайди къакъан чинар.
КIанда лугъуз экъвена зун,
Хъанач гада, вахъ са гъунар.

Къацу багъдал элкъведайвал,
Ана къайи шагъвар кIандай.
Гъил-гъилеваз къекъведайвал,
Жуваз дигай са яр кIандай.

Къацу багъдиз илифа вун,
Я дагъларихъ гелкъведай гар.
Яр ви рикIел хквезвани,
Сад лугъуз, вад хъуьредай къар?

Къацу багъдиз экъечIна зун,
Чигед винел гел хъанава.
Вуч кар ятIан чидач, вахар,
Зав кIаниди хъел хъанава.

Къацу багъдиз экъечIайла,
Лепе гузвай цуькверин гъуьл.

Ахъая яр, вуна зи гъил,
И дуьньядик галамач вил.

Къацу багъдиз свел¹⁸ аватна,
Свел аватна дендедилай.
Хуьре рушар тИмил аван,
Гъил къачу на хендедалай.

Къацу багъдиз яд гуда за,
Цуьквед юкъва хвал авуна.
За ви шикил хуьзва, гада,
РикІин къене кІвал авуна.

Къацу багъдин юкъвал алай,
Я бахтавар къайи булах.
Зи кІаниди къарибрава,
Вун чарадан жемир чІалахъ.

Къацу багъдин агъа къиле,
Зун са къизилгуьл я, диде.
Дуьньяд дердер кужумнавай,
Зун са чІехи гуьл я, диде.

Къацу багъдин регъелдал яр,
Вун са мегъуьн тар хъанайтІа.
Ви эхъендик чан гудай за,
Зал вун лугъур тІвар хъанайтІа.

Къацу багъдин регъелдаллай,
За яд гайи къелем ханач.

¹⁸ свел - кард

И дуьньядал валай гьейри,
За сир гайи къелем хьанач.

Къацу багъдин кIама гъавиз,
Адавай яд къанавайд я.
Винелай икI шад аквамир,
Зун валайни канавайд я.

Къацу багъдин юкъни-юкъвал,
Къацу дере цузва на руш.
Ви дердинай цIуд йис я зун,
ЦIай галачиз кузва, я руш.

Къацу багъдин юкъ эчIемир,
Ам къушариз тунвайди я.
ЦIай кутуна на зун кумир,
Зун Аллагъди канвайди я.

Къацу багъдин юкъни-юкъвал
Са пIинидин тар хьанайтIа.
Хуьруьз, кIвализ чир жеривал,
Жуваз кIани яр хьанайтIа.

Къацу багъдин юкъни-юкъвал,
Зарул-зарул шезавай руш.
Яр чарада къакъуднаваз,
ЦIай галачиз кузавай руш.

Къацу багъдин юкъвал алай,
ПIинид таран хел я зи яр.
Адан гевил гьикI къачуда,
Рахан тийиз хьел я зи яр.

Къацу багда кызилгуьлер
Такуна фей яд хъай(и) вилер.
Заз са кагъаз ракъун тийиз,
Галатнани яр ви гъилер?

Къацу яйлах, цуькверин гъуьл,
Яргъи йифер гъикI акъудда?
Экуьналди цIвелек кваз гъил,
Яр рикIивай гъикI къакъудда?

Къацу чуьлда экъведа зун,
Жейран феи жигъир чириз.
Ви гелера къекъведа зун,
Яр, ви рикIин фикир чириз.

Чиг ацукъай мулейлияр

Чиг ацукъай мулейлияр¹⁹,
Рагъданалди ахъа хъанач.
Чара атІай тахай диде,
Завай ярдив рахаз хъанач.

Я бахтавар мулейлияр,
Куьн атІана гъиле кІандай.
Чан яргъариз акъатай яр,
Зун ви тавдин кІвале кІандай.

Мулейлидив милиз эгечІ,
Адан гардан кІар тахъурай.
Зи кІанидаз хабар ракъугъ,
Ада масдан тІвар такъурай.

Зун гатфарин мулдин цуьк я,
Мулейли хъиз сейли хъайи.
За дердер гъикІ эхин вахар,
Межнун квахъна Лейли хъайи.

Шагъ дагъдин кІукІ живедава,
Гъатнавайди къаяр ятІа?
Мулейлияр жергедава,
КІвенкІвевайди зи яр ятІа?

Мад дагълара гатфар хъана,
Ахъа хъана мулдин цуьквер.

¹⁹ мулейли - мулдин цуьк

РикИз кІани са яр кІандай,
Аладариз сефил рикІер.

Дагъдин синел гишир хътин,
Мулдин цуьквер гъикІ атІуда?
Зун лагъана, масад гъайи
Яр акурла рикІ атІуда.

Мулдин цуьквер ахъа хъайла,
Яр яргъарай хкиз кІанда.
КІанид рикІел акъалтайла,
Жув гъуьлериз вегъиз кІанда.

Булахдаллай зи ярдиз кый,
ТупІар яру хинедавай.
Зун акурла къекъифда чин,
Мулдин цуьк хъиз гуьнедавай.

Мулдин цуьквер хурал алаз,
Мад атана бахтавар гад.
Завал атай а ченгиди,
Гана ярдиз запабдин яд.

Бахтавар я Эслидин югъ,
Мулдин цуьквер хурал алай.
БалкІандаллаз атана яр,
Винел пурпу пуар алай.

Зун бубади ваз тагайтІа

Зун яралай мелез фида,
На рактариз ара ая.
Зун бубади ваз тагайтІа,
Яр, на жуван чара ая.

Къацу векъел чиг аламаз,
Вун дагълариз акъатмир яр.
Зи бубадиз хъел къведайд я,
Гъеле адав агатмир яр.

За ви рекъер хвена хьи яр,
А гаталай и гаталди.
Зун бубадин чина (а)къвазна,
РикІи къунвай вун паталди.

Хуъруьн рекъер дагъдихъ фида,
Ана гъава серин хъанва.
Зун ярдивай авур буба,
Зи рикІин хер дерин хъанва.

Лацу лифрен лувар хурай,
Булахдин яд рагъул авур.
За бубадиз вучин, вахар,
Яр кимерал зарул авур?

Ичин тарар са жергеда,
Ич тегъидай тар жедани?
Чун кІанидаз тагай буба,
Гида ви рикІ тар жедани?

Къушари мад гъарайзава,
Хеб алахъай бинедилай.
Руш дакІандаз гайи буба,
Физва мад зун дуънедилай.

Экуънилай рагъданалди,
Гвен гуьда за буфа-буфа.
Гъайиф тушни бубад кІвале,
Яр галачиз чІугур жафа?

Чар булахдай авахъай яд,
Къарихвили кайидаз це.
Вад къанди я фана дуънья,
Чан буба, зун кІанидаз це.

Зи агъ аршдиз акъатдайд я,
Зун такІандаз гумир, буба.
Буна гайтІан, зун катдайд я,
Хъуьреда вал элни уба.

Дуъньядин мал дуъньяда тур,
Уьмуьр гьал жеч вар паталди.
Зун бубадив рахазамач,
Къисмет тахъай яр паталди.

Чун бубади харуз хвенай,
Гатфар гъидай гьулан цуьк хьиз.
Гида гъатна вакІан гъиле,
Хъипи хъанва гуьзвай ник хьиз.

Зун чарадаз несиб хъана,
Бубадикай чара (а)вачир.

Виридаз хъиз бахт ганайтIа,
Кьилел икъван крар къвечир.

Заз мехъерик яр акуна,
Аватнаваз чуьнгуьр гъиляй.
Зун ваз тагай залум буба,
Пашман хъана эхир кыляй.

Къизилгуьлер къуна гъиле,
Къекъвезва зун багъдин кыле.
КIани ярдин ван хъайила,
Къарай къведан бубад кIвале?

Заз вун хьтин яр авайд я

Билбилди хьиз чІал ахъайна,
Къакъан баяд хуравай яр.
Дидеди гуз, бубад тагуз,
Чан аламаз суравай яр.

Гъиле лацу лампа къуна,
За гурарай авудай яр.
“Сагърай” лугъуз вучдай вуна,
Къеневай рикІ акъудай яр.

Гъуьлерилай гими фида,
Чан гимиди мал авай яр.
Яр чарадаз фена лугъуз,
РикІе ашкъид тІал авай яр.

ВацІун а пад къацу ник я,
Чан цуькведин багъ авай яр.
Вучиз на зун алцуарна,
Лацу пеле рагъ авай яр?

Гарал (а)къвазмир, мекъи жеди,
Къилел бармак алачир яр.
Ваз тахъай зун низ хъантІа (а)ку,
Я чанда рикІ авачир яр.

ГъикІ лугъуда ам зи яр я,
ЭчІел эчІез никІевайди.
Гъарай галаз физва йикъар,
Лугъуз тежез рикІевайди.

За ашкъидин яд гуда ваз,
Чан пЉзарар акъатай яр.
За зи дердер лугъуда ваз,
Рагъни варз хъиз къакъатай яр.

Зи манийри чІал ахъайда,
Ша зун икъван на кумир, яр.
Садра ви рикІ хана лугъуз,
Чарадав гъил вугумир, яр.

КІанивал туш, къиникъ я им,
Дерт ахъайдай кас тахъай яр.
Чи рикІикай яд хъурай на,
РикІиз кІандай свас тахъай яр.

НикІин гатар пара акваз,
КІватІ тавунмаз галатай яр.
Патанбурун чІалахъ хъана,
Икърардилай алатай яр.

Манияр туш, дердияр я,
Дердияр я филдавай яр.
Вун зи рикІин ихтияр я,
Чан таквадай чуълдавай яр.

Мегъуьнлухда серин булах,
Вун булахдал къведани, яр?
Икъван кІани вун рикІеваз,
Зун масадаз фидани, яр?

Къайи чилел ярх жемир вун,
Япунжидал чиг алай яр.

Гъикъван кIеве гъатайтIани,
Гъил къачумир на залай яр.

Вун чи кIвалин виликай вач,
Гъиле цуьквер къунавай яр.
Вил галамаз гъикI фида зун,
И дуьньядлай, вун авай, яр?

Векъин чиле маргъар ава,
Маргъар ава, хурмадин тар.
Заз ваз лугъур гафар ава,
Гъич ялгъуздиз таквадай яр.

Зи вилерай атай накъвар,
На къурура, чан къайи гар.
За ви дердер гъикI иливда,
Са багънадлай рикI хайи яр.

Гунгардай хъиз яд атана,
Яд атана бугъ алахъиз.
Агъадикай яр атана,
Къве вилелай нагъв алахъиз.

Гуьнедаллай я лацу къвед,
Ви хураллай зар иер я.
За дуьньядиз вил вегъена,
Виридалай яр иер я.

Заз на гъайи цуьквер кIан туш,
Заз цуькведин тар авайд я.
РикIе чуру хиял твамир,
Заз зи сир гвай яр авайд я.

Гъуьлуьн къерех лумуд тарар,
Яр, лумуяр нез тахъурай.
За ракъай чар къуна гъиле,
Вун гъарикІдиз шез тахъурай.

Зи рикІ алай экуьн бере,
РикІ-рикІивай къакъуд жедач.
Цавар чиле акІайтІани,
Яр хиялдай акъуд жедач.

Къилел алай лацу шалдин,
Зурандал са цІар алайд я.
Чир хъурай мад вири элдиз,
Заз вун хътин яр авайд я.

Къилел алай лацу жунад,
Ярдин чиниз серинарна.
«КІанда» лагъай са гафуни,
Вун зи рикІиз ширинарна.

На хранвай сун гуьлуьтрал,
Элкъвез-элкъвез кекІер ала.
Иер ярдин лацу пелел,
Цуьквер хътин мекер ала.

Синелай гъуз гар атана,
Лампадаллай шуьше хана.
Сагърай лугъуз яр атана,
Хенжерди хъиз рикІ атІана.

Тамун юкьваз гар акъатна,
Тарарин пеш авадариз.

Къе чи вилик яр акъатна,
Канавай рикІ аладариз.

За гъикІ лугъун кІаниди я,
ЭчІел эчІез никІевайди.
Зи рикІ къеняй акъатзава,
Мецел гъваш яр, рикІевайди.

Уъзуьмд багълар илигзава,
Рекъер, руштер эркин хъурай.
Зун икъардал аламайд я,
Зи ярдин рикІ секин хъурай.

Хуьре авай сад я зи яр,
Адал масдан чІал тахъурай.
Йифиз-юкъуз дадзава за,
Ада масад яр такъурай.

Чинард тарциз акъахайла,
Алаз-алаз атІай бегъле.
Женнетдавай кІвал хъиз жеда,
Заз яр авай агъа магъле.

Чун сад садав рахай къалай,
Зи рикІин сир дерин хъана.
Чан жегъилрин къулавай яр,
Вун зи рикІиз ширин хъана.

Цлал алай буйдин гуьзгуь,
ХкІур тийиз мад хуьда за.
Ви дидардихъ цигел я зун,
Эвера яр, гъай гуда за.

Цуьквер атIуз къведайни зун,
Чуьлда къайи гар хъанайтIа.
ИкI зарулдиз шедайни зун,
Захъ вун хьтин яр хъанайтIа.

Яр, зи рикIиз рехъ жеривал,
На гафарин зар агуда.
Чун сад садаз халкънаватIа,
Ша масадан тIвар алуда.

Ви сивевай седеф сарар,
Захтияр я, захтияр я.
За рикIин гаф лагъана ваз,
Гида яр, ви ихтияр я.

Вун къавахдин кIаник ша яр,
Варз элкъвена, хъайла мичIи.
Вун акунихъ цIигел я зун,
Ашкъьидин кIвал тамир ичIи.

Ша дагълариз экъечIин, яр,
Цифер кIаник кIвал авуна.
Вун зун патал халкънавайд я,
Жедан икъван къал авуна?

Вун сиртинлай²⁰ алатна ша,
Вили дергес къуьневай яр.
Вили дергес векьинди я,
Чун къведни са рекьинди я.

²⁰ сирт - тепе

Агъадай ша, винеллай яр,
Зар пагунар къуьнеллай яр.
За баядар лугъуда ваз,
Лацу дафтар гьилеллай яр.

За тукьГуьрай бендерикай
Буна ашкъи къатІанач, яр.
Ирид хцин буба хьайТІан,
Вакай за вил атІанач, яр.

ХъуьтІерикай атІана вил,
Гиладзи вил гаталла, яр.
Лугъудай гаф аватІа вахъ,
Зун рагъданихъ латалла, яр.

Ярдин гьилин ухшар къведа,
Гуьзгуь къунвай ви гьиликай.
Герен-герен заз килигиз,
Алатмир яр, зи виликай.

На дакІарар ахъайна тур,
Гарухъ галаз яйлух атуй.
Зав чарарив рахазвай яр,
Аллагъдиз зи язух атуй.

Чи гьенелай руг акъудиз,
Алатна хьи, ярдин фургъун.
Им вуч кар тир, я чан вахар,
Чарадан хва икъван кІан хъун.

МичИи йифиз килигайла,
Рагъ алай югъ женнет я кьван.
Чаравилив гекъигайла,
Яр хуъре хъун девлет я кьван.

Тараз акъах, тар юзура,
Чан перлидин тар авай яр.
Буна жуван тай жагъура,
Свас гъун патал гаравай яр.

Яран сини ичІиз вахкай,
Им вуч кар я, на кьатІутІ яр.
Чун чарадаз фидаивал я,
Гида закай вил атІутІ яр.

Зун дакIардай килигайла

Зун дакIардай килигайла,
Ичин тара кьветрен бала.
А ви рикIе вуч аватIа,
Ахъая хур, на заз кьала.

Зун дакIардай килигайла,
Циф ацукъай дагъларин пад.
Яраб аллагъ, тукIуьдатIа,
ТIалабайтIа, рикIин мурад?

Зун дакIардай килигайла,
Лацу лифре гуьне чалда.
Икьван кIани вун тахъайла,
За нихъ галаз дуьне гьалда?

Зун дакIардай килигайла,
Эллер вири дугунава.
Яру яйлух алай баха,
Вун зи рикIи чIугунава.

Зун дакIардай килигайла,
ВикIер алай куьтенд кьилел.
Вун атана, хуьр ацIана,
Чан рикI алай кIани кьелем.

Зун дакIардай килигайла,
Айвандавай махпурдин мес.
Ваз яр лугьун мецел кьведач,
Халудин хва туширни бес?

За даКІардин хел игисна,
Буна раКІар гатуй лугъуз.
Зун стхади патал гана,
Вичин кІвализ татуй лугъуз.

За даКІардин хел ахъайда,
Лацу лифер атуй лугъуз.
За ви патав вуж раКъурин,
Жуван кІвализ хтуй лугъуз?

Чи даКІардай гар атана,
Лампадаллай шуъше хана.
Сагърай лугъуз яр атайла,
Зи вилерай шел атана.

Зун гамунихъ ацукънава,
Зи даКІардал билбил ала.
Зар халича хразва за,
КІани ярдин шикил алай.

Чун ханадин къакъундив гваз,
Чи даКІардай ич атана.
Ярдиз дустар пара (а)вайд тир,
Илчивиле вич атана.

Я гада, вун нин гада я?

Я гада, вун нин гада я,
Чар кхьидай къелем хьтин.
Чи пата вун нихъ къекъвезва,
Эсли квахъай Керем хьтин.

Я гада, на хиялармир,
Вун хиялри твада кЕве.
Хуър рушарив ацІанаваз,
Хажалатар къамир хиве.

Я гада, вун заз килигмир,
Цихъ цІигел тир бендиван хьиз.
Ви акунар заз багъа я,
Зи рикЕвай эрзиман хьиз.

Патал хуърйй атай гада,
Ви кІаниди вуж тавар я?
Къавахд тар хьиз къакъан буйдин,
Вун жагъайди бахтавар я.

Зи рикЕл хер авур гада,
Зи вилерин нагъв яни вун?
Гъар акурла къай алахъдай,
Жив ацукъай дагъ яни вун?

Яру перем алай гада,
Ви перемдал ирид цвал хъуй.
Ам алуқІна кимел экъечІ,
Яру перем тек са вал хъуй.

БалкІандаллай иер гада,
Вил кьекьуьрмир чи ракІара.
Патан хуьруьз рушар гудай
Адет авач чи патара.

Кимелайгьуз физвай гада,
Зун галайнихъ элкьведатІа?
Зи рикІикай хабар кьуртІа,
Адан вилел шел кьведатІа?

Лацу перем алай гада,
Гьим ятІани чирда за вун.
Нагагьдай вун зав рахайтІа,
Дерт ахъайна ширда за вун.

КьелечІ перем алай гада,
Дагьдиз къайи гар акъатда.
Далдайрикай заз килигмир,
Хуьруьн кьене тІвар акъатда.

Чи дакІарда шуьше (а)вайд туш,
Буна кьулар хамир, гада.
Са масад зи рикІевайд туш,
На кьил хура твамир, гада.

Я мичІи йиф, хуьруьз кьвемир,
Чаз кІанидан чин акурай.
Я кІан хъана, тахъай гада,
Чаз ви дидар гьина (а)курай?

Кьве хулан яд са хулаз фий,
Юкьвал мегьуьн тар акъатрай.

Чулав вилер авай гада,
И суварихъ зав агатрай.

Ичин таран хел атГумир,
Хци нажах къуна гъиле.
Гада, на зи рикI атГумир,
Къариб шегъер гъатна кыле.

Ичин тарци бегъер тагун,
Ам дувулрин бушвиляй я.
Гада, за ви хатур тахун,
Ви къилихрин хушвиляй я.

Уъзъмд тарар са жергеда,
Са хел фена къавахдава.
Я гада, ваз вуч тади я,
Къисмет жедай са вахт ава.

Камун къене къацу чIурал,
Кам вегъейла гел жедани?
Я гада, вав рахуналди,
Чун ярдивай хъел жедани?

Цаву гъикъван гугрумайтIан,
Марфар къвада, чил тух жедач.
Зи вил алай иер гада,
Ваз килигдалд вил тух жедач.

За дакIардал вил вегъена,
Цаваризди мад къваз кIан я.
Чинардин буй авай гада,
Заз ви дидар акваз кIан я.

Къацу чуьлди гузвай лерзе,
Ригалдвай¹ я, ригалдвай я.
Вил ахварал тефин, гада,
Хиялдвай я, хиялдвай я.

Яру пулар алай балкІан,
Гъала, гада, чуквадайвал.
Вун зи кылив нянихъ ша,
Чун эллериз таквадайвал.

Марфар, селлер кІанда кван къуй,
Цавар, чилер яд я, гада.
Дуьнья кве пай хъайитІани,
Чи кведан сир сад я, гада.

Къацу багъдиз яд авахъда,
Къацу векъин кІаникай физ.
Я гада, зи рикІ акъудмир,
Йикъа пудра виликай физ.

1 ригал - никІин къерех

Чун тагана амазама

Лацу чепкен алай гада,
Ви чепкендин янариз кый.
Чехи хуьре зи рак гатай,
Ви илчийрин чанариз кый.

Бармакд кукIва зар авай яр,
Ви бармакдин зарариз кый.
КIанда лугъуз зи тIвар кyuна,
Буна ракъай чарариз кый.

Ярдин кIвалер аскIанбур я,
Къакъан къавар илига лагъ.
Зун кIандайбур пара ава,
Къизилд закIал гъилика лагъ.

Рагъ хъуьреза цавун юкъва,
Дуьнья гъикъван гуьлуьшан я.
Зи рикI къене юзазава,
Пака вахар, зи лишан я.

КIвалин къулухъ са тар гала,
Яд гуда за ич гъидалди.
За илчийр ракъурда яр,
Вун гаф гана заз къведалди.

Мукъвал-мукъвал рекъер атIуз,
Къвемир икъван цIар авуна.
Гада, ваз зун кIанзаватIа,
Илчи ракъугъ геж тавуна.

Лишандин югъ мукъваларна,
Къизилд закІал гьидан, къелем?
Вири туна ваз атайтІа,
Хаму кард хъиз хуьдан, къелем?

Саламалейк, я къавумар,
Гум галаз хъуй куь тавунар²¹.
Чи къавумрин гьиле гуьзгуь,
Це лагъай свас алагуьзлуь.

Вил вегъена цавуз килиг,
Чун дакІардал алазава.
Зарулдаказ агъ чІугвамир,
Чун тагана амазама.

Тарал алай лацу пали²²,
КІурланчІ²³ атІуз вегъ гьебедиз.
Ваз рикІивай зун кІан ятІа,
Илчи ракъугъ зи дидедиз.

Вили гьуьлуь ван къачуда,
Вегъ, на гада гьилевай тур.
Ваз кІани яр гьикІ лугъун за,
Заз са закІал къимиш тавур,

Таран хилер хамир, суна,
Адал ичер жезамайд я.

²¹ тавун - гурмагъ

²² пали - пІини

²³ кІурланчІ - майва алай куьлуь хел.

Маса хиял мийир вуна,
Ваз илчияр къвезамайд я.

Гуьл булахдал яд хъваз атай,
Гардан элкъвей лацу деве.
Зи тупІухъ ви тупІал галаз,
Икъван на зун твамир кІеве.

Накъ ислен тир, кье саласа,
Чан кІани яр, арбе мус я?
Вавай са гаф жузан гила,
Чи мехъерин вяде мус я?

Чуьнгуьрдилаь ван алахьиз

Чуьнгуьр ягьиз, мани лугьуз,
Зун ишириз ава Керем.
Несиб тахьай кIани кьелем,
Ви дердинай я зун верем.

Чуьнгуьр кьуна деминиз ша,
Ви чуьнгуьрдин ван атурай.
Гьил цIвелек кваз ксус, кьелем,
Ваз ахварай зун акурай.

Ви чуьнгуьрдал цIикьвед седеф,
Чуьнгур ярдин гьиле кIан я.
Лугьуникай вучда, вахар,
Акьул ярдин кьиле кIан я.

Вуна чуьнгуьр кIамай кьван ягь,
Зун зарул яз, дертлуз ишен.
Керемалай амай кар я,
КIанибур икI несиб тежен.

Зи чуьнгуьрдал ван аламач,
Чуьнгуьр расай наши устIар.
Дуьньядилаь гьикI фида зун,
РикIе туна вири кьастар.

На чуьнгуьр ягь, за дем кутан,
Заз фикирдай вахт авайд туш.
Чуьнгуьр ягьиз, гьил галудмир,
Чун са акьван бахт авайд туш.

На чуьнгуьрдал макьам ягъиз,
Ви гъавурда вуж акъурай?
Це лагъай свас элкъуьр хъувур,
Ваз и хуьррай вуж атурай?

Ярдин чуьнгуьр хкиник ква,
Я бахтавар инидин цаз.
Чан аламаз ваз тахъайтIа,
Эхиратда къисмет хъуй ваз.

Керема хъиз чуьнгуьр ягъиз,
Вун ярдивай чара яни?
Хуьруьн къене кIанид тахъай,
Ви дерт залай пара яни?

Нашиди хъиз къуна чуьнгуьр,
На ашукъвал чирзавани?
РикI зарул яз хъана сефил,
Гида на чун ширзавани?

Керема хъиз чIал ахъайиз,
Лагъ, ви чуьнгуьр таравани?
Гъар межлисдал бендер лугъуз,
Яр, ви дердер пара яни?

Иер ярдин иервилай,
Аватна хьи, чуьнгуьр гъилай.
Икъван кIани зун хъанач ваз,
ЦIай къуна куй вун зи хъилай.

РикIин тIалар аладариз,
Чуьнгуьр хъсан, тар хъсан я.

И дуьньяда виридалай,
РикIиз кIани яр хъсан я.

За агъдикай елкен цуда,
Гатуз тутар авадариз.
Ярдин гъиле чуьнгуьр ава,
Зи канвай рикI аладариз.

Пелел алай кьакъан къавах,
Адан кIвачик къайи булах.
Седеф туна расай чуьнгуьр,
Къарибдавай кълемаз твах.

Кьилел алай буьшмедикай,
Ваз свасвилин дуьгуьр хьурай.
Зи чандавай дердерикай,
Лугъуз-шехьдай чуьнгуьр хьурай.

Зун ви къвалал алаз кIандай,
Кьилел лацу дуьгуьр алаз.
ХупI манидал илигдай за,
Гъиле ярдин чуьнгуьр аваз.

Заз мехъерик яр акуна,
Авудна хьи, чуьнгуьр гъиляй.
Вун туна зун масадаз фич,
РикIе ашкъи авайвиляй.

Зи чуьнгуьрдин сим атIана,
Мани мецел аламаз, яр.
Зун гьикI фида къариблухдиз,
Мехъерихъ вил галамаз, яр.

Суван чилер тирин-тирин,
Чуьнгуьрдин ван ширин-ширин.
Яйлахдавай Къазан булах,
Кузва зи рикI, ша яд алах.

Я бахтавар седеф чуьнгур,
Вун зи ярдин гъиле кIанда.
Зи яр авай вили гими,
Зун вахъ галаз гъуьле кIанда.

Яр арандиз акъатнава

Вун дагълара, зун аранда,
Валай рехъ хуыз алакьдатІа?
За ваз хуърйй ракъай савкъват,
Вал яргъара агакъдатІа?

Зун аранда, вун дагъдава,
На заз ракъай жив цІранва.
Ахварайни таквадай яр,
За ваз мехъерд гам хранва.

Дагъларай тІуз селлер къведа,
Ам кужумиз жеда чили.
Зун аранда, яр дагъдава,
Чаравили ийиз дили.

Яр арандиз акъатнава,
За чІичІайди са йиф тушни?
Вили къунвай а вилин хад,
Чарадаз жен гъайиф тушни?

Яр арандай хкъведач хъи,
ВеъенватІа ана лабар?
Чаравилер эх жедани,
Хажалатар хъана санбар?

КІани ярди ягъан тийиз,
Зарул амай кфил я зун.
Яр арандай хкъвен тийиз,
Къарай квахъна сефил я зун.

Хва кьейдан циф, арандиз вач,
Яр аранда чразава.
Яр арандай хкведалди,
Къеневай рикІ цІразава.

Югъ алатна рагъдан хъана,
Чубарукрин гъарай амач.
Яр арандай хквен тийиз,
Кузвай рикІиз къарай амач.

Хуьруьн пеле цІуру регъвер,
Йифиз-юкъуз элкъвезава.
Арандавай жегил чубан
Вичин ярдихъ кьекъвезава.

Чаравилиз авач чара

Яр дагълариз акъатнава,
Ана (а)вайди чайгъунар я.
За и кардиз вучин вахар,
Къуд пад вири тагунар я.

Къеневай рикI акъатзава,
Йиф акъатна югъ жедалди.
Яр арандай хтанайтIа,
Ихтилатдай тух жедалди.

Жибиндавай вин квай калар,
Вин квай калар шекер яни?
Са суракъни амачир яр,
Вун феи пад шегъер яни?

Я диганвай пIинидин тар,
Вун чи багъдин юкъвал кIандай.
Ахварайни таквазвай яр,
Вун авай хуър мукъвал кIандай.

Кьилел алай назназидин,
Къерехдавай пешер я зун.
Яр яргъариз акъатнаваз,
АцIай цав хъиз тешер я зун.

Гвенар гуьдай бере хъана,
Эл никIева йиф галамаз.
Эрзиман сир рикIе амаз,
Гурвал я зун са масадаз.

Мад гатфарин яргъи къар я,
Хуьруьнбуру мез регъведай.
Им садазни тахъай кар я,
КІанид къена, шез экъведай.

Гъилик галай къизил тупІал,
Гимишдик гъикІ дегиш хъанай.
Къеневай рикІ кай гуьзел яр,
Зун вал вучиз дубшуьш хъанай?

И патара марфар, живер.
А патарин гьалар гъикІ я?
Зи рикІикай хабар къуртІа,
Гъа ваз акур сефил рикІ я.

Гарар, харар авач лугъуз,
Къецеллайди азгар яни?
Лацу дубгубр авадарна,
Тухузвайди зи яр яни?

Айгъамралди рахамир вун,
Къилив зун хъиз пашманд галай.
Зун ярдивай къакъудайди,
ТакІан я заз душмандилай.

Яран диде гъахъна тавдиз,
Зи кафандин агъ гъилеллаз.
Азраилдив чан гъикІ вугун,
КІани ярдин гъил пелеллаз?!

Я цаварин лацу гъетер,
Чи арада рекъер пара.

Яр чарадаз несиб хъана,
Чаравилиз аван чара?

Цавай физвай жерге гъетер,
Гъина къван я, лагъ, куь рекъер?
Ярдиз лугъур гафар пара,
Чаравилиз авач чара.

Гъамаривди юзуриз рикI,
Мад гъаваяр чIимел хъана.
Агуд тийиз бахтуни чун,
Чаравилин кимел хъана.

Варз хъуьрезвай гатун йифиз,
Цава гъетер гуьлуьшан я.
ТупIухъ масдан тупIал галай,
Зи ярдин гъал перишан я.

Эсли, Керем кьвед са багъда

Эсли, Керем кьвед са багъда,
Ана къайи гар алуькда.
Керем авай багъдиз фимир,
Ва Кереман дерт галуькда.

Эсли, Керем кьвед са багъда,
Гару тIурфан акъудзава.
Я цIай кьуна кайи Керем,
Вавай Эсли кьакъудзава.

Эслидинни Кереман сур,
ЦIай кьуртIани чара жедач.
КIани кьелем чарадаз хъай(и),
Зи дердиниз чара жедач.

Эслидинни Кереман руьхъ,
Чилерик ква агъуз авай.
Дуьньяд крар аку фелек,
Руш кIанидаз тагузавай.

Эслидинни Кереман сур
Ялав кьуна кузва, вахар.
Тахай дидед цIук илисиз,
Зун чарадаз гузва, вахар.

Эсли верем, Керем дили,
И хъайиди вуч кар ятIа?
КIанидав гьил агакь тавур,
Закай садаз хабар ятIа?

Эсли лугъуз суза къачур,
Керем зун къван кайиди туш.
А гурбагур тахай дидед,
Зун кІанидаз гайиди туш.

Эслидилай алатайла,
Пара кайи Лейли я зун.
Къарибдавай иер гада,
Ви дердинай дили я зун.

Бахтавар я Эслидин югъ,
Мулдин цуьквер сурал алай.
За вав рикІин сир гьикІ вугун,
Ярдин лишан хурал алай?

Къарагъ Эсли, къавал экъечІ,
Къаваллайди гар ятІа (а)ку.
Заз кІвачерин ван къвезава,
Ам зи иер яр ятІа (а)ку.

Пака ярдин мехъер ялда,
Зи рикІ кузва, хъана верем.
ТакІанбуру къакъудна хъи,
Сад-садавай Эсли, Керем.

Винидихъай Эсли къведа,
РикІ къве патаз пая лугъуз.
Агъадихъай Керем къведа,
Аман Эсли, кая лугъуз.

Агъзур рипе накъв винеллаз,
Сура гъатай Эслидин чан.

Хур ахъя на Керемаз,
КІанибуруз хьурай ватан.

Кереман кьил Эслид метГел,
Багъдин рекьер галуднава.
КІанибуру вучрай вахар,
Сад-садавай къакъуднавай.

Гьяркъуь рехъди зи яр фида,
Баяд лугъуз, баяд лугъуз.
ЭкъечІ Эсли, силесардиз,
Дад я Керем, кая лугъуз.

Къацу багъда экъведайди,
Сад зун я лагъ, сад кай Керем.
Эсли гъилий акъатзава,
Ваз хъанвайди са вай Керем.

РикІин гафар кхьиди за,
Зарулардай чІалар аваз.
Эсли тахъай Керем я зун,
Куда зи тан ялар аваз.

Чалаг²⁴ ягъиз, ван алахъиз,
Лиферин луж вили цава.
Зи Кереман ашкъидикай,
Чи чанда са гурва ава.

Чинард таран къакъан хилел
Ацукънавай я туьтуькъуш.

²⁴ чалаг - лувар

И дуьньядал са югъ такур,
Элидилай зун артух туш.

Юкъ аватай мичИи рукар
Пеш ахъайна гьамавар я.
Руш кІанидаз несиб тахъун
Элидилай амай кар я.

Къакъан дагълар къурамат я,
Я симинал къугъвазвай къвед.
РикІяй кІан жез, несиб тежез,
Эсли-Керем хъана чун къвед.

Аман, Керем, кая лугъуз,
Ишелардай кфил я зун.
И дуьньядал кІанид тахъай,
Гьа Эсли хъиз сефил я зун.

Винидихъай яр къведа зи,
Кьилел къуна сувар хунча.
Керема хъиз цІай къуна за,
Аман Эсли, яд илича.

Къариблухдин гарар юаз

Къариблухдин гарар юаз,
Къив къачуна гъарайзава.
РикІ алайди яргъараваз,
Ви рикІи гъикІ къарайзава?

Къариб цавар ацІана мад,
Чубарукрин лужуналди.
ТакІан вакІаз гана, вахар,
Зун дидеди гужуналди.

Къариблухдиз феѝи къелем,
Аллагъди хуѝ лугъузва за.
Фад хъша кІвал ацІудайвал,
ѝифиз-юкъуз рехъ хуѝзва за.

Къариблухар ватан къуна,
Чарабурув агатмир яр.
Вун масадан чІалахъ хъана,
Икъардилаѝ алатмир яр.

Къарибдавай масан къелем,
Лагъ, ви гъалар хъсан яни?
Са хабарни ракъун тийиз,
Са тІуб кагъаз масан яни?

Са закІалдив къил алщурна,
Вун къарибриз хъфизвани?
ѝифиз-юкъуз гъайифди куз,
Вунни зун хъиз ифизвани?

Зун къариб я, дердер авай,
Элкъвез-хкъвез ширмир вуна.

Къариблухда зи тIвар къуна,
Яр-дустариз чирмир вуна.

Ви манияр, чан кIани яр,
На лагъанай, аманат я.
Къариблухдай хквен тийиз,
На авурди ягъанат я.

Жегьилри яд хъвана фейи,
Ирид жерге къайи булах.
Къариблухдиз акъатнавай
КIани ярдиз саламар твах.

Тутьуьнавай кагърабаяр,
Циз аватна, вили хъана.
Къариблухдай хтай гада,
Вун зи рикIиз чими хъана.

Гьикъван вахт я за рекъер хуыз,
Вун къарибдиз фена, гада.
Я цуькверив дигай яйлах,
Вун акурла зи рикI шеда.

Вун атурай, рагъ атурай,
Чан зи рикIин экуьнин лаз.
Яр хтанва къариблухдай,
Къизил закIал гъилик галаз.

Тик гуьнедал тек ичин тар,
Гар галукъна зурзазава.
Къарибдавай масан къелем,
Зи рикI къене цIразава.

Мад атана мили гатфар,
Ракъар галаз, цуьквер галаз.
Гъикъван эхин, чан кІани яр,
Къарибдавай вал вил алаз?

Я чарадаз несиб хъай(и) яр,
За ваз яран гам храдач.
Зун ватанда, вун къурбатда,
Зи рикІе (а)вай гъам цІрадач.

Хуьруьн кхиле къайи булах,
Чаз шуршурдин ван къвезава.
Къурбатдавай чан кІани яр,
Зун ви ванцихъ къекъвез ава.

Садлагъана акъатай гар,
Кас гъуьлелай алатнава.
Чаз дуьньяяр такІанарна,
Яр къарибдиз акъатнава.

ХарапІа хъай къариблухдиз
Яр хъфена тади галаз.
Аллагъди заз дердер гана,
Захадаказ, галаз-галаз.

Зулун йикъан къаяр аку,
Цавай харар ракъурзавай.
Къурбатдавай зи яр аку,
Техквез, чарар ракъурзавай.

Дуьз уьлчуьдал къвал-къвалава,
Пар ялзавай арабаяр.
ТакІанда заз зи яр авай
Къариблухар – харапІаяр.

Къуъзуъбуру жерг ягдай
Ким ала чи хуъруън юкъвал.
Къариблухдиз феи гада,
Чар кхъихъ заз мукъвал-мукъвал.

Зун са къакъан дагда кІандай,
Къариблухар аквадайвал.
Геж тавуна хъша къелем,
Мехъерна зун тухудайвал.

Чиг какахъай къайи гъава,
Цаваризди юлдаш лифер.
Къарибдавай зи ярдикай,
Заз са хабар хкваш лифер.

Къакъан кІвалин цларик квай,
Я яр алай къизил кирпич.
Къизилдилай багъа ялда,
Къарибдавай зи ярди вич.

Къакъан буйдин къацу чинар,
Вун чи хуъруън юкъвал кІандай.
Яргъаравай чан кІани яр,
Фад хтана мукъвал кІандай.

Гъар бахтавар гад атайла,
Вун къарибриз фида зи яр.
Вун авачир чуъллер акваз,
Къеневай рикІ шеда, зи яр.

Рекъел къвазна зав рахамир,
Зун чарадан яр я, гада.
Зи яр фена къурбатдава,
Дуънья вилиз дар я, гада.

ТакІандакай яр жедани?

Дагъларихъай гару гъайи,
Живедикай хар жедани?
Мехъерарна гъана лугъуз,
ТакІандакай яр жедани?

Вун балкІандал къудгъунна (а)къах,
За ви балкІан хам ятІа кван.
Хам я балкІан, пулар аскІан,
Вучда вакай рикІиз такІан?

Дуьньядикай хъелдачир за,
Пашманвилер хъаначиртІа.
Зун дидеди рикІиз такІан,
Са патандаз ганачиртІа.

Зун такІандаз къисмет хъана,
Гъикъван жеда гам алагъиз?
Низ ахъайин за рикІин сир,
Уьмуьр физва гъам алагъиз.

Зун яйлахдиз твах яралай,
Фири алай лацу балкІан.
Дуьньядин мал вири гайтІан,
Агуд жедач рикІиз такІанд.

Истиканар чухъудайла,
Са истикан хана завай.
ТакІан вакІан илчи (а)гайла,
Фида лугъун хъана завай.

ТакІан ярдиз дидед гайГа,
Чан аламаз сура гьатда.
КІани ярдихъ галаз фейГа,
Дуьньяд дердер хура гьатда.

ТакІан ярдал вил фидани,
Заз дуьньяяр бахшандарай.
На авур хер сагъ жедани,
Зун атІана, рахшандарай.

ТакІан вакІан уьмуьр кьатІ хьуй,
Таквардиз фий чилин кІаник.
КІани ярдин уьмуьр цуьк хьиз,
Ахъа хьурай вилин кІаник.

Тик гуьнедай физавайди,
Кьунши хуьруьн нехир яни?
КІанид туна такІандаз гун,
Им дуьньядин эхир яни?

ВацІал алай кІарасд муькьвел,
Кьве марвардин цуьк акъатда.
РикІин кьене вун аватГа,
ТакІан ярдив гьикІ агатда?

Кьуланфериз алахьнавай
Я бахтавар варз алай йиф.
КІанидав гьил агакь тийиз,
ТакІандаз гай(и) рушар гьайиф.

Я цІвелин тар, я цІвелин тар,
Валай ичин тар хьсан я.

ТакІанд авай дуйньядилай,
Чаз са чулав сар хъсан я.

Я чинарар, чиг вегьемир,
Акурай заз яр фейи пад.
Женнет ятІан акваз кІандач,
ТакІан ярдин гуьлуьшан гад.

ТакІандав гвай дередилай,
КІанидав гвай хун хъсан я.
ТакІанда гай мелгьемрилай,
КІанидан цІу кун хъсан я.

Чи багдавай ханумариз²⁵
Акъатнавай гар аку тІун.
Килигайла - Гьаларин гьус,
Чаз хъанавай яр аку тІун.

²⁵ ханумар - цуьквер

Булахдин яд къайиди я

Булахдин яд къайиди я,
Мегъуьн тарци серинайтIа.
Баха рикIиз чимиди я,
Дидед гана секинайтIа.

Булахдин яд хъвана лугъуз,
Чан пIуззарар акъатай яр.
Вил элягъин лагъай чIавуз,
Таза кIел хъиз къакъатай яр.

Чар булахдин къайи цикай,
ЦипIинаваз яд це на заз.
Гада, за вав сир гъикI вугун,
Белки несиб жедач жал ваз.

Дегъне кIама къайи булах,
На адан яд кайидаз це.
Къена фидай дуьнья я им,
Чан диде, зун кIанидаз це.

Гуьнедаллай чар булахдин
Заз шуршурдин ван къвезава.
Къурбатдавай чан гуьзел яр,
Зун ви ванцихъ къекъвез ава.

Яд элцифай къайи булах,
Булахдин кыл дугунава.
Иер вилер авай тават,
Вун зи рикIи чIугунава.

Рагъданихъ эл алахъайла,
Вун булахдал къведани, яр?
Икъван кІани вун рикІеваз,
Зун масадаз фидани, яр?

Гъар пакамахъ ша булахдал,
Заз ви къамат акурай, яр.
РикІин гафар ийидамаз,
Чун чарадаз такурай, яр.

Меликзардин булахдин яд,
Зун галачиз хъвамир, гада.
Гарарив гуз бахтавар гад,
Зулухъ хуъруъз къвемир, гада.

КІанида яд хъвана фейи,
Дугунавай къайи булах.
ХупІ гъамлудиз ргазва вун,
Зун хъиз ашкъид кайи булах.

Вун авачиз къуразавай,
Зи булахдиз яд атурай.
ХъуьтІуьккай чан зарул хъанва,
РикІ ачухдай гад атурай.

КІани ярди зун жузуртІа

Дагъдин рагар кукІвар хъана,
Эхиз жедач и харариз.
Яр алатна мад магъледай,
Ян гана физ чи варариз.

Зи бахчада тар экъечІна,
Къизилгуълдин цуьк хилеллаз.
За ширин чан къурбанардай,
КІани ярдин гъил кылеллаз.

Зун гамунихъ ацукънава,
Зи дакІардихъ билбил рахаз.
Зар халича хразва за,
КІани ярдин шикил алаз.

Истиканар са жергеда,
Са истикан хана завай.
Тахсир зид туш, чан кІани яр,
Са жегъилвал хъана завай.

Им дуьньядин къенивал я,
Лацу цуькин чІулав чили.
Им зи рикІин кІанивал я,
Ярдин рекъер хуьда вили.

И дуьнья ваз женнет яни?
Чан цуькведал алукуьай яр.
Ви пІуззарар акъатнани?
КІанидан ван галукъай яр.

Ашкъид муькъвер эцигиз жеч,
Вацун чулав къванерикай.
За манияр туькуьрда ваз,
Чи билбилрин ванерикай.

Кивачел алай сун гуьлуетда,
Къилий-къилиз кеклер ава.
Клани ярдин лацу пеле,
Махпур хьтин мекер ава.

Кивалин къулухъ румдин къубу,
Кивалер цивена къум хъанава.
Клани ярди лагай гафар,
Риклин къене гум хъанава.

Хуьруьн кике къацу дере,
Дередавай къветрен фере.
Клани ярди зун жузуртга,
Кузава лагъ, вацун къере.

Марфар къвана, чилер тух жеч,
Тух тежедай чил къаних я.
Килиг тавур вилер тух жеч,
Вун акваз кланз зун дарих я.

Салам гана за ви тавдиз,
Вад юкI алай зар халича.
Зи рикI кана къене (а)майд туш,
Чан каниди, яд илича.

Тик гуьнедай гьикI экъечIда,
Серинардай гар авачиз.

Хайи хуьруьз гьикI хьфида,
РикIиз кIани яр авачиз.

Я машин гвай наши устIар,
Ви машиндин раб ханайтIа.
Зав дердияр агатдачир,
Ви шумал буй заз хьанайтIа.

Вили цавуз килиг вуна,
Элкъвез-элкъвез чубарук я.
Вун зи патав чинеба ша,
Чи кIвалин пад къацу рук я.

Цавай физвай айрупалан,
Пар пара яз зурзазава.
Зи кIаниди яргъарава,
Зи рикI къене цIразава.

Зунни зи яр хьел яз ава,
Деред яйлух къурадалди.
ТуйкIуьн хьия зав, кIаниди,
Чун эллериз аквадалди.

Вуна дакIар ахъайна тур,
Анай кIвализ гар атурай.
Гьар манияр лугьудайла,
РикIел кIани яр хтуруай.

И патарай эверайла,
А патара ван жедани?
Яр я лугьуз чарадан хва
РикIиз икъван кIан жедани?

И патарин телеб ичер,
А патариз гуз акъатна.
Заз ахварай яр акуна,
Зи пУзарар куз акъатна.

КІани ярдин цІийи кІвале,
Рак ахъайдай кас хъанайтІа.
Зи рикІе са мурад ава,
Вун зи кІвале свас хъанайтІа.

КІани яр, им гЫи бере я,
На дили шив вердишариз?
Рагъданин хупІ иер чІав я,
Чун са-садал дуьшуьшариз.

Ватандивай къакъатай яр

Ватан туна гьиниз фида,
РикIик дердер кумукъай яр.
Ваз тахъай зун низ хъантIа (а)ку,
Хиялариз амукъай яр.

Къибледикай гар къарагъна,
Гар къарагъна, къай алахъиз.
Ватандивай яргъаз хъайи,
Кузва хьи зун, цIай алахъиз.

Цуькверикай кIунчIар къуна,
Мад зи къилив вун ша, гада.
Хуър такIандаз Ватан кIан жеч,
Къариблухдай хъша, гада.

Ватандивай къакъатай яр,
Гимидаваз физавалда.
РикIел хкиз гуьлуьшан хуър,
Зарул-зарул шезавалда.

Хайидакай хай рахана,
Жув акъахай хел атIумир.
Къариблухдиз акъатай яр,
Ватандикай гел атIумир.

Бахчадавай пIинидин тар,
На зи бахча серинарна.
Са гафунал алачир яр,
На зи дердер деринарна.

Ви хваларин ятар бул хьуй,
Какахъайла вацІ жедайвал.
Зав гьамарин пар вугумир,
РикІин кьилел кьацІ жедайвал.

Вилик галай вили лампа,
Югъ жедалди чилиз эквда.
Зун айибмир, я чан вахар,
За бендерив рикІиз рехъда.

ДакІард хилер ахъайна тур,
ЭрчІи патай рагъ алахъиз.
На дердияр заз ахъаймир,
Къве вилелай нагъв алахъиз.

Зун валайни кайиди я

Экуь дунья гуьлуьшан я,
Бахтар, тахтар хъайибуруз.
Душман талуз, бес вуч лугьун
Къеневай рикI хайибуруз?

На ви балкIан вацIай акъуд,
ВацIавай яд къанавайд я.
Буна дердер рикIяй алуд,
Зун валай фей канавайд я.

На пархъулдай яд хъвамир, яр,
Булахдин яд къайиди я.
Зи рикIикай хабар къуртIа,
Зун Аллагъди кайиди я.

Тарал алай синаб ичер,
ТIатIанамаз нез жедайд туш.
Кун тавуртIа ашкъидин цIу,
Дердер мецел гъиз жедайд туш.

ЦIайлапандин цIаярикай,
Пелел алай харман кана.
Масабуруз шадвални бахт,
Чаз вилин нагъв дарман хъана.

Экуьн гъетрез дадзава за,
Са шад хабар гъваш лагъана.
Чин кIаникна шезава зун,
Дуньядик пай квач лагъана.

Кана, кана, чун кьвед кана,
Басмада тур, басмада тур.
Вучда ихътин дуьньядикай,
Жегил чIавуз са югъ такур.

Дерт алахъиз дерин жеда,
Яр таквадай зулун бере.
Шикил акваз, къелем такваз,
Чун гуда хъи, рикIин хире.

Ярдин багълар кыляй-кылиз,
Цуьк ахъайна гуьлуьшан я.
Зун винелай шад аквамир,
Къеневай рикI перишан я.

Яр, зи дердер вав хъайтIа,
Вун кьуранвай пеш хъиз жеди.
Садрани дерт такурай ваз,
ТахъайтIа вун пилеш жеди.

Я кІан хъана, тахъай къелем

Цай алахъай баябанда,
На ахварай яд гана заз.
Я рикІ алай кІани къелем,
На женнетдин дад гана заз.

Чиле тІвекдай марфар къвазва,
Къурбан хъайи ярдин ватан.
Чан виняйгуз хъфей къелем,
Ви гуьгъуьна яд хъуй зи чан.

Кьилел алай буьшмедикай,
Цилер галай шал хъана хьи.
Я кІан хъана, тахъай къелем,
Вун зи рикІин тІал хъана хьи.

Гуьнедавай яру некъи,
Къацу пешин арадава.
Я заз тахъай кІани къелем,
Ви дерт рикІин харадава.

Къакъан дагъдай къвезвай ятар,
Чун чаз акур багъдиз атуй.
Къариблухдиз фейи къелем,
Зун рикІеваз хуьруьз хтуй.

Вад къан рекъер са къуз фидай,
Ви балкІандин мас авайд туш.
КІани къелем, валай гъейри
Зи рикІ алай кас авайд туш.

БалкІандаллаз хкечІа яр,
Хурушумдиз гуьнедикай.
КІани кьелем, вун тахъайтІа,
Вучда за и дуьнедикай?

Зунни зи яр хьел хьанава,
Пекдин яйлух кьурадалди.
Аман кьелем, зав луйкІуьна,
Чи хизанриз чир жедалди.

Вуч хьсан тир лацу шалдихь,
Чулав цІилер галачиртІа.
Зун икІ алщур жечир кьелем,
РикІе ашкЪи авачиртІа.

Ша тупІалар дегишарин,
Рекъидай кьаз тадарак хьуй.
Захь лугъудай гафар амач,
Це лагъайди мубарак хьуй.

Я чарадаз хъайи кьелем,
Вун акваз кІанз рикІ акъатна.
Несиб-къисмет хьанач лугъуз,
Ви гьил цІвелек гьикІ акатна.

Шумуд йис я кьуразва чан,
КІани ярдин тІвар мецеллаз.
Хъуьрез-хъуьрез рекъидай зун,
Зи кьелеман гьил пелеллаз.

Ал харадин валчагъ кІанда,
Кашанагъдин астІар галаз.

Майдин вацран паляяр нез,
Хьша кьелем, дустар галаз.

Дагьдин кьулухъ никIер гала,
НикIихъ галай куьлубъ гьаргьар.
За рикIин дерт низ ахъайин,
КIани кьелем хьана яргьал.

РикI дердинай хер хьана зи,
Винел алай кьабух тIарда.
ТупIал галай гьил вугайла,
Зи кьелема кьулухъарна.

За кьелемаз лагъай гафар
Хуьруьз чукIун аламат я.
Зи рикIин сир вуна хвейтIа,
Вун Аллагьдал аманат я.

Зун дакIардал, вун куьчеда,
Чавай дердер гьал жедани?
Зун акурла сив хьуьредай,
Кьелемакай хьел жедани?

Ичер алаз кIамавай тар,
Вун гар алай пелел кIандай.
Чан рикIи кьур кIани кьелем,
Вун зун авай меле кIандай.

Тавдин кIвале хупI иер я,
ТIакIал алай хьенчIин кьапар.
Цавай фидай лифрев гана,
Ракьуд(а) кьелем, за ваз хабар.

Зун садазни таквадайвал,
Жибинда тур гимишар хъиз.
КІани къелем рикІел къведа,
Шихженнетдин емишар хъиз.

Фена, зи къелемаз лагъ,
Мад зи гафар тавурай.
Зун чарадаз ганава,
Вичин къайгъу авурай.

Зи мурадар кІармир вуна

Зун дакІардай килигайла,
Вилик галай мублагъ дугун.
Пака кьейтІан заз кьайгъу туш,
Мад мураддив агакьна зун.

Къариблухрай хтай гада,
Зи рикІ икьван тІармир вуна.
Шумуд йисуз ви рехъ хвейи,
Зи мурадар кІармир вуна.

Зар дакІардал лампа ала,
Адакай ваз экв жедани?
Вун заз свас яз тагъанамаз,
Лагъ, зи рикІиз рехъ жедани?

Агъа кІама са яд ава,
ХъуьтІуьз, гатуз рагъул тежер.
Рушан рикІе мурад ава,
Рекьидалди лугъуз тежер.

Вилик галай женнет багъдиз,
Яд гуз атай гъуьруь-пери.
Дуьньяд мурад кІанид хъун я,
Амай гафар таб я вири.

Дуьз дугуниз акъатнавай,
Я гатфарин цуьк беневша.
Вун акван зи эрзиман я,
Са геренда чи кІвализ ша.

Щар ягъамир герен-герен,
Дили тай хъыз гуьнедилай.
Чун са-садаз туьКвенвайд я,
Ша, агатин бинедилай.

Хуьруьн кIама бадамдин багъ,
АтIана заз бадамар гъваш.
Зунни зи яр хъел хъанава,
Серин тавдиз далдамар гъваш.

Зи хиялар деринармир,
Чан цIувад къан варз алай йиф.
РикIин мурад рикIе амаз,
ТакIандаз хъай(и) чандин гъайиф.

Ви акунар вуч иер я,
Чан женнетдай акъатай къуш.
Заз килигиз, зун кумир на,
Зун мураддив агакъайд туш.

Далдам алай чIехи мехъер,
Ягъаз тахъай сусан гъава.
Гъар акурла вилин цIай я,
Бахт къакъудай хуьруьн явад.

Нагъв алахъай вилериз кый

Дагъларал циф акъалтайла,
Яр, вун атай гелериз кый.
«Чан» лагъана агатайла,
Нагъв алахъай вилериз кый.

А ви ширин мециз кый яр,
Гъей лагъайла, гъай лугъудай.
Заз са темен це лагъайла,
Хъвехъ къулухъна, гъил вугудай.

Ви буйдиз кый, икъван иер,
Зар бафтаяр хуравай руш.
Минет хъуй ваз, заз килигмир,
Вун бубади заз гудайд туш.

Ви сафутІдин руваниз кый,
Лацу пелез серин авур.
Гада халкъай гъуцариз кый,
Икъван рикІиз ширин авур.

Ви чуьнгуьрдин симериз кый,
Чи патариз илифай яр.
Зи гафарин ван хъайила,
Къизилгуьл хъиз къекъифай яр.

Тик гуьнедин гуьлериз кый,
Вири сад хъиз акъатнавай.
Ви ишезвай вилериз кый,
Яр къурбатдиз акъатнавай.

КъепИнавай аялдиз кый,
РекІв гуз авай харад тангар.
Ракъиникай чин чуьнуьха,
Къекъифда ви лацу рангар.

Чан лугъудай ви сивиз кый,
Седеф хътин сарар авай.
И къевзвайди зи яр я жал,
Пеле бурма чІарар авай?

Къакъан синел са багъ ала,
Тараллай ич аватдани?
Ви буйдиз кый икъван иер,
Вун рикІелай алатдани?

Дуьз талада къацу никІер,
А къуьлерин къилериз кый.
На айвандай низ килигда,
Яр, ви чІулав вилериз кый.

Юкъва гимишд камар аваз,
Яр, вун къекъвей гелериз кый.
Сагърай лугъуз гыл вугайла,
Нагъв алахъай вилериз кый.

Хуьруьн киле гелер ава,
Вун къекъевзвай чилериз кый.
Вуна цуьквер низ кІватІзава,
Цуьквер къунвай гылериз кый.

Марфар къвада тилер-тилер,
КуьцІуьрмир на махпурд цІвелер.

ГьикI алудин валай вилер,
Ви буйдиз кый икъван иер.

Кьилел алай яру яйлух,
Тухудачни гару яйлух?
Ви яйлухдин январиз кый,
Яр, ви ширин чанариз кый.

Ви сафутIдин руваниз кый,
Гатар кIватIиз никIевай яр.
Вун рагъданрихъ хуъруъз хъша,
Йифиз-юкъуз рикIевай яр.

Буна вегъей камариз кый,
Цийи чам хъиз экъведай яр.
Ви илчийриз за вуч лугъун,
Гъиляй са кар текъведай яр.

Яр ви перем вуч лацу я,
Зул элкъвенвай жалгъадиз кый.
Яр дидедихъ авай сад я,
Ам халкъ авур Агъадиз кый.

Нуьвед ич хьиз къекъифнава

Чи дакІардиз кѐе яралай,
Экуьнин гъед илифнава.
Зи рикІ алай иер суна,
Нуьвед ич хьиз къекъифнава.

Таран хилел аламайди,
Заз нуьведин ич хьиз хъанай.
Вилерикай карагайди,
Заз зи кІанид вич хьиз хъанай.

Къацу багъдин вини кыле,
Са тар ава нуьвед ичин.
За зи ярдин рекъер хуьда,
РикІ архайин хъурай вичин.

Къилихъ галай кърбишин шал,
Гъилихъ галай зинбилда тур.
Зун нуьведин ич я, гада,
Ви кастумдин жибинда тур.

За зи ярдиз перем цвада,
Жиржирмадин читиникай.
Зунни зи яр халкънавайд я,
Къвед са нуьвед ичиникай.

Несиб тахъай яр акурла

Дергес къуна, вун яралай,
Къакъан чѳурар гуъз акъатна.
Чун са-садаз несиб хъанач,
Элдин гаффар дуъз акъатна.

Им гѳи саягъ шив гъалун я,
Руг алахъиз, зурзаз пурар.
Зи несибар ваз тахъайтѳа,
Мукъвалла яр, хуъруън сурар.

Ичин багъдиз рагъданихъ ша,
Цуъкверикай къуна кѳунчѳар.
Зи несибар ваз жедайд туш,
За ваз гайи яйлух вухча.

Вил вегъейла и дуъньядиз,
Яраб залай кайд аватѳа?
Кѳани къелем несиб тахъай,
Зун хъиз зарул хъайд аватѳа?

И падни дагъ, а падни дагъ,
Арадава цуъкведин багъ.
Зи несибар ваз тахъайтѳа,
Гъазурда за памбагни агъ.

Заз булахдал яр акуна,
Буъшмедин пѳипѳи цел аватна.
Несиб тахъай къуншидин хва,
Ви къисметар нел аватна?

Вал эллери вил тавурай,
КІвал эцигмир КІеледа²⁶ на.
Зи несибар ваз тахъайта,
Зи тІвар эциг веледдал на.

Са къарибди килигда заз,
Къве лацу ич жибиндаваз.
Икъван сефил жемир гада,
Белки несиб жеда жал ваз.

Гвенар гуьдай бере хъана,
Эл никІева йиф галамаз.
Вун рикІевай эрзиман яз,
Гузва хъи, зун са масадаз.

Яд атана ацІанава,
Таладавай дили вацІа.
Захъ чарадан тупІал гала,
Гъатнава зун гила яцІа.

Цавай чилел лац аватна,
Лац аватна гурва галаз.
Несиб тахъай яр акурла,
Куда зи рикІ тува²⁷ галаз.

Къакъан дагъдин синелай ша,
Живерал таз кІвачин гелер.
Несиб тахъай кІани къелем,
Вун акурла шеда вилер.

²⁶ КІеле - Къуба

²⁷ тува - ифин

Къацу багъдин агъа кбиле,
Уъзуьмд тегъенг къавахдава.
Гада, зи гъил къамир гъиле,
Несиб жедай са вахт ава.

Къацу багъда гъикІ ахварда,
Са вил хъуьрез, са вил ишез?
Керемалай амай кар я,
КІанибур гъич несиб тежез.

Къакъан синел кукупІдин ник,
Яргъал акъваз, кана зи рикІ.
Яр чарадаз несиб хъанва,
Гила уьмуьр акъудин гъикІ?

Чар булахдин къайи цикай,
Капашдаваз яд це на заз.
Гада, за вав сир гъикІ вугун,
Хуьре маса кІанид аваз?

Чулав кастум, лацу перем,
КІани къелем, вуч дамах я?
И дуьньядал хъанач несиб,
Эхиратда зун ви вах я.

Иер вилер авай суна

Цавай физвай айрупалан,
Анавайди зун яз кІандай.
Иер вилер авай суна,
Вун зи кІвале аваз кІандай.

ХупІ хъсан тир чилин винел,
Зи рикІ алай гад хъанайтІа,
Къуншидаллай иер суна,
Чи къведан сир сад хъанайтІа.

Ялай кумаз галуд жедай,
Лугъумир хъи, жуна я зун.
РикІевайди рикІе хуьдай,
Гъа ваз акур суна я зун.

Балдургъандин тулупдаваз,
На ахварай яд гана заз.
Зи рикІ алай иер суна,
На женнетдин дад гана заз.

Лампадаллай шуьшедиз хъиз,
Ваз иервал гана, суна.
Яргъал къекъвез, патав текъвез,
Вуна зи рикІ кана, суна.

Харуз хуьмир на лацу шив,
яшарин тай я лугъуз.
Ви сунади хуьзва рекъер,
Вич цуькверив тай я лугъуз.

АлукІнаваз зардин жуна,
Рехъди фида иер суна,
Хам пЇузарар некІедин чар,
Элкъвена заз жаваб це яр.

Заз яргъарай хкведайла,
Цуьквер алай жуна гъваш, яр.
Зун бубади ваз тагайтІа,
Зи тІвар алай суна гъваш, яр.

Чан яргъарай атай суна,
Ви гафарихъ мас жедатІа?
Зи баладин ни гала вахъ,
Вакай адаз свас жедатІа?

Къуншидаллай иер суна,
Хурушумдиз ша булахдал.
Килигдалди рикІ ацІудач,
Ашукъ я зун ви дамахдал.

Къацу багъдин юкъва (а)цукъна,
Пинидин тар хуьз тахъай яр.
Зарул-зарул шехъа гила,
КІани суна гъиз тахъай яр.

Зун дидеди ваз гузавач

БалкІандаллай кьизил пурар,
Гуьл атІутІ яр, гуьл атІутІ яр.
Зун дидеди ваз гузавач,
Вил атІутІ яр, вил атІутІ яр.

Дугундай тІуз яха кьуна,
Генг яйлахдиз акъатда вун.
Залум дидед зун тагайтІа,
Вахъ галазди гагъатда зун.

Залум дидед авур карди
Къаза гъана ви кьилел, яр.
Вун дуьньядлай вахтсуз фена,
Таз хъанач гьил ви пелел, яр.

Мехъерин кьуз таравай гам,
Залум дидед атІанатІа?
ТакІан вакІаз зун гайиди,
Яраб ада кьатІанатІа?

И дуьньяда гьар бендедиз,
Вичин хайи диге кІанда.
Ялгъуз кьулав ацукъайла,
Дерт ахъайдай диде кІанда.

Ичин тарар са жергеда,
Ич авачир диге женни?
КІанид туна, такІандаз гуз,
Ихьтин залум диде женни?

Къе къелеман мехъер ялда,
Зи дерт пайиз ша тІун, диде.
ИкІ яр акваз рикІ пад жеда,
Патал хуъруыз це зун, диде.

Марфар къвада, чил ацІудач,
Чилевайди инжилух я.
Зун кІанидаз це, чан диде,
ТахъайтІа зи чан язух я.

Накъанан югъ гуьлуьшан тир,
Къе гъаваяр дегиш хъана.
Зун зи ярдив рахадайла,
Залум диде дуьшуьш хъана.

Тавдин кІвализ экв аватун,
Чиле авай гебедвай я.
Садакайни бейкеф туш зун,
Кар къун залум дидедвай я.

Хам дагълара хаму чІавар,
Хам я диде, хам я диде.
Гъатна хиве са кесиб кІвал,
Гъам я диде, гъам я диде.

На эцигай цІийи кІвалер,
КІеви хъурай къван галамаз.
Зун кІанидаз це, чан диде,
Женнет къачу чан аламаз.

Я чан диде, зи кьил тІада,
На зи кьилел са цуьк тада.

Цуьк эцигун им гьунар туш,
Мез туькьуьлди, ам зи яр туш.

Я диде, вун женнетдиз фий,
Ширин емиш нез жедайвал.
Зун кІанидаз гана кІандай,
Чи сувабар ваз жедайвал.

Ярди гьайи инжи векьер,
Хчалзавай я хьипи къуш.
Я диде, на вучиз хана,
Икьван дердер чІугвадай руш?

Чан аламаз сура гьахьдай,
Им рикІ алай гад туширтІа.
Гада, за ваз сеперардай,
Вун дидедин сад туширтІа.

Я чан диде, зазни кІанда,
Базардавай няметрикай.
Вучда гила и дуйньядал,
КІанид тахьай девлетрикай?

Яргунарин Самбурдин вацІ

Яргунарин Самбурдин вацІ,
Виш дердинин дарман ялда.
Рушан хатур хамир, диде,
Ам вад йикъан мутъман ялда.

Яргунарин сал базарда,
Са хилердин зар пуч хъана.
Икъван иер вун заз тахъай,
КІани къелем, заз гуч хъана.

Яргун дере селди тухуй,
Буйдив къведай къванер авай.
Ви чІаларин гьикІ чІалахъ жен,
Гъар гафуна къинер авай?

Я Яргунар, я шихженнет,
Ярдин рекъер хъана къуба.
Зи гаф хуъруъз чукІурай руш,
Вав сир вугун хъана туба.

Мад гатфарин махпурдава
Яргунарин яргъи дугун.
Эрзиман я зи рикІин, яр,
Рекъидайла вав гъил вугун.

Накъваралди кхъей кагъаз,
Яргунарин фекъидалди.
За вакай вил атІудайд туш,
Къуъзуъ хъана рекъидалди.

Келедхууре²⁸ са кІвал кІандай,
ДакІардални цуьквер алаз.
И дуьньядлай физ кІанда заз,
КІани ярдин гІилераллаз.

Айвандилай килигдайла,
Лацу седеф тур хура руш,
Заз тагана, низ гуда вун,
Яргунарин я кІура руш.

Яргун хуьруьн къацу багълар,
Къизилгуьлдив диганава.
И сувариз хтуй лугъуз,
За ярдиз чар ракъанава.

Келедхуьруьн синеллай гар,
Вуч хабар гваз атана яр?
Пеле акъаз гар хъсан я,
Виридалай яр хъсан я.

²⁸ Келедхуьр - Яргун хуьруьн чІехи кІунтІ

Агъадикай экъечІай рагъ

Агъадикай экъечІай рагъ,
Вили цавар ацІудайд туш.
Вад аялдин буба хъайтІан,
За вакай вил атІудайд туш.

Агъадикай экъечІай рагъ,
Нисинамаз акІидай туш.
Ирид йисуз рехъ хвейи яр,
Буна и кар кьатІудайд туш.

Агъадикай экъечІай рагъ,
Вун гар галай гуьнедихъ ша.
Чан зи рикІи кьур гуьзел яр,
Суваралди хуьруьз хъша.

Агъадикай экъечІай рагъ,
Илифна чаз гар галазди.
Винидихъай хтана яр,
Кьилел пекдин шал алазди.

Агъадикай экъечІай рагъ,
Вини патан дулухдава.
КІани ярди гайи шикил,
ЭрчІи патан кьултухдава.

Агъадикай экъечІай рагъ,
Рагъ жедани чим авачир?
Гъайиф тушни жуван хуьруьн,
Им вуч хуьр я ким авачир?

Агъадикай экъечІай рагъ,
Ам дагъларив агуд женни?
Дуьнья кве пад хъайитІани,
Яр, вун рикІай акъуд женни?

Къе атай рагъ вуч чимида,
Дагъ кве падна ша, къайи гар.
Чи къисметар сад тахъайтІа,
Катна къведа ваз, кІани яр.

За зи дердер низ ахъайин,
Цавараллай чан чими рагъ.
Заз зи кІани яр акурай,
Къакъуда зи вилик квай дагъ.

Вун рагъ яни хкатай, яр,
Жив цІразвай гуьнедикай?
РикІевайди лугъуз тежер,
Вучда ихътин дуьнедикай?

Я савдагар, гъикІ гуда на,
Гур базарда чарчевай агъ?
Чи метлебар на къабула,
Чан дуьньядлай элкъезвай рагъ.

Няни хъана, акІана рагъ,
Зи чІехи вах цел алама.
Вуна къуна зи эрчІи гыл,
Гида анал гел алама.

Накъ рагъ авай, къе серинда,
Я бахтавар дередин гар.

Ви сериник зи яр кІандай,
Къизилгуылдин ни галай тар.

Рагъ яни вун, варз яни вун,
Вун вуч ятІа лагъ.
Инсан икъван иер жедан,
Аман сад Аллагъ!

Паласада гвен гуьда за,
Гатун чими рагъ алахъиз.
За ви кагъаз кІелна, къелем,
Къве вилелай нагъв алахъиз.

И падни дагъ, а падни дагъ,
Арадавай чуьхвердин багъ.
За вахъ тупІал мус кутан руш,
Илифдайвал зи кІвализ рагъ.

Къаварилай къаваралди

Къаварилай къаваралди,
Къавун чѢре кІвал хъайи яр.
Рекъида зун ви дерт чІугваз,
РикІин кыле тІал хъайи яр.

Къаварилай къаваралди,
Бахтавардиз юзада гар.
Чуьнгуьр ягъиз кимел алайд,
Яраб Аллагъ, ятІа зи яр?

Къаварилай къаваралди,
Къавун чѢре кузватІа (а)ку.
Хур виликна экъвезвай яр,
Зун бубади гузватІа (а)ку.

Къаварилай къаваралди,
Вад камунин ара вуч тир?
Чун са-садаз кІан хъайила,
Тагуз, дидед чара вуч тир?

Къаварилай къаваралди,
Элкъвез-элкъвез зарзардин хъач.
Заз на гайи затІни кІандач,
Садра хуьруьз хтана хъвач.

Къакъан синел вад айванар

Къакъан синел вад айванар,
Вад айванар гар галаз хъуй.
И дуьньядал жедай вад югъ,
РикIиз кIани яр галаз хъуй.

Къакъан синел вад айванар,
Гатун юкъуз серинда яр.
ГъикI хъфида бубад кIвализ,
Ви ихтилат ширинда, яр.

Къакъан синел вад айванар,
Гъавадава дагъдин хур хъиз.
Вун айвандал экъечIа яр,
Заз акI хъурай рагъ акъур хъиз.

Къакъан синел вад айванар,
Авадан я, гар алахъиз.
Айвандал сад акур чIавуз,
Заз акI жеда, яр акур хъиз.

Къакъан синел вад айванар,
Гъавадавай дагъ хътинд я.
Заз кIан хъайи иер баха,
Акъзавай рагъ хътинд я.

Силесардал хур вегьемир

Силесардал²⁹ хур вегьемир,
Ви лацу хур мур тахьурай.
Кьулухъ элкъвез заз килигмир,
Ви адахлу чӀур тахьурай.

Силесардал липӀ³⁰ туналди,
Вад айванар эkw жедани?
Яргъарилай чарар ракъуз,
Дидед рикӀиз рехъ жедани?

Силесарда ширли сандух,
Залан, кьезил къар авайд я.
ЭрчӀи тупӀуз атӀай тупӀал,
КӀани ярдин тӀвар алайд я.

Силесардин кьул аватна,
Кам эцигна физ жедани?
За рикӀин сир вав вугайтӀа,
Ам чинеба хуъз жедани?

Силесардин вилик квайди,
Зулуз жедай уъзуьмар я.
Гурбагур хъай а ченгиди
Чаз авурди зулумар я.

За дакӀардай килигайла,
Силесардал къушар алай.

²⁹ силесар - айван

³⁰ липӀ - шам

Шумал буйдиз кый кІани яр,
Чинард тарцІин ухшар авай.

Къакъандаллай ярдин кІвалер,
Элкъвез-элкъвез силесар я.
Вав жуван рикІ гьикІ вугуда,
Вибул гьакІан силесар я.

Дуьз дугунай къариб фида,
РикІ иширдай бендер лугъуз.
Силесардиз яр экъечІда,
Пара хъанва дердер лугъуз.

Ви бендерал ашукъ я зун,
Гъавазийрал³¹ илига, яр.
Патал хуьруьз тухузва зун,
Силесардай килига, яр.

³¹ гъавазияр - санан лугъудай манияр

Зун кьизилгуьлд тар я вахар

Кьизилгуьлер кьериз кутур,
Яр, ви бахча дар тахьурай.
КьанзавачтIа, и кьияй лагь,
Ахпа зи рикI тIар тахьурай.

Кьизилгуьлер кьериз кутур,
Яр, ви бахча дар тахьурай.
Заз кьанзавай яр авайд я,
Мад завди ви кар тахьурай.

Кьизилгуьлер атIуда за,
Гьиле цацар акIайтIани.
Яр рикIелай алуддач за,
Гьикьван зи рикI атIайтIани.

Кьизилгуьлер атIудайла,
ТупIуз цацар акьахна зи.
Залум дидед яргьаларна,
Кьанид гьияй акьатна зи.

Кьизилгуьлдин яд галукьай,
Синидавай лацу кьендер.
За зи дердер аладарда,
Зарул-зарул лугьуз бендер.

Зун кьизилгуьлд тар я вахар,
Цуьк ахьайна бегьер тагай.
Зи рикIикай низ хабар я,
Чайдиз вегьей луму хьиз хьай.

Зун кызилгуул, вал рикI алай,
Чун мураддив мус агакьда?
Зун цIай хьана, вун лацу нафт,
Кьведни санал куз алахьда.

Вун кызилгуулд багьда (а)ватIа,
Зун кьав алай сурава яр.
На яргьарай зун жузамир,
Чан хтана хуьревай яр.

Бахчадавай кызилгуулер,
Сад-сад атIуз кIунчIуна тур.
За вав вугай лацу яйлух,
Зи бахшанд я, кьачуна тур.

Хилел цацар ала лугьуз,
Кьизилгуулер атIудачни?
Вил патара авай кьелем,
Вуна зи дерт кьатIудачни?

Багьда авай кызилгуулер,
Парудилай кьакьан хьана.
Зун патандаз гайи буба,
Вун зи рикIиз такIан хьана.

Зун ви вилик гьикI экъечIда,
Кьизилгуулер гьиле авач.
Тават, зун ви чIалахь жеда,
Ви вилера гьилле авач.

Шатланка³² гъиз фейи гада,
Ви читинкай пек хъана хьи.
Ярдин багъда цуьк амачиз,
Къизилгуьлд тар тек хъана хьи.

Къиляй-къилди цацар алай,
Къизилгуьлер гъикI атIуда?
Несиб тахъай яр акурла,
Валлагъ, вахар, рикI атIуда.

Дагъларавай вили лифер,
Вили лифер гъана кIанда.
РикI алай яр заз атайтIа,
Къизилгуьл хъиз хвена кIанда.

³² шатланка - памбагдин парчадин са жуьре

Я сад Аллагъ, гьамд хьурай ваз

Я сад Аллагъ, гьамд хьурай ваз,
И дуьньядал гьуьл акъудай.
Заз ви ацІай кІвалер кІандач,
Зи кылелай гьил алудай.

Я сад Аллагъ, гьикІ чир хьурай,
Жуванд гьим я, патанд гьим я?
Цавай физвай къариб къушар,
Зи яр авай ватан гьим я?

Цавун чиниз циф акьалтда,
Кузвай рикІер серинариз.
Я сад Аллагъ, гьамд хьурай ваз,
КІанид икъван ширинариз.

Зун чуьллериз килигайла,
Чиг ацукъай нашравдин яд.
Я сад Аллагъ, гьикІ арз ийин,
ТІалабдайвал рикІин мурад?

И дуьньяда чилин винел,
Яраб залай кайд аватІа?
Я сад Аллагъ, вуна заз хьиз
Мадни дердер гайд аватІа?

Я яд алай чархун регъвер,
Заз са стІал яд кІанзава.
Я сад Аллагъ, яд багъна я,
Заз яр авай пад кІанзава.

И дуьньядиз рагъ аватна,
Вили цавун тахтарикай.
Я сад Аллагъ, чаз куьз ганач,
Виридаз гай бахтарикай?

Ви иервал, чан кІаниди,
Сад Аллагъди гайиди я.
Зав рахамир хъуьрез-хъуьрез,
Буна зи рикІ кайиди я.

На таран хел агъузара,
За майваяр неда, къелем.
Сад Аллагъди несибайтІа,
Зун ваз мугъман жеда къелем.

Таран кукІва са муг ава,
Яраб аниз къуш къведатІа?
Цавараллай я сад Аллагъ,
Мад зи кбилел вуч къведатІа?

Ажеб хъсан дуьнья тушни,
Сад Аллагъди гайибуруз.
Дуьньядив къвер душман аван,
Зун хътин рикІ кайибуруз.

Я ярдин вах, я ярдин вах,
На саламар зи ярдиз твах,
Авай чка саламат хъуй,
Сад Аллагъдал аманат хъуй.

Сад Аллагъдиз минетда за,
Яр атайла марф такъурай.

Дуьз дугуниз экъечІайла,
Хуьруьнбуруз чун такурай.

Куьлуь-куьлуь камар къачуз,
Атана вун чи тахтуниз.
Икъван иер вун заз хъайи,
Тевекаллагъ чи бахтуниз.

Я чарадаз несиб хъай яр,
За вакай вил атІана.
Захъ дуьньяда мурад амач,
Фида зун гел атІана.

Мад атана бахтавар зул

Мад атана бахтавар зул,
Хъипи пешер авадариз.
Ракъура яр, заз ви шикил,
Сефил рикIер аладариз.

Мад атана бахтавар зул,
Къиб элкъвена цуьквералди.
За дуьньядиз килигда, яр,
Ви вилерин эквералди.

Мад атана бахтавар зул,
Хъипи хъана тараллай жум.
За вун Керем жед лагъанай,
Гъинва бес вай акъатай гум?

Мад атана бахтавар зул,
Тарар лацу цуькведава.
Гъарад вичин ярдихъ галаз,
Тек зун къариб уьлкведава.

Мад атурай бахтавар зул,
Рагъни хъурай чимер гудай.
Яр къурбатдай хтурай фад,
Зи кифериз туьмер гудай.

Мад бахтавар хуър гадарна,
Вун яргъариз физвани, яр?
Эвел кыляй зун кIан хъана,
Гила масад гъизвани, яр?

Я бахтавар хуьруьн рушар,
Несиб-къисмет жезавайд я.
Яр чарадаз несиб хъайи,
Зи рикI къене шезавайд я.

Я бахтавар гуьлуьшан югь,
Къакъан синел рагь ала хьи.
Вун яргъариз фейи къалай,
Зи хурал ви тIагь ала хьи.

Я бахтавар лацу лифер,
Лиф авачир цавар женни?
Са геренда захь яб тагуз,
Ихьтин залум тавар женни?

Я бахтавар гатфар бере,
Шагъвар алаз хьурай къецихь.
Силесардал экъечIна зун,
Цигел хъана ярдин ванцихь.

Я бахтавар гатун бере,
Яйлахдава Эсли, Керем.
Яр къурбатдай хкведалди,
Зи ширин чан хъана верем.

Шивдал алаз хуьруьз атай,
Я бахтавар, вун нин яр я?
Ваз рикI алай свас хъайитIа,
Гада, ви югь бахтавар я.

Цуькверивди диганва хупI,
Мад бахтавар къацу дере.

Элкъуър мийир илчияр на,
Хъанвач лугъуз дигай бере.

КІандай рикІиз къуѣд алатна,
Мад бахтавар гад хъанайтІа.
Икъван кІани ваз тахъайла,
Хъсан тир рикІ пад хъанайтІа.

Истиканда бугъ алахъиз,
Чай ширин я, къенд амани?
КІанид хъайи я бахтавар,
Мад ви чанда дерт амани?

Вили цавар дамар-дамар,
УшкІуѣ юкъва къизилд камар.
Куьлуѣ-куьлуѣ камар къачуз,
Гъиниз фида вун бахтавар?

Заз сураара са сур атІутІ

Вун дуьньядлай куьч хъайила,
АтІана хьи, зи рикІин гьал.
Зани тада сура пенжер,
Чир хъурай ваз, зун атай чІал.

Заз са дерин сур эгъуьна,
Куьлуь къван квай гуьнедикай.
Несиб я зи чІулав накъвар,
Вучда ихътин дуьнедикай?

Заз сураара са сур атІутІ,
Шим галачир накъвадикай.
Булах хъанва ишедалди,
Зи къве вилин накъвадикай.

Хуьруьн гьалар какахънава,
Ана авайд йикъни-шуван.
Сур ахъайна килигайла,
Суравайди жегъил-жаван.

Ярдин балкІан магъледава,
Пурарилай кватнаваз тур.
Я чан диде, ваз минет хъуй,
Зунни зи яр са сура тур.

Чаз къве вахаз са фите гъваш,
Пешер алай жунадикай.
Чаз къве вахаз са сур атІутІ,
Рагъ гецифай гуьнедикай.

Билбилди хъиз чІал ахъайна,
Шезвай баяд хуравай яр.
Дидеди гуз, бубад тагуз,
Чан аламаз суравай яр.

Накъ рагъ авай, къе серин гар,
Я серин гар, я серин гар.
Зи несибар ваз тахъайтІа,
АтІутІ заз на са дерин сар.

Зи рикІ хъуьтуьл хъана хъи,
Къирваладин жунадлай.
Мурадар рикІе амаз,
Физва хъи, зун дуьньядлай.

Стхад метЈел чан ганайтЈа

РикЈин дердер силе³³ хяна,
Зарул я зун, хана ахвар.
Чарадан хва жагъидайд я,
Стха тахьун гуж я вахар.

Кьулан вацЈал кьуларин муьгъ,
Кьуларилай яд алахьиз.
За стхадиз чар кхьида,
Кьве вилелай нагъв авахьиз.

Зи вилелай алахъай нагъв,
Яд хъанайтЈа, гьуьлуь кьачир.
Эллери хьиз авунайтЈа,
Чун стхайри хуьре тачир.

Дагъдин кьулухъ дагъ жедайд туш,
Са таракай багъ жедайд туш.
Стхад рикЈел хер авуртЈа,
Рекъидалди сагъ жедайд туш.

КЈвалин кьулухъ кьарбудин тар,
Къариб кьушар къвез ацукъда.
Стха рикЈел акьалтайла,
Зун зарулдиз шез ацукъда.

Стха фейи вах я хьи, зун,
Рехъ ая заз, кьакъан дагълар.
Суракъ це заз зи хайидан,
Чан цуькверив дигай багълар.

³³ силе - гзаф

Зи бубадин гъенел алай,
Къавах тара ян ганайтІа.
Захъ са дертни жечир, вахар,
Стхад метІел чан ганайтІа.

Къариб-къариб маниярда,
Къарибдавай са янухда.
Яргъаравай масан стха,
Кузва хъи, зун ви язухдай.

Вун яргъарай хъша, стха,
Аскервилин шинел алаз.
Вахан къарай атІанва хъи,
Вун хкведай къал вил алаз.

Рак ахъайна килигайла,
Къуд цлани шкаф ава.
Силисчидин къирмаж хътин,
Зи стхадиз вуч гаф ава?

Къацу багъда гатфарихъди,
Цайи цуъквер къери хъана.
Стхадин дерт чІугвадалди,
КІандай уьмуьр куьруь хъана.

Вун аскердай хкведалди

Аскердиз фей кьегьал бала,
Душмандикай кичӀез тахьуй.
Пехьи Гитлер текьенамаз,
Вун дяведай хквез тахьуй.

Аскерарин яргьи шалун,
Кыляй-кылиз экъвена зун.
Буба феи пад чин тийиз,
Йифиз-юкьуз ишена зун.

Вун кьегьал хьиз акъваз кыле,
Душмандин кьил хана хьша.
И дяведай уфтан хьана,
Ватандин бурж гана хьша.

КцӀарай тӀуз Бакуда кван,
Куьтягь жедач машиндин рехь.
Бала фена аскердава,
Дидед рикӀиз авач хьи, рехь.

Са вил ахвар ая вуна,
Чиг татанмаз цуькведалди.
За ви диде хуьда кьелем,
Вун аскердай хкведалди.

Сенгердавай пехьи кицӀи,
Гьафил гуьлле ганалда ваз.
Женг чӀугу хва, асланди хьиз,
Дидеди нек гьалалда ваз.

Таран кукІва ич хыз амай,
Я бахтавар лацу пали.
Вун аскердай мус хкведа,
Чан дидедин Муьгьубали.

Хва дяведиз ракъай диде,
Йифди-югъди шехъда, вахар.
Ада вичин тІазвай рикІиз,
Бендералди рехъда, вахар.

Я бахтавар гуьлуьшан югъ,
Къакъан синел рагъ ала хьи.
Вун аскердиз фена, велед,
Зи чІаларал нагъв ала хьи.

Яр ченгиди къакъуднава

Мад арандиз хъфизва яр,
Гила зи гьал гьикІ хьурай, лагь.
Ам ченгидал дуьшуьш хьайтІа,
Эхиз женни, я сад Аллагь?

Дили гьуьлел багьдадин къуш,
Серилар гваз элкъвезава.
Яр къакъудай ченгидин руш,
РикІ чкадал техквезава.

Ваз гьатнавай ам вуч яр я,
Къарачидин зангар авай.
А ченгидлай зун аяр я,
Гьуьруь-перид рангар авай.

Яран сувар алукънава,
Рахан гила бендералди.
Яр ченгиди къакъуднава,
Шумуд жуьре фендералди.

На суvara векъ ягъада,
За ви маргъар таз экъведа.
На ченгидиз лагъай гафар,
За хуьрера гваз экъведа.

Зун гафунин иеси я,
Ви кІвачерихъ экІяйда гьуьл.
Ваз а ченги кІанзаматІа,
Лагь, за валай къачуда гьил.

Хунчадаллай яру бушме,
Яран дидед бахшандар я.
Яр зиди я, я кьей ченги,
Вакай авурд рахшандар я.

Ви пелевай бурма мекер,
Хинедатур, ал жедайвал,
Гада, на захъ лишан кутур,
Ченгидин мез лал жедайвал.

Гъилер вичив агакьдачир,
Цав аку тIун кьакьанда кьван.
Зун атIана, са ченги кьур,
Яр зи рикIиз такIанда кьван.

Каруди хьиз ван акъудиз,
Яр ахварай авудда за.
Ви рикI алай бендер лугъуз,
Вун ченгидвай кьакъудда за.

Ви яйлахда вуч кар ава,
КIвалахдикай галатай яр.
РикIе ченги акъур чIавуз,
Зун рикIелай алатай яр.

Алпандин цІу ягъурай вун

Зи рикІел къацІ авур къелем,
КъацІарив сад авурай вун.
ЦІай галачиз кана на зун,
Алпандин цІу ягъурай вун!

Чубарукди муг авуна,
Муг авуна ичин тара.
Зун кІан хъана, масад гъайи,
АтІурай лагъ вичин чара.

Къацу никІе вили ачкар,
Ви къармахар чилиз фирай.
Икъван кІани зун хъанач ваз,
Вун яд авай гъуьлуьз фирай.

Патан хуьре цвана хкай,
Лацу перем къамир гъиле.
Заз кІан тийиз, ваз куьз кІанда,
Акбурай ва чІулав гуьлле.

Къакъан дагъдиз гар акъатрай,
Къил къачуна физ тежервал.
Заз тахъай вун месе гъатрай,
Це лагъайди гъиз тежервал.

Векъ ягъазвай лацу къелем,
Ви маргъарал яд акъалтрай.
Зун такІандаз гайи буба,
Ви нефсинай пад акъатрай.

Марф живедик какахъайла,
РикІ зегъемди чукъуьда хьи.
Я цІай атай яран диде,
Зав багънадлай кикІида хьи.

КІвачел алай чкІебанри³⁴,
Ламу чиле гелиз тахъуй.
На зун туна ченги гъайтІа,
Вавай дуьнья гъализ тахъуй.

ХупІ иер я ахъа хъайла,
Лацу цуквер къацу чІура.
Зун лагъана масад гъайи,
Заз тахъай чан гъатрай сура.

Керем вичин суракъдаваз,
Эсли фена къакъан дагъдиз.
Мад ченгидив агатайтІа,
Инад хъуй ви ширин чандиз.

КІани ярди тар ягъада,
Тардин ванер зуьлда гъатрай.
Я несибар тахъай гада,
Вун Межнун хъиз чуьлда гъатрай.

Салам гана за ви тавдиз,
Касни (а)вачиз, са вун аваз.
Зун такІандаз гайи арха,
Ирид жегълем къачу на ваз.

³⁴ чкІебанар - къвалар ахъа кІвачин къапар

КІани ярдин кІанивиляй,
Аватналда чуьнгуьр гъиляй.
Ви чуьнгуьрдин сим атІуй яр,
Зи рикІин тІал ваз атуй яр.

Чуьнгуьр кьуна багъдавай яр,
Чуьнгуьрдин сим кІар хьурай ви.
Заз гаф гана ченги гъайи,
Зун акваз рикІ тІар хьурай ви.

На дакІарар ахъаз тамир,
Къецеллайди аязар я.
Вун эллерин чІалахъ жемир,
Абур кьуру авазар я.

Шагъ дагълариз маргъалар кьуй,
Яр Ширвандиз тефидайвал.
Ам ирид сан месе гатрай,
Вичин ченги тегъидайвал.

Веледрин дерт чӱгвадалди

Я заз инсаф тавур бала,
Зун ви хайи диде тушни?
Садра зи рак ахбай тийиз,
Зун рекьидай вяде тушни?

Зи вилериз экв ахквасмач,
Хва хкведай рехъ хуьдалди.
Заз лугьудай гаф жагъизмач
Тпазва зи рикӀ дерт гуьдалди.

Чун чиг авай са багъдавай,
Алуд тежез йикъар ярghi.
Веледрин дерт чӱгвадалди,
Я эллер, зун хьанва гьуьргъуь.

Ваз акьулар гана лугьуз,
Дидедикай душман кьамир.
Хайидакай вил атӀай хва,
На зун икъван пашман тамир.

И дуьнедин лап эвел кьил,
Кьуд нав алай са ван я хьи.
Хур ацӀайла ишел гьикӀ хуьн,
РикӀ рухвайрихъ аван³⁵ я хьи.

Ичин тарар жерге-жерге,
Ич авачир багъ жедани?
Веледди вич кваз такъазвай,
Дидедин хер сагъ жедани?

³⁵ аван - цӀигел

Цавай чилел цІай чкІида,
Чимивилиз эх жедани?
На яргъарай чарар рахкуз,
Дидед рикІиз рехъ жедани?

За манияр лугъудайд туш,
Зи рикІ зарул тахъанамаз.
За шадвилер ийидайд туш,
Зи веледар тахтанамаз.

Хцин багъа аманат я,
Сандухдавай кърбишин шал.
Са тІуб кагъаз ракъура заз,
Ваз чидачни вил галай чІал?

ГЪАР ЧКАДАЙ СА СУРАКЪ

Бакуд рекъел къакъан чинар

Бахчадавай пИнидин тар,
Зи дакIардиз серин хъана.
Яр Бакудиз хъфена мад,
Хажалатар дерин хъана.

Шагъ дагъдилаи къарагъзавай
Шагъвардив къвер гар авани?
Я бахтавар Баку шегъер,
Лагъ, ана зи яр авани?

Зун туна фей кIани къелем,
Баку пата хар къванайтIа.
Чаз хараяр кIан жедачир,
КIани ярдиз чун ганайтIа.

Баку галай пад лагъайла,
Къумбар я зун, нагъв вилеллаз.
ГъикI эхин за чаравилер,
Йифиз-юкъуз яр гъуьлеллаз.

Бакуд рекъел къакъан чинар,
Адан къулухъ гъуьл галайд я.
Ахварайни таквазвай яр,
Ви дидардихъ вил галайд я.

Дербенарин дерин гъуъле

Дербент базар мукъвал хъана,
Къилел тадай хине гъваш яр.
Зун дидеди патал гана,
Жуваз маса суна гъваш яр.

Дербенарин дерин гъуъле
Лепедик квай вили уърдег.
Яр къарибдиз акъатнава,
РакІарикай кудна куълег.

Дагъларавай живед маргъал,
Дербенарин дерин гъуълуъз.
Зун Эсли жен, вунни Керем,
Вуч гаф ава кІанивилиз?

Дагъларилай ягъай симер,
Дербенрилай къакъан хъана.
ДатІана вил пата авай,
Гада, вун заз такІан хъана.

Ахцегъарин сал арада

Ахцегъарин базардаллай,
Цил галай шал михъи зар я.
Къе чарадаз тухузвайди,
Зи вил алай бахтавар я.

Ахцегъарин сал базарда,
Зи вилерин зар пуч хъана.
Килигдалди тух жедачир
Вун тахъайтIа, заз гуч хъана.

Ахцегъарин сал арада,
Шир кьугъвадай ширад майдан.
Кагърабаяр цIурурардай
Гуьзел ярдин лацу гардан.

Къуба пата цав рахана

Къуба пата цав рахана,
Яраб ана къвазаватІа?
Заз ахварай яр акуна,
Яраб адаз тІазаватІа?

Агъа Къуба, вини Къуба,
Чи Къубада кІелер ава.
За ваз гьикъван дадин, буба,
РикІе ашкъид гелер ава.

Вун Къубадай хкведайла,
Заз са вад юкІ парча хкваш.
Къубасияр³⁶ са багъна я,
Вун акваз заз жеда ахваш.

Вун атурай, рагъ атурай,
Чан Къубадай хтай гада.
ИкІ хъфинал зун рази туш,
Са ширинлух гана кІанда.

³⁶ къубаси - парчадин жуъре

Чан Куьредиз акъатай яр

Мад цавари гугрумзава,
Куьре пата хар къванайтІа.
Чаз хараяр кІан жедачир,
КІани ярдиз чун ганайтІа.

Кьилел алай лацу генже,
Са пІипІ фена цел аватна.
КІани кьелем Куьреда (а)маз,
Я вахар, зун нел аватна?

Са тІуб къван (а)вай чар кхьихь заз,
Чан Куьредиз акъатай яр.
Гьикъван чІугван за ви дердер,
Са ченгидив агатай яр.

Куьре патаз физ гьазур тир,
Фургьундаваз хъвач лагь ярдиз.
Хкведайла заз туьквендай,
Генжед буьшме гьваш лагь ярдиз.

Кьакъан дагъдал жив аламаз,
Куьре пата гатфар хъана.
Зун икьрардал гьайид, гада,
А ви верцІи гафар хъана.

Муьшкуър пата цаву ванда

Муьшкуър пата экуьн кыляй,
Шив акъатна ярдин гыляй.
Зун беглериз фидач къелем,
Вун зи рикIе авайвиляй.

Муьшкуър пата цаву ванда,
Яраб ана къвазама жал?
Заз хабарар геж-геж къведа,
Яраб ярдиз тIазама жал?

Муьшкуърда рагъ чими ялда,
Вун ракъини кузвани, руш?
Вун акунихъ зи вил гала,
Вун чарадаз гузвани, руш?

Кьилел алай ипекдин шал,
Адан рангар алахъдани?
Чан Муьшкуърдиз акъатай яр,
Вун рикIелай алатдани?

За Ширванда никІер цана

За Ширванда никІер цана,
Яд авачиз кана, дилбер.
КІанивилин дерт залан я,
Ам гьуцари гана, дилбер.

Къе гьавада шагьвар ава,
Им ярдикай хабар ятІа?
Къе Ширванда векъ ягъазвай
Ярдин гьилер къабар ятІа?

Лацу жез зун дуьгуь яни,
Лацу дуьгуь чанахдава.
Ширвандай зи яр хтанва,
ЦІийи чам хьиз дамахдава.

Шеки пата илигайд я

Шеки патай атай файтун,
Рекьел цуьквер чкIизва лагь.
Фад хтурай къарибдай яр,
Зун ашкъиди рекьизва лагь.

КIвачел алай тик дабанар,
Шеки пата илигайд я.
Къакъан буйдин иер тават,
Чун сад садаз кутугайд я.

Къве дагъдин юкъ са лилпара,
А патара вуч гар ава?
КIелда лугъуз фейи къелем,
Шекида вуч хабар ава?

Хылер кIама са тар ава

Хылер кIама са тар ава,
Бегьер алаз атIумир, яр.
Патал хуьруьз гузава зун,
Заз хабарар ракьурмир, яр.

Хылерилай вине авай,
Кьакьан дагьлар харадава.
Бахтсуз рушар гьиниз фирай,
Чун кьве дагьдин арадава.

Я бахтавар Хылерин хуьр,
ХуьтIуьн цикIиз гад жедай туш.
Кьве стхани дяведавай,
Вахан гуьгьуьл шад жедай туш.

Зи рикІ алай Ясабрин кІам

Килига тІун бегьер гъанвай
Чи Ясабрин багълариз вун.
Зун лагъана хъша къелем,
Рагъ акІидай дагълариз вун.

Зи рикІ алай Ясабрин кІам,
Чешне патал храд за гам.
Ша икъван на зун кумир яр,
Чугваз жезмач завай ви гъам.

Вун Ясабрин пелел экъечІ,
Гъава мичІи тахъанамаз.
На илчияр ракъугъ гада,
Зун масадаз таганамаз.

Жибиндавай Чпирдин ич

Я бахтавар Чпиррин хуър,
ХупІ серин я гуьнедаллаз.
Пуч хъана хьи, жегьил уьмуър,
Пуд кепекдин дуьнедаллаз.

Жибиндавай Чпирдин ич,
Къене цилер зурзазава.
Квез винелай шад аквамир,
Зи рикІ къене цІразава.

Гьиниз физва, кІани къелем,
Чи магьледай фййтундаваз.
Зунни къведай вахъ галазди,
Чпир ич хьиз жибиндаваз.

ХупІ иер я Лечет багълар

ХупІ иер я Лечет багълар,
Тарал алай тек телеб ич.
КІани ярди зун жузуртІа,
Къизилгуъл къван кІанда лагъ вич.

Ич вегъена, кард ахъайна,
Къе Лечетрин багъларалди.
Зун лагъана хъша къелем,
Рагъ акІидай дагъларалди.

КІанда лугъуз агатмир зав,
Заз Лечетда яр авайд я.
Зун кІевера твамир вуна,
Хиве ашкъид пар авайд я.

Къасумхуъре базар ава

Къасумхуъре базар ава,
Чун базарар тарашиз фин.
Базар багна къуна, зи дуст,
Чун Маралаз тамашиз фин.

Къасумхуъруън майдандилай
Агъеддин къуз эл алахъда.
Несиб тахъай яр акурла,
Зи вилелай сел алахъда.

Къасумхуъруън базар гур я,
Савдагарри вегъиз лабар.
Руш кІанидаз тагай диде,
Езне къена атуй хабар.

Лацаринди яйлахар я

Виняй агъуз атай булах,
Лацар тІулал къацу яйлах.
Къариблухдай хтай гада,
КІандай суна на жуваз твах.

Туътуънавай лацу хтар,
Лацар булахд циз аватна.
Ирид сина ви рекьер хвей,
Зун масадан цІуз аватна.

Я бахтавар Лацарин хуър,
Вун гъуцари ганавайд я.
Лацу чепкен алай гада,
На зун пара канавайд я.

Я Лацарин суваллай яр,
Шикил кІвалин цлаллай яр.
Ваз цІийи свас мубаракрай,
Чан дидедин чІалаллай яр.

Чигедикай Лацариз марф,
Живедикай хар жедани?
И дуъньяда жуван рикІиз
ТакІандакай яр жедани?

Лаца авай чиладагъар³⁷,
АтІуда за вун паталди.

³⁷ чиладагъар - дармандин векьер

Яргъал вегъиз тахъуй мехъер,
Зун твах гада, къвер гаталди.

Дагъдин къулухъ цѳуру регъвер,
Яд галачиз элкъвезава.
Чан Лацарин къвед хътин руш,
Зун ви геле къекъвезава.

Къац-къацу я, къац-къацу я,
Лацувид руш вуч лацу я.
Лацаринди яйлахар я,
Зи ярдинди дамахар я.

Паласади́з шив ахъаймир

Паласада никIер ама,
Чан кIвалахна галатай яр.
Са ченгидин мез акуна,
Икърардила́й алатай яр.

Паласади́з шив ахъаймир,
Гада, ви шив яхун же́ди.
На яйлухдив хер кутIунмир,
Ви хъуьтуьл гьил пархун же́ди.

Паласада гвен гуьда за,
Гатун чими рагъ алахьиз.
За ви кагъаз кIелна кьелем,
Кьве вилелай нагъв алахьиз.

Дагъларихъай атай шагъвар,
Паласада акъваз хъана.
Вуч хъсан тир суваллай чIав,
Чун сад садаз акваз хъана.

Гавдан деред яхадаллай

Гавдан деред къацу яйлах,
Арадавай къайи вацIар.
Я чан эллер, хуьн аманат,
Сад Аллагъди гайи Лацар.

Вун паталди авахъзавай,
Вилин накъвар хъана булах.
Чимелвилин гъавадава,
Гавдан деред къацу яйлах.

Гавдан деред яхадаллай,
Эвелукар сур хъанава.
КIани ярди къатIанавач,
Гъайи паяр зур хъанава.

Силибирдин махпур дере

Силибирда цавар рахаз,
Марф кужумиз ава палар.
Ярдин рекьер хуьзва вили,
Къене рикIи къачуз къалар.

Мад алуькна гатфар бере,
Авач хьи вун, кIанид хуьре.
Ви кIвачерик эКIяйда за,
Силибирдин махпур дере.

Силибирда къуьлуьн къилер,
Нен тийидай къушар ава.
Вил вегьейтIа и дуьньядиз,
Залай кайи рушар ава.

Силибирдин къацу яйлах,
Агъзур жуьре цуьквер ава.
КIани ярдин лацу пеле
Махпур хьтин мекер ава.

Къе гвавада шагъвар ава,
Им ярдикай хабар ятIа?
Силибирда векъ ягъазвай,
Ярдин гьилер къабар ятIа?

SƏDAQƏT KƏRİMOVA

MƏNİM ŞAİR XALQIM

BAKI - 2017

REDAKTORDAN

İstedadlı şair, nasir, tərcüməçi, bəstəkar Sədaqət xanım Kərimova növbəti dəfə oxucularla görüşə “Mənim şair xalqım” adlı kitabı ilə gəlib. Əsərlərini üç dildə (ləzgi, azərbaycan və rus dillərində) yazıb-yaradan S.Kərimova bu dəyərli kitabını ləzgi xalqının şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən olan bayatılara həsr edib.

Müəllifin Qafqazın azsaylı xalqlarının şifahi xalq ədəbiyyatının zənginləşməsi və tədqiqi sahəsində həyata keçirdiyi bu möhtəşəm fəaliyyəti, təbii ki, doğma xalqının qədim mədəniyyətinə və ədəbiyyatına duyduğu böyük məhəbbətdən yaranıb. Şifahi xalq ədəbiyyatının lirik növünün ən geniş yayılmış janrı olan ləzgi xalq bayatıları nəğmə və mahnılardan fərqli olaraq, sabit forma- janr xüsusiyyətlərinə malikdir. Öz xalqının ruhunu və xarakterik cizgilərini özündə ehtiva edən folklor nümunələri olan bu bayatıların müəllifləri, şairlik istedadına malik olan, dünyaya filosof gözü ilə baxmağı bacaran, ana dilini sevən, doğma yurdunun təəssübünü çəkən, təbiətə vurğun olan müdrək insanlardır.

Müəllif həm keçmişdə, həm də müasir dövrdə bayatı yaradıcılığı ilə məşğul olmuş bir sıra el sənətkarlarının portretlərini böyük məhəbbətlə yaradıb, onların hər birinin bu janra gətirdikləri yenilikləri ayrıca qeyd edib. S.Kərimova kitabında bu dəyərli poeziya nümunələrinin poetik xüsusiyyətlərindən, orada öz əksini tapan fəlsəfi yükün dərinliyindən, sadə xalq dilində deyilən, mürəkkəb fikirləri və görüşləri əhatə edən hadisələrin zənginliyindən geniş şəkildə söhbət açır.

Müəllif bayatıları toplayıb sistemləşdirərkən, xalqının

mənəvi sərvətini üzə çıxararkən böyük zəhmət çəkib. Adətən belə geniş miqyaqsız yaradıcılıq işləri böyük kollektivlər tərəfindən həyata keçirilir. Xalqın vurğunu olan, zərif cüssəli, lakin güclü iradəyə malik olan Sədaqət Kərimova qarış-qarış gəzərək bu qəbildən olan materialları toplamış, onları sistemləşdirərək səhmana salmış, uzun zaman tələb edən tədqiqat və yaradıcılıq prosesi nəticəsində bu kitabı ərsəyə gətirmişdir.

S.Kərimova xalqın mənəvi xəzinəsini toplayarkən bir neçə il Azərbaycan Respublikasının qədim xalqlarından olan ləzgilərin yaşadıkları şəhər və kəndlərdən, həmçinin Türkiyə Cümhuriyyətində yaşayan ləzgi diasporundan topladığı folklor mətnlərini də kitaba daxil etmişdir. Bütün bunlar müəllifi ana dilinə, doğma mədəniyyətə, qədim adətlərə böyük məhəbbətini bir daha sübut edir.

Kitab üç hissədən ibarətdir. Birinci hissədə müəllif ləzgi folklorunun xüsusiyyətlərindən, onların yarandığı dövrlərdən və inkişaf mərhələlərindən söhbət açır. İkinci hissədə 50-dən artıq bayatı ustadı haqqında məlumatlar verilir, onların portretləri təqdim olunur.

“Bayatılar” adlanan üçüncü hissədə müxtəlif mövzulara aid, olduqca gözəl və mənalı ləzgi bayatıları verilib. İnanırıq ki, xalq ruhundan qidalanan, onun zənginliklərini və gözəlliklərini əks etdirən bu kitab oxucuların ürəyincə olacaq.

Hacı QAŞAROV,
Dağıstan Dövlət Universitetinin Dağıstan xalqları
ədəbiyyatı kafedrasının professoru

MÜƏLLİF SÖZÜ

Bu kitab xalq poeziyasına və onun zənginliyinə məhəbbətdən yaranıb. Ləzgi xalqının elə bir nümayəndəsi yoxdur ki, hələ uşaqlıqdan beynində həkk olunub, dilində əzbər olan bayatılar onun ömründə, xəyallarında və arzularında iz qoymamış olsun.

Ləzgi dilinin dadı, onun ana südü, ata evi qədər əzizliyi folklorun bir qolu olan bayatılarda qabarıq şəkildə üzə çıxır. Onların hisslərini titrətmədiyi, düşüncələrinə işıq salmadığı insan təsəvvür etmək çətindir. Səbəbi isə odur ki, bayatılar xalqın fikir və düşüncələrindən, sevinc və kədərindən, həyəcan və ağrılarından yaranan misralardır.

Ləzgilərin həyatı, məişəti, adət-ənənələri, mədəniyyəti, ləzgi analarının laylası, ləzgi ağsaqqallarının hikməti, sevənlərin iztirabları, qürbət ellərə gedənlərin vətən həsrəti – bütün bunlar ləzgi mahnılarının canına, qanına hopub. Xalqın ruhunun inikası olan bu bayatılarda əsl xalq dili yaşayır. Onlardan tariximizin ayrı-ayrı dövrlərinin ab-havasını duymaq olur. Onlar yad sözləri, ögey fikirləri, yaraşmayan rəngləri özünə yaxın qoymayıb. Bu mahnılarda ləzgi dilinin gözəlliyi insanı heyran edir. Burda müxtəlif insanların taleyi, görüşlər və ayrılıqlar, kədər və sevinclər var. Xalq ruhunun ucalığı, insan hisslərinin doğmalığı və yaxınlığı, arzu və xəyalların genişliyi, sevgilərin bənzərsizliyi var. Sadə dildə və anlaşılıqlı üslubda yaradıldığından asanlıqla da yadda qalır.

Ləzgi mahnıları öz mənbəyini dağlardan alan, sonra coşqun çaylara çevrilən şələlələrə bənzəyir. Onlardan bəziləri tez yaddan çıxıb unudulsa da, xalq hikməti ilə yoğrulmuş, daha dərin məna kəsb edən nümunələri dildən-dilə düşərək

toylarda, məclislərdə oxunur, yüz illər boyu yaşayır. Xalqın yaratdığı bayatılara müxtəlif mövzularla bağlı – məişət, məhəbbət, zəhmət, vətən məhəbbəti, qərbət dərdi qarışmış, tarixi hadisələrlə əlaqədar yaranmış mahnılar aiddir.

Qədim dövrlərdə meydana gəlmiş zəhmət mahnıları görülən işi asanlaşdırmaq, vaxtı maraqlı keçirmək, xoş əhval-ruhiyyə yaratmaq, ürək açmaq məqsədilə insanlar tərəfindən yaradılmışdır. Ləzgi kəndlərində təbiət hadisələri ilə bağlı mahnılar arasında “Peşapay”, “Quni” (yağış yağdırmaq üçün), “Alapex” (gün çıxması üçün) kimi mərasimlərdə ifa olunan mahnılar geniş yayılmışdır. Kənd təsərrüfatı işləri ilə əlaqədar (əkin, səpin, biçin, əlaq işləri) yaranmış “İlk şırım”, “İlk sünbül” kimi zəhmət bayramlarında, o cümlədən ləzgilərin qədim xalq iməciliyi olan mel məclisində ifa olunan mahnılar insanları şənliyə və birliyə səsliyədi.

Bakıda neft mədənlərində çalışan gənc fəhlələrə həsr olunan mahnılarda ayrılığın acı dadı, çətin həyat şəraiti ilə bağlı yaranan narahatlıq, insanların ağır zəhməti aydın görünür. Tarixlə bağlı mahnılar əsrlər boyu xalqın azadlığı uğrunda apardığı mübarizəni, igidlərin qəhrəmanlıqlarını yada salır.

XIV əsrin əvvəllərində Dağıstana monqol-tatarların hücumları, həmin əsrin sonlarında Toxtamışın və Teymur-ləngin qoşunlarının törətdikləri vəhşiliklər, XVIII əsrdə Nadir şahın xalqımızın başına gətirdiyi müsibətlər bayatılarımızda aydın əks olunub. Onlar bizi xalqımızın qəhrəmanlıq tarixinin ayrı-ayrı səhifələri ilə tanış edir.

Lirik mahnılarda kasıb qızla oğlanın, uzaqlara işləməyə gedən cavanla, evdə tək qalan qadının təmiz, ülvi hissləri, onların sabaha olan ümidləri, bir sözlə, ləzgi gənclərinin daxili aləmləri əks olunur. Ləzgi bayatılarının böyük hissəsi

sevgi, məhəbbət haqqındadır. Onlarda sevənlərin coşqun duyğuları, ilk görüşün şirinliyi, məhəbbətin əzabları, ayrılığın dözülməzliyi kimi ülvə hissələr tərənnüm edilir. Toy gününü səbrsizliklə gözləyən sevgililərin sevinci ilə yanaşı, onları bir-birindən ayırmağa cəhd göstərən insanların bəd niyyətləri, yaşadıkları dövrün ab-havası da aydın görünür.

Mövzusu kənd həyatının reallıqları olan bayatı nümunələrində daha çox əkin əkən, yer şumlayan, ot biçən, qoyun bəsləyən, yol çəkən, körpü tikən, ev ucaldan insanların saysız-hesabsız qayğılarından bəhs edilir. Şəhərdə çalışan kişilər isə adətən doğma diyarı, sevgili yarı üçün darıxanda bayatı qoşardılar. Həyat dolu bu bayatılarda ləzgi həyatının bütün tərəfləri var: külək gəzişən beşeyvanlar, qocaların cərgə vurub oturduqları kim, el adətlərindən qaynaqlanan könüllü iməcilik - mel, "Pərizada"ların şirin səsləri ilə dolu toylar, sevənlərin evi olan məhəllə, qızların səhənglə su daşdıqları bulaq, istəkliləri qovuşdurən yaşıl bağ, onları ayırmağa cəhd göstərən çengi (gəzəyən). Bu bayatılar sayəsində təbiətin əsrarəngiz gözəllikləri, həmçinin dövrün çətinliklərinə baxmayaraq, xalqın mənəvi zənginlikləri dünya nemətlərindən üstün tutmaq bacarığı parlaq şəkildə üzə çıxır. Çobanların, rəncbərlərin qayğıları, evdə övladlarına layla çalan, xalça toxuyan, müxtəlif məişət işləri görə qadınların dünyagörüşləri bu bayatılardan bizə aydın görünür.

İnsanların fikir və düşüncələrini öyrənməyə imkan verən, bizi heyran edən böyük xəzinədir bayatılar. Görəsən xalqımız onları hansı dövrdə, hansı əsrdə yaratmağa başlayıb? Dillə deməyə çətinlik çəkdiyimiz dərin hissələri dörd misrada bu qədər dəqiq və gözəl demək məharəti onlarda haradandır? Ruhumuzu titrədən, ürəyimizdən tikan çıxaran yaxın və doğma hissələr, böyük mətləblər var bu dörd misralıq şeirlərdə.

Bir ömrün hekayətini, bir məhəbbətin böyük tarixini, bir çarəsiz ayrılığın bitməyən ağırlığını dörd misrada qabartmaq böyük istedad tələb edir. Elə buna görə də Dağıstanın xalq şairi Rəsul Həmzətov yazırdı: “Dağlıların mahnıları rənglərlə deyil, göz yaşları ilə, ürəyin qanı ilə yazılıb. Xalq mahnıları həm ilk eşitdiyimiz layladır, həm sonda eşidəcəyimiz ağı. Xalq mahnılarında aşıq olanlar qovrulub- yanır, igidlər həlak olur, düşmənlər lənətlənir, döyüşlər gedir, zəhmət çəkilir, kasıblar dövlətlilərə qulluq edir, dul qadınlar yas saxlayır.”

Yüz illərdir ləzgilər bayatların sehrindədir. Onların yaratdıqları ən mənalı, ən dəyərli nümunələri zaman ələkdən keçirərək bizə çatdırıb. Belə bayatılar dünyanın ləzgilər yaşayan bütün güşələrinə yayılıb. Yüzlərlə bayatların Azərbaycanın, Dağıstanın, Qazaxıstanın, Özbəkistanın, Türkiyənin və başqa ölkələrin ləzgiləri tərəfi ndən eyni ustalıqla yaradılması və dildən-dilə keçərək yaşaması bunu bir daha sübut edir. Bu bayatılarda insanları yaxınlaşdırmaq, doğmalaşdırmaq gücü olduğundan dünyanın harasında yaşamasından asılı olmayaraq, bütün ləzgilər bu xalq poeziyası nümunələrini eyni cür qoruyub saxlayırlar. Görəsən niyə folklorçu alimlər bayatılar üzərində belə dərin tədqiqatlar aparırlar? Bəs xarici lingvistlər niyə bayatılar toplamaq üçün tez-tez ləzgi ailələrinə baş çəkirlər? Səbəb dildir. Korlanmamış, təmiz, saf dil var bayatılarda. Bəşəriyyətin bu zəngin xəzinəsini qoruyub saxlamaq üçün bu gün dünyanın lingvistləri ayağa qalxıblar. Onlar el şairlərinin sevə-sevə, yanayana yaratdıqları bəndlərə zər qədri bilən zərgər kimi yanaşırlar.

Bir romanlıq mövzunu dörd misraya köçürmək istedadı var bayatı yaradıcılarında. Onlar fi kirlərini elə səlis qaydada, elə gözəl qafi yələrlə, elə dərin məzmununda bildirirlər ki, sanki bunlar ustad sənətkarlar tərəfi ndən qələmə alınıb. Ləzgi

folklorunun bu cavahirlərini toplamaq, onları xalqa qaytarmaq üçün şairlər, yazıçılar, alimlər əllərindən gələni edirlər. Bu iş bu gün də davam edir. Çünkəlinə qələm alan hər bir insanın həyatdakı ilk müəllimi xalq poeziyasıdır.

Bu kitabın müəllifi də özündən əvvəlki qələm sahiblərinin yolunu davam etdirir. Folklorun bu qolunun xüsusiyyətlərindən danışanda, onu meydana gətirən dövrlərdən, bayatılarda qaldırılan məsələlərdən bəhs edəndə o, bu dörd misraları yaradan el şairlərinin irsini həssaslıqla nəzərdən keçirir. Hər bir bayatının arxasında ayrıca müəllifi nə dayandığını, onun konkret bir şəxs tərəfi nədən qələmə alındığını düşünən müəllif bu cür insanların izi ilə 60-dan çox ləzgi kəndini gəzib-dolaşmış. O, Azərbaycanın Qusar, Quba, Xaçmaz, Qəbələ, Oğuz, İsmayilli, Şəki, Ağdaş və başqa rayonlarının müxtəlif kəndlərindən, o cümlədən Türkiyənin bəzi vilayətlərinin ləzgi kəndlərində məskunlaşmış həmvətənlərimizdən minlərlə mahnılar toplayaraq, onların içindən indiyə kimi çap olunmamış nümunələri üzə çıxarmağa çalışmış. Bəzi məşhur, dillərdə gəzən bayatıları isə forma müxtəlifliyini nəzərə alaraq yenidən yada salmış.

Kitabdan görüldüyü kimi, bayatı yaradıcılığı ilə məşğul olan el şairlərinə bütün dövrlərdə olduğu kimi, müasir dövrdə də təsadüf olunur. Qusar rayonuna gəldikdə isə, burada olduqca zəngin bayatı xəzinəsi var. Buranı folklor muzeyi adlandırmaq olar. Son iyirmi il ərzində xalq sənətkarlarının izi ilə Qusarı kəndbəkənd gəzən müəllif, redaktoru olduğu “Samur” qəzetində bu barədə neçə-neçə səhifələr verib. Yeri gəldikcə həmin bayatı ustaları haqqında məlumatlar çatdırıb. Yargunlu Seley, təhircallı Sədəf, Xanımağa, mucuğlu Gözəl, gədəzeyxürlü Bədimisə, Susanxanım, imamqulukəndli Mədinə, əniqli Hafizə, zindanmuruqlu Meyram, qilahlı Ana, avaranlı Gülceyran,

Şahnigar və digərləri haqqında verilən məlumatlardan görüldüyü kimi, Qusar forklorla zəngin məkandır. Burada müxtəlif dövrlərdə yaşamış neçə-neçə ustadın yaratdığı bayatılar indiyə kimi xalqın yaddaşında yaşayır. Rayonun bir sıra kəndlərində isə bu sahədə ayrıca məktəblər fəaliyyət göstərib. Onlardan biri Gədəzeyxürə aiddir. Müəllif həmin məktəbdən, onu yaradan ustadlardan, eləcə də xalqın bu zəngin xəzinəsini qoruyub saxlayan insanlardan maraqlı məlumatlar verib. Bayatı məktəblərinə eləcə də Qusarın qədim kəndləri olan Yargun (Həzrə), Tahirca, Zuxul, Cağar və başqaları da aiddir. Bu kəndlərdə adları dillərdə gəzən onlarca sənətkarlar yaşayıb. Onlar bu gün də adlarını aşkar etmədən əsl gövhərlər yaradırlar.

Ötən dövrlərdə Qusar rayonunun bir sıra kəndlərində yarışma şəklində, bir neçə nəfər tərəfindən ifa olunan “havazi³⁸” adlı folklor nümunələri geniş yayılmışdı. Onlara Gədəzeyxür, Bədişqala, Cibir və başqa kəndlərdə tez-tez təsadüf olunurdu. Son vaxtlar havazi yaradanların sayı əhəmiyyətli dərəcədə azalsa da, insanlar tez-tez həmin məclisləri yada salırlar. Bayatı məclisi sayılan, üz-üzə dayanıb şeirləşmə havazi adlanır. Ləzgilərin bu adətə necə bağlı olduğu xalq bayatılarından da aydın görünür. Əsasən zəhmətlə bağlı xalq iməclikləri ilə əlaqədar yarandığından havazilər çöllərdə, bağlarda, zəmilərdə, xırmanlarda oxunardı. Adətən uca səsi olan bir qadın onu başlayar, ardını digərləri davam etdirərdi. Havazilər avazla, musiqi ilə oxunan bayatılar olduğuna görə onları ifa edənlərin məlahətli səsə malik olması vacib şərt sayılırdı. Əslində belə yarışmalar istedadlı adamları üzə çıxarmağa şərəif yaradırdı, çünki məclis hamının gözü qarşısında baş tutar, alqışlarla müşayiət olunar, çoşqulu şəkildə davam edərdi.

³⁸ havazi – xorla oxunan mahnı

Kitaba daxil edilmiş bayatıların böyük əksəriyyəti məhəbbət mövzüsuna həsr olunub. Burada elə dərin hisslərdən, elə doğma duyğulardan söhbət gedir ki, bu bayatıları oxuyan hər kəs onları özünükü sayır.

Bayatılarımızda xalqın ruhunun zənginliyi adamı heyran edir. Bu dörd misralar əsl əxlaq, tərbiyə, hikmət məktəbidir. Onlara bulaq suyunun təmizliyi, baharda açılan novruzgüllərinin ləçəklərinə qonan şəhin zərifliyini xatırladan hisslər qarışıb. Elə buna görə də bayatılar tərbiyə etmək gücünə malikdir.

Əksər xalqların, o cümlədən Azərbaycan xalqının bayatılarında olduğu kimi, ləzgi bayatılarında da əsas fikir üçüncü və dördüncü misralarda ifadə olunur. Lakin ləzgi bayatılarını təkrarsız edən, onlara dad verən eləcə də, birinci və ikinci misralardır. Bunlar gəlişi gözəl sözlər olmayıb, digər misraların gücünü artıran xalis tikinti materialıdır. Onların deyim tərziləri elə gözəl, elə təbii, elə ürəyəyatan və səmimidir ki, asanlıqla yadda qalır. Biz də bu kitabı tərtib edəndə bayatıları məhz həmin deyim qaydasına və formasına görə bölmələrə ayırmışıq. Bu, kitabdən istifadəni xeyli asanlaşdıracaq.

Xalqımızın mənəvi xəzinəsi olan, ləzgi dilinin zənginliyini və qədimliyini özündə yaşadan bayatıları qoruyub saxlayan ağsaqqallarımız və ağbirçəklərimiz var ikən bu böyük əmanət də yaşayacaq. Elə buna görə də bayatılarımızı dənizin dibindən mirvari yığan kimi toplamalıyıq. Çünki bu, xalqımızın ədəbiyyatı və mədəniyyətinin qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılması baxımından çox mühüm bir vəzifə olub hamımızın müqəddəs borcudur.

Bayatılar Azərbaycan dilinə kitabın müəllifi tərəfindən tərcümə olunmuşdur.

S. KƏRİMOVA

BAYATILAR

Uca dağlar başında

Uca dağlar başında,
Yenə qar, yenə sazaq.
Kaş şahinə dönəydim,
Yerin qəmindən uzaq.

Uca dağlar başından,
Dağıstanı görəydim.
Bir insan balasıyla,
Sırrlərimi böləydim.

Uca dağlar başında,
Qartaldırımı o gülən?
İstəkli yar bir olar,
Sənlə dərdini bölən.

Uca dağlar başında,
Çiçəklərə batan yar.
Məhəbbətin balına
Acı yovşan qatan yar.

Dağ döşündə çardağ qur,
Çardağ qur, cavan çoban.
Dərdlərlə tək qalmısan,
Uzaqdadır el-oban.

Uca dağın döşüylə,
Çəmənə yollanaram.
Əgər məni qaçırsan,
Başına dolanaram.

Uca dağdan əsən yel,
Gəlib tutdu xırmanı.
Yaylaqdakı güllərdən,
Çək mənə qəlb dərmanı.

Dağlardan külək qalxıb,
Ey yağış döyən yarım.
Mənimlə dərd bölməyib,
Özünü öyən yarım.

Zirvələrdə qanad aç,
Sən dağların quşusan.
Bir ağ günə çıxarsan,
Əgər mənə qovuşsan.

Dağlardakı gözəl yar,
Dağ üstündə dağ olmaz.
Qarşımdan ötüb keçmə,
Tək ağacdən bağ olmaz.

Bu gün dağda tufandır,
Bir köynəklə gedən yar.
Sənə soyuq dəyməsin,
Məni haldan edən yar.

Dağlarda çıraq yandır,
Sənə ağ neft göndərim.
Qəlbimin hakimi ol,
Qışı yaza döndərim.

Dağlarda çiskin yağır,
Qəm gəzir bulud adlı.
Gündüzüm gecə olub,
Sən məni unudalı.

Yenə dağlara qış gəlib,
Qar üstünə qar ələdir.
Yarama köz basma belə,
Qəlbimə qubar ələdir.

Şahdağda qar əriyir,
Sular axır çaylara.
Mənsiz bir gün dözməzdin,
İndi qatlaş aylara.

Şahdağda dolu yağır,
Evə dönəcəkmə yar?
Bahar bayramı gəlir,
Toyumuza çoxmu var?

Şahdağda bir ağ daş var,
Yolçunu yoldan saxlayır.
Yadına yarı düşəndə,
Çoban saz çalıb ağlayır.

Şahdağda bir şahmar var,
Orda necə dolaşım?
Anan ögey ha deyil,
Onnan niyə dalaşım?

Şahdağda bir qərib var,
Hamı deyir Kərəmdir.
Yarımı gözləməkdən,
Şirin canım vərəmdir.

Şahdağda qar əriyir,
Samura sel gələirmi?
Yarı qürbətə gedən,
Heç danışib güləirmi?

Şahdağın ağ qarları,
Dərbəndin dənizinə.
Ayrılıq yeli dəyib,
Yarımın bənizinə.

Şahdağdan külək qalxdı,
Şeh çiləndi yallara.
Dərdindən Kərəm olub,
Düşdüm uzaq yollara.

Şahdağdan sellər gəldi,
Axıb dənizə getdi.
Sırrımı verdiyim yar,
Məni dözümdən etdi.

Şahdağın zirvəsindən
Dar dərəyə aşdı daş.
Yarım ələ öyrəşən
Bir şahin olaydı kaş.

İldırımlar kişnədi,
Şahdağda göy danışdı.
Yara dönük deməyin,
Sözü bir az yanlışdı.

Şahdağın ətəyində
Ey quzu otaran qız.
Mənə nəsib olmadın,
Görüm qalasan yalqız.

Baxanda göz oxşayan,
Şahdağın yazına bax.
Al ipəyə bürünmüş
Yarımın nazına bax.

Yeddi dağ arasında,
Şahdağın başı uca.
Cavan çoban yarını,
Görməyə tapar macal.

Mənə dağ da batmazdı,
Neynədi, yar elədi.
Düşmənimdən dost tutub,
Dünyanı dar elədi.

Yeddi dağ arxasında,
Yarın adı Gülüşan.
Elçiləri çoxalıb,
Deyin taxsınlar nişan.

Yeddi dağ arxasından
Sərin küləklər əsir.
Papağını yan qoyub,
Yar əda ilə gəzir.

Yeddi dağın arxasında,
Bir şahin var - zıncırovlu.
Sabah sizə gələcəyəm,
Bu gün yollar buz, qırovdu.

Bir dağ deyil, yeddi dağdır,
Yeddi dağda necə gəzirim?
Atan səni mənə vermir,
Bu həsrətə necə dözüüm?

Yeddi ildən bir il gələr,
Günləri heç tarım olmaz.
Yeddi qəflə³⁹ cavan gələr,
Arasında yarım olmaz.

Yeddi bağda yeddi gül,
Bu ki, hələ yaz deyil.

³⁹ qəflə - cərgə

Özünü çox öymə gəl,
Kənddə qızlar az deyil.

Yeddi cərgə yağışdır
Yarımin ellərində.
Hələ doyan olmayıb
Sevənin dillərindən.

Qəmli düşüncələrdən
Pəncərəmdə gül soldu.
Yeddi il gözlədiyim
Yar yada nəsib oldu.

Sən biçdiyən otlardan,
Mən gəlib dərz bağlaram.
Yeddi il yol gözləyib,
Sən gələndə ağlaram.

Yeddi rəngli saplardan
Xalı oldu ev dolu.
Toy edib öz evinə,
Apar məni, şad olum.

Ey Şalbuz dağdakı pir,
Yanına gəlməliydim.
İçimdəki dərdləri,
Səninlə bölməliydim.

Şalbuzdağa yağan qar,
Gün dəydikcə əriyir.

Bu gün də gəlmədi yar,
Üstümə qəm yeriyyir.

Dağın o tayındakı,
Yolları buz bağladı.
Yarsız kənddə tək qaldım,
Buna Şalbuz ağladı.

Pəncərədən baxanda,
Qatundağda gün çıxır.
Ürəyim gecə-gündüz
Sənin üçün darıxır.

Duman kəndə qovuşdu,
Qatundağa qar düşdü.
Ey taladan əsən yel,
Ürəyimə yar düşdü.

Göyün üzü açılıb,
Qatundağda günəş var.
Əlində çiçək tutub,
Yarım haçan qayıdar?

Qatundağın döşündə,
Yer-yurdunu biləydim.
Əvvəl-axır qoynuna,
Qızılgül tək gələydim.

Yarudağda yağış var,
Dörd yan duman içində.

Xınalı qızlar gəlir,
Arzu, güman içində.

Yarudağa gün çıxar,
Zəmidə biçin yanar.
Ay ellər, qəlbimdəki
Dərdlərdən içim yanar.

Yarudağda gün batar,
Zirvəyə duman çökər.
Yar yardan inciyəndə,
Ayrılıq uzun çəkər.

Yarudağa gün dəyir,
Zirvədə qar əriyir.
Sən üzümə baxmırsan,
Qəlbimi qəm bürüyür.

Duman kəndə qovuşdu,
Qatundağa qar düşdü.
Ey taladan əsən yel,
Ürəyimə yar düşdü.

Tav otağı gözəldir,
Rəfl ərdə çini qablar.
Vəfasız yar xəncəri
Düz ürəyimə saplar.

SAMURA SELLƏR GƏLDİ

Samura sellər gəldi,
Körpüsüz qalan kəndim.
Yar özgəyə qovuşub,
Sevgisiz qalan könlüm.

Samura selmi gəlib?
Körpünü sular basıb.
Sən getdin, ayrılığa,
Necə dözümlənən kasıb?

Samuru sellər basıb,
Suları balıq dolu.
Burda sahil çiçəkdir,
Təpələr kəklik yolu.

Samurun soyuq suyu,
Ürəyimə dolsaydı.
Dağılardımı dünya,
Mənə nəşib olsaydın?

Samurun sularından,
Şahinlər gəlib içər.
Mən bayatı deyəndə,
Xəyalımdan yar keçər.

Samurda sınıq körpü,
Taxtalardan daş axır.
Qardaşım məktub yazıb,
Gözlərimdən yaş axır.

Samurda sınıq körpü,
Üstündən necə keçim?
Yarı məzara gömüb,
Yaşayım kimin üçün?

Samurda sınıq körpü,
Taxtalardan biri yox.
Qonşunun gözəl oğlu,
Qəlbimə yatırsan çox.

Samurda sınıq körpü,
Taxtaları aralı.
Yardan ayrılan könlüm,
Olmazmı bəs yaralı?

Samurda sınıq körpü,
Üstündəki kəklikdir.
Mənə qismət olmadın,
İndi yarım təklikdir.

Yargunun⁴⁰ Sambur⁴¹ çayı,
Dərmandır şirin cana.
Qız beş günlük qonaqdır,
Xərtinə dəymə, ana.

Haray salıb daşlara,
Çırpınır dəli Sambur.

⁴⁰ Yargun - Həzrə kəndinin ləzgiyə adı

⁴¹ Sambur - Samur çayının qədim adlarından biri

Yeddi il gözləməyə,
Allah, ver mənə səbir.

Yargunu sel apardı,
Sellərə qərq olan var.
Sənə necə inanım,
Hər sözündə yalan var.

Yargun deyib uzaqdan
Yar gələn yol oldu dar.
Sözümü kəndə yaydın,
Sənə sirr vermək olar?

Yargunun dar vadisi,
Yadıma düşüb yaman.
Sənsiz yaşamaq olmur,
Qoy yanında verim can.

Yolunu gözləyəyəm,
Yarguna dönənəcəm.
Mən səndən əl çəkmərəm,
Qocalıb ölənəcəm.

Şahnabatda dolaşan,
Kəkliyin çoxudurmu?
Yar geri qayıtmayıb,
Gördüyüm yuxudurmu?

Samurun o üzündən,
Bu üzünə köçmüşəm.

Deməyin bəxtəvərəm,
Mən yarımndan küsmüşəm.

Şahnabata sel gəldi,
Sığal çəkdi bağlara.
Ağlamayım, neynəyim,
Yar gedib uzaqlara.

Şahnabatın selində,
Bir qızılgül ağlayır.
Yar məni qoyub gedib,
Bu dağ məni dağlayır.

Taxdığın boyunbağı,
Şahnabata qarışdı.
Nə vaxtdır küsüb gəzən
Yar mənimlə barışdı.

Şahnabatın suyuna
Qarışmağa gəlmişəm.
Mən yarımndan küsmüşəm,
Barışmağa gəlmişəm.

Sularında qızılgül,
Axır Şahnabat, axır.
Məni atamdan istə,
Sonra adımı çağır.

Könül sevən yar üçün

Gözəldir yarın şalı,
Saçağı qırçın-qırçın.
Can qurban eləyəyəm,
Könül sevən yar üçün.

Bağda külək qopanda,
Qapımızı döyərsən.
Sən küssən, barışaram,
Mən küssəm nə deyərsən?

Hər zaman çöllərdəsən,
Yolların daş-kəsəkli.
Yanımda yar istərəm,
Təzəbəy tək bəzəkli.

Bağçada cəh-cəh vuran
Quşun sədasına bax.
Bir həsiri olmayan
Yarın ədasına bax.

Mən tərəfə baxmırsan,
İş-gücün çoxmuş kimi.
Özünü çox öymə gəl,
Səndən heç yoxmuş kimi.

Yarın sarı köynəyi,
Yaxasında sancaq var.
Mən tərəfə çox baxma,
On beş yaşım ancaq var.

Sevdiyim bəhanədən,
Mənim ilə dalaşır.
Ona xəlvət dediyim
Sözlər kənddə dolaşır.

Söz vermə, gəldim deyə,
Həsrət məni sıxmasın.
Məni eldən soruşma,
Kənddə adım çıxmasın.

Budaqda beş kəklik var,
Qurban olum beşinə.
Səndən yaxşı yar tapdım,
Döymə daha döşünə.

Dərdini bölənin var,
Ağlayıb-gülənin var.
Mən tərəfə baxma gəl,
vində gəlinin var.

Qovağın kölgəsində
Yarım məni gözləyir.
Gəlib kasıb evimə,
Hər əzaba döz deyir.

Ey uca boylu qovaq,
Kəndimizdə bitəydin.
Uzaqlara gedən yar,
Kaş hayıma yetəydin.

Yol ağzında yellənir
Uca boylu qovaqlar.
Sənin kasıb evinə
Necə gəlsin qonaqlar?

Yol ağzında dayanma,
Səni yel tutar, oğlan.
Ögey ana əlindən,
Gəl məni qurtar, oğlan.

Bir gözəl qız görmüşəm,
Yaylaqda qalmalıyam.
Var-dövlətimi satıb,
O qızı almalıyam.

Zirvələrə qar yağdı,
Qış qarını almamış.
Mən rahatlıq bilmərəm,
O yar mənim olmamış.

Köynəyini düymələ,
Havada qar, ayaz var.
Sənə rast gələn gündən
Dilimdə xoş avaz var.

Buludlardan aşağı,
Zirvələrə yağır qar.
Ətrafına göz gəzdir,
Gör məndən gözəli var?

Sən atını mahmızla,
Görüm atın xamdımı?
Qulağıma söz çatır,
De, qərarın tamdımı?

Sevdiyim yar dağdadır,
Yollar güllə daranıb.
O ucaboylu oğlan,
Mənim üçün yaranıb.

Mən uzaqdan-uzağa
Səndən əhval tutaram.
Eyhamı az etməsən,
Özgə bir yar tutaram.

Ağ sinənə göy çiçək
Düzərəm, gözəl olsun.
Bu dünyadan gedəndə,
Canımı gözəl alsın.

Külək göyə sovurur
Son yarpağı - sərvəti.
Dünən bağda kiminlə
Danışdırdın xəlvəti?

Yadlar bizə gülsə də,
Dözərəm, məni qaçır.
Çəmənlər səxavətlə
Qoynunu bizə açır.

Yapıncına şəh qonub,
Onun rəngi solmasın.
Yer soyuqdur, uzanma,
Sənə soyuq olmasın.

Papağını yan qoyub,
Təkəbbürlə gedirsən.
Yadlarla deyib-gülür,
Məni peşman edirsən.

Ağ köynəkli oğlana
Canımı qurban edərəm.
Hamı ilə bəhsləşib,
O oğlana gedərəm.

Yaylaqda günlər sərin,
Çiskin yağır hər gecə.
Yarın dili şirindir,
Ondan ayrılıım necə?

Yarın köynəyi bəyaz,
İpəkdəndir astarı.
Kənddə adımız çıxıb,
Tez elçi göndər barı.

Axşam bağa gəl, yarım,
Mən güllər dərənəcən.
Sözün varsa, de mənə,
El bizi görənəcən.

Bizim giləs bağına
Sərin rüzgar dolaydı.
Bir arzum var, həmişə
Sözümüz bir olaydı.

Almanı yerə tökən
Bağın küləyinə bax.
Gözü əğyarda olan
Yarın kələyinə bax.

Barmağıma üzük tax,
Sənə qəlbdən güvənim.
Özgələrə baxma, yar,
Varkən mən tək sevənin.

Yarın gözəl bacısı,
Yarıma salam apar.
De, arandan tez dönsə,
Ürəyim dinclik tapar.

Qaranquşlar baharda
Yuva üçün darıxar.
Yandım deyə sızlama,
Yanandan tüstü çıxar.

Yar xalçası toxudum,
Yaran suvar⁴² gələndə.

⁴² Yaran suvar - ləzgilərin bahar bayramı

Məktubunu oxudum,
Çaya sular gələndə.

Yarımçıq qalan toyun,
Çalınmamış havası.
Sənsiz bütün dünyada,
Tapılmır qəlb davası.

Qamışlıqda əyilib,
Düyü əkmə ayazda.
El bizi qınamasın,
Toy çaldıraq payızda.

Məni atan vəfasız,
Qoy özünü ovutsun.
Sabah mənim toyumdur,
Daha məni unutsun.

Geniş aç pəncərəni,
İçəri külək dolsun.
Ey özgəyə gedən yar,
Toyun mübarək olsun.

Toy evinə neçə cür,
Sevinc, būsət qarışır.
Toy edən igid oğlan
Gəlinə çox yaraşır.

Kəndxudanın qızını,
Neynirəm, sənin olsun.

Rəqs edən qonşu qızı,
Mənim gəlinim olsun.

Kənddə toy tükənməsin,
Zurna-qaval gözəldir.
Qəlbdəki hər əyrini,
Sevinc, fərəh düzəldir.

Canında dərd olana,
Qara güllə toxunmaz.
Ayrılıq olan yerdə,
Şad nəğmələr oxunmaz.

Qadir Allah, bu nədir,
Yayda dolu yağarmı?
Sabah toyu olan kəs,
Başqasına baxarmı?

Ev doludur motalla,
Bol olub təzə pendir.
Toyumuzun vaxtıdır,
Məni bir şirin dindir.

Gözəl oğlan, səninçün
Mən canımdan keçərəm.
Əgər çengini⁴³ alsan,
Yad ellərə köçərəm.

⁴³ çengi - gəzəyən qadın

Yaşıl bağdan yaşıl bağa

Yaşıl bağdan yaşıl bağa,
Yarım gedir əlində saz.
Mənim səni sevdiyimi,
Gözəl oğlan, qəlbinə yaz.

Yaşıl bağda nar kolu,
Yarpağı zolaq-zolaq.
Bizi kənddə tək qoyub,
Getdi yar elə uzaq.

Yaşıl bağdan getməyin,
Ölümdən betər oldu.
Anan sənə qız seçib,
Zəhmətin hədər oldu.

Yaşıl bağda sübhəcən,
Gözümə yuxu getmir.
Beş addımlıq mənzildə,
Yarıma əlim yetmir.

Yaşıl bağda gəzirsən,
Halal evindən doyub.
Niyə dağa gedirsən,
Məni evdə tək qoyub?

Yaşıl bağda nar əkdim,
Yanında bir cüt çinar.
Daş atma meyvələrə,
Bəhərli budaq sınar.

Yaşıl bağda ağ köhlən,
Yüyəni əl əsdirir.
Köhlən üstə oğlanın
Telini yel əsdirir.

Yaşıl bağda səninçün,
Çaldım könül sazımı.
Əgər mən sənə gəlsəm,
Çəkərsənmi nazımı?

Yaşıl bağda mənə «yar»
Deyən dilinə qurban.
Ayrılıb gedən zaman,
Əsən əlinə qurban.

Yaşıl bağda əsməyə
Soyuq yellər olaydı.
Bizdən əhval tutmağa,
Şirin dillər olaydı.

Yaşıl bağa qonaq gəl,
Ey dağları aşan yel.
Yadına yar düşəndə,
Çəpərləri aşıb gəl.

Yaşıl bağa yollandım,
Şeh üstündə iz vardı.
Cığırın o üzündə,
Məndən kəsən qız vardı.

Yaşıl bağda laçın var,
Könlünü al gül ilə.
Kənddə gözəl qız çoxdur,
Nə işin var dul ilə?

Yaşıl bağda çağlayan,
Bəxtəvər soyuq bulaq.
Sevgilim qürbətdədir,
Yazda gələcək qonaq.

Yaşıl bağın qoynunda,
Mən bir qızılgüləm, yar.
Sən ki, mənim deyilsən,
Necə deyib-gülüm, yar?

Yaşıl bağın qoynunda,
Bir alma ağacıyam.
Olmadı dərd bölənim,
Bir halıma acıyan.

Yaşıl bağda hovuz var,
Suyu yaman soyuqdur.
Mənə yaxın gəlmə, yar,
Anam bizdən duyduqdur.

Yaşıl bağda oturub,
Yaşıl don tikirəm, yar.
Şam kimi əriyərsən,
Bilsən nə çəkirəm, yar.

Yaşıl bağda ağ gilas,
Quşlara saxlamışam.
Vəfalı yardan ötrü,
Sinəmi dağlamışam.

Yaşıl bağın içində,
Ey zar-zar ağlayan qız.
Qəlbinin qapısını
Üzümə bağlayan qız.

Yaşıl bağda dolaşdım,
Ceyran ötdü yanımdan.
Ceyran kimi yarımı,
Əziz tutdum canımdan.

Yaşıl bağın cığırı,
Məni yaman ağlatdı.
Beş günlük səfa üçün,
Yarım məni aldatdı.

Yaşıl bağda nar kolu,
Yarpağında xalı var.
Bizi kənddə tək qoyub,
Qürbət elə döndü yar.

Yaşıl bağda gəzməyə,
Soyuq yellər olaydı.
Başına dolanmağa,
İstəkli yar olaydı.

Evindən yaşıl bağa,
Saz ilə gedən yarım.
Toyumuzu payıza
Saxladın nədən yarım?

Yaşıl bağa sübhəcən,
Bir kimsə də yovuşmaz.
Kərəmdən qalma işdir,
Sevənlər heç qovuşmaz.

Toy büsatı qurulub,
Göydən havazi yağır.
Bu gün gəlin köçürəm,
Son dəfə məni çağır.

Tav otağı gözəldir,
Rəflərdə çini qablar.
Vəfasız yar xəncəri
Düz ürəyimə saplar.

Allaha yalvarıram,
Yağış yağmasın deyə.
Bakıdan dönən yarım
Bəlkə qarımı döyə.

Şeh qonan muleylilər

Şeh qonan muleylilər⁴⁴,
Bu səhər açılmadı.
Od tutsun ögey ana,
Halıma acımadı.

Bəxtəvər muleylilər,
Qucağıma dolaydı.
Nişanı yubadan yar,
Kaş evində olaydım.

Muleylini incə tut,
Qoy boynu üzülməsin.
Yarımın gözlərindən
İncilər süzülməsin.

Mul gülləri açanda,
Yaylaqda yarım gərək.
Ürəyinin sirrini
Aç, mənə söylə görək.

Əslinin gül əlində,
Mul güllərindən dəstə.
At belində yar gəlir,
Bəzəkli yəhər üstə.

Mənyazın mul⁴⁵ çiçəyi,
Tanındım Muleyli tək.

⁴⁴ muleyli - dağ çiçəyi

⁴⁵ mul - muleyli sözünün qısaldılmış forması

Dərdini necə çəkim,
Məcnunsuzam Leyli tək.

Şahdağın başı qardır,
Bayırda sazaqdımı?
Muleylilər görünmür,
Yaz hələ uzaqdımı?

Yaylağa naxış salan,
Mul çiçəkləri gözəl.
Səni yarın gözləyir,
Ləngimə, yola düzəl.

Paltarın gül-çiçəkli
Gilas ağacı kimi.
Elçi göndər anama,
Ürək əlacı kimi.

Bağda yarı gözlədim,
Gecəm səhərə döndü.
Yarımdan xəbər gəldi,
Balım zəhərə döndü.

Bağda yalqız qalmışam,
Gözümün nəmi getmir.
Kərəm kimi yanırım,
Əsliyə əlim yetmir.

Sübh şəhi qurumamış,
Sən dağlara qalxma, yar,
Atam izin verməmiş,
Mən tərəfə baxma, yar.

Kəndə getmək istəmirəm,
Orda hava çox sərindir.
Məni yardan edən ata,
Vurduğun yara dərindir.

Ağaclar cərgə-cərgə,
Barsız ağac olarmı?
Məni yara vermirlər,
Dərdə əlac olarmı?

Bülbül kimi dil açıb,
Ey bayatı deyən yar.
Hələ də qayıtmayıb,
Ötən payız gedən yar.

Dənizdə gəmi üzər,
Orda malı qalan yar.
Yarı özgənin olub,
Qəmgin halı olan yar.

Çayın kənarı zəmi,
Ey zəmisini solan yar.
Qismətimə çıxaydı,
Bir gəmisini olan yar.

Yel ağzında dayanma,
Sənə soyuq dəyməsin.
Yarıma xəbər verin,
Çox özünü öyməsin.

Bulağa gedən qızın,
Barmaqları xınadır.
Geçikdirdin nişanı,
Ellər məni qınadı.

Qəlbinin qapısını,
Sən açıq qoy barı, yar.
Atam sənə qız verməz,
Gəl yaramı sarı yar.

Kənd hələ yuxudadır,
Sən dağlara qalxma, yar.
Özgəyə nişan taxıb,
Qəlb evimi yıxma, yar.

Yar qayıtmaq bilmir ki,
Dağda hava sərindir.
Məni yada verirlər,
Ürək yaram dərindir.

Ağaclar cərgə-cərgə,
Cicəyi var, barı yox.
Toy edib qız alanın,
Mən tək sevən yarı yox.

Balıqlar şivən salıb,
Keçmək olmur dəryadan.
Günümə ağla, ana,
Gedirəm tay dünyadan.

Öz evimdə xan idim,
Nişanlandım, qul oldum.
Toyum yarımçıq qaldı,
Solub gedən gül oldum.

Bulağın buz suyunu,
Ürəyi yanana ver
Dünya beş gündür, ata,
Məni sevdiyimə ver.

Ahım ərşə calanar,
Yada vermə, ay ata.
Sən versən, mən qaçaram,
Gülər sənə el-oba.

Dünyanın malı dünyada qalsın,
Ömür kimə gərək vardan ötəri?
Atamı, anamı ata bilərəm,
Dərdini aldığım yardan ötəri.

Qız idim, dolanırdım,
Dəryalarda gəmi tək.
İndi qaynana əlində,
Sarılıram zəmi tək.

Bağda yarımı gördüm,
Əlindən sazı düşdü.
Nişan taxdığımız gün,
Özgəyə gözü düşdü.

Qəm, kədərdən uzaqlaş,
Çəsmə kimi çağla sən.
Yadlar bizi görməsin,
Pəncərəni bağla sən.

Sevgi deyil, ölümdür,
Dərd bölməyə kimsə yox.
Belə cavanlıq olmaz,
Barışan yox, kəsən çox.

Zəmini böyük görüb,
Biçmədən yorulan yar.
Özgənin bir sözündən,
Bulanıb durulan yar.

Mahnı deyil, dərdimdir,
Ağlayıb oxuduğum.
Sənə toy sovqatımdır,
Novruza toxuduğum.

Otlar üstə uzanma,
Yapıncın şəhə batıb.
Səndən gül ətri gəlir,
Tellərin mehə batıb.

Evimin önündən keç,
Əlində gül tutan yar.
Əlimə əl dəyəndə,
Dünyanı unudan yar.

Gözlərimin yaşını
Sən qurut, soyuq külək.
Yarıma toy çalınır,
Qaynanam gəlib kələk.

Güneydəki ağ kəklik,
Sinəndə zər gözəldir.
Dünyaya göz yetirdim,
Hamıdan yar gözəldir.

Neynirəm çiçəkləri,
Qızılgül ağacım var.
Neynirəm var-dövləti,
Sən tək sevgi tacım var.

Atamın limon bağları,
Əzməyin yaşıl tağları.
Məni yad elə verdilər,
Ürəyimdə qəm dağları.

Başındakı ağ örpək,
Qırağında zolaq var.
Necə keçim bu yoldan,
Dörd tərəfdə çaylaq var.

Toxuduğum corabda,
Dövrələmə güllər var.
Yarın gözəl alnında,
Məxmər kimi tellər var.

Külək qalxıb dağıtdı,
Saralan yarpaqları.
Payızda gedən yarım,
Baharda qayıt barı.

Sən dağın sinəsində,
Tənha açan bir gülsən.
Məgər dünya dağılar,
Mənim üzümə gülsən?

Təpədə ev ucaldım,
Yarıma yaxın olsun.
Mən sözümdə bütövəm,
Yarım arxayın olsun.

Əkdiyimiz xan çinar,
Təzə pöhrələr atır.
Kənddəki cavanların,
Biri qəlbimə yatır.

İnişilki buğdadan,
Quşlara pay verərəm.
Həsrətinlə yanırım,
Çağırısan, hay verərəm.

Çiyindəki dəryazı
Ağacdən as, ay oğlan.
Sənə sazımı verim,
Sənə bas, ay oğlan.

Çiyində yapıncısı,
Çinar boylu yar gəlir.
Baxmır bizim tərəfə,
Dünya mənə dar gəlir.

Mən səndən əl çəkmərəm,
Ürəyimi yaxsan da.
Başqasına baxmaram,
Yeddi oğul doğsan da.

Qışdan əlimi üzmüşəm,
İndi gümanım yayadır.
Sən xətrimə çox dəymisən,
Ümidim bircə toyadır.

Arana bel bağlama,
Qoyma ocağın sönsün.
Kəndə tez qayıt, yarım,
Dünya cənnətə dönsün.

Ağaca çıx, silkələ,
Gilas yerə tökülsün.
İstəyirəm qəlbindən
Şübhə, güman çəkilsin.

Pəncərədən baxanda,
Bir qumru balası var.
Mənim fəth edəcəyim
Bir ürək qalası var.

Pəncərədən baxanda,
Dağlara duman çökdü.
Sən məndən ayrılıanda,
Göylər göz yaşını tökdü.

Pəncərədən baxanda,
Bir ağ göyərçin görüm.
Göyərçindən aralı
Mən necə ömür sürüm?

Pəncərədən baxanda,
Kotanın xışı sındı.
Ayrılığa tabım yox,
Ölüm ondan asandı.

Eyvanimin önünə
Sərilib məxmər döşək.
Gəlin qızlar, bu axşam.
Havazidə ötüşək.

Pəncərəni bağladım,
Qapımı döyəsən, yar.
Demədim kənd içində
Özünü öyəsən, y.ar

Mən xalça toxuyanda,
Üstünə bülbül qonar.
Yar arandan dönməsə,
Damarda qanım donar.

Sinəmi neştər kimi
Yarımın sözü dəldi.
Toyuma gəlməyən yar,
Yasıma özü gəldi.

Alagöz gəlin gəldi,
Gəlin gəldi, gül gəldi.
Boyuna qurban, oğul,
Qapımıza el gəldi.

Yargunun bazarında,
Alma tayı puç oldu.
Əlim sənə çatmadı,
Arzularım heç oldu.

Keledxürdə ev tikdim,
Gül əkdim dəstə-dəstə.
Bu dünyadan gedərdim,
Yarın qolları üstə.

Yadıma Bakı düşür,
Qəhərlənib doluram.
Yar daim dənizdədir,
Ayrılıqdan soluram.

Anama elçi göndər

Uzaqdan baxan oğlan,
Atını geri döndər.
Əgər məni sevirsən,
Anama elçi göndər.

Yad eldən gələn oğlan,
Baxma bizim eyvana.
Sevirsən, elçi göndər,
Bel bağlama gümana.

Ey qürbətə gedən oğlan,
Söylə görüm sağsanmı?
Uzaqdan qar ələyən,
Əl çatmayan dağsanmı?

At çapan gözəl oğlan,
Uzaq dayan gözlərdən.
Qonşu kəndə qız vermək,
Adət deyil bizlərdə.

Xırmana gedən oğlan,
Bu tərəfə dönsənə.
Bizdən xoşun gəlirsə,
Bir danışib-gülsənə.

Ey ağ köynəkli oğlan,
Nəçisən, haralısən?
Dərdli-dərdli danışma,
Səndəmi yaralısən?

Əynini qalın elə,
Dağda soyuq külək var.
Daldadan mənə baxma,
Kənddə adım hallanar.

Bağımıza girəndə,
Budağı qırma, oğlan.
Qonşuya nişan gəlib,
Halımı sorma, oğlan.

Otlardan keçdim deyə,
Çəməndə iz qalarmı?
Yadla danışdı deyə,
Yardan küsmək olarmı?

Göylər güruldasa da,
Yağış yağar, yer doymaz.
Könül sevən gözəldən,
Hamı doyar, yar doymaz.

Göylərə əl uzadıb,
Ulduz dərmək istərəm.
Çözəl oğlan, onları
Sənə vermək istərəm.

Cilovu kola bağla,
Atını yad sürməsin.
Sən yanıma axşam gəl,
Ellər bizi görməsin.

Göydə xəyal qursaq da,
Evimiz yerdir, oğlan.
Dünya iki olsa da,
Sırrımız birdir, oğlan.

Papağının başında
Sarı zərinə qurban.
Yanımdan gülüb keçən
Yarın ərkinə qurban.

Yarın evi alçaqdır,
Damı uca qaldırsın.
Bizi istəyən çoxdur,
Deyin üzük aldırsın.

Qara çəpkənli¹ oğlan,
Çəpkəninə mən qurban.
Kənddə qarımı döyən,
Elçilərində qurban.

Ay oğlan, fikrə getmə,
Fikirlər səni yorar.
Kənd qızlarla doludur,
Biri qismətin olar.

Salam olsun qohumlara,
Gətirmişik ipək, xara.
Gəlinimiz alagözlü,
Bəyimizin gülsün üzü.

1 çəpkən - ləzgi milli kişi üst paltarı

Dönüb bizim bağçaya bax,
Qızılgülü dərməyiblər.
Dərindən ah çəkmə belə,
Bizi hələ verməyiblər.

Buz bulağın suyunu,
İçirt təşnə olana.
Əgər məni sevirsən,
Elçi göndər anama.

Budaqları qırma, gəl,
Yenə bar gətirəcək.
Qəlbini sevgiyə aç,
Onu yar gətirəcək.

On iki sədəfli saz,
Tutmuşam, əlimdədir.
Gecə-gündüz yarımın
Söhbəti dilimdədir.

Mən səninçün saz çalım,
Onu çalıb çağla sən.
Kərəmdən qalan işdir,
Yar, könlümü dağla sən.

Sən saz çal, mən oxuyum,
Düşünməyə yox vaxtım.
Sənə qəlbimi açım,
Bəlkə gətirdi baxtım.

Nə çalırsan sazında?
Gözlərimdə qəm mələr.
Nişanı qaytarmısan,
Daha sənə kim gələr?

Dərdi unutturmağa,
Saz yaxşıdır, tar yaxşıdır.
Bu dünyada hamıdan,
Könül sevən yar yaxşıdır.

Yaylağa yol açmışam,
Yar özünü yetirmir.
Bu dərdə neynim, qızlar,
Mənim bəxtim gətirmir.

Yollarını gözlədim
Uzun illər boyunca.
Sən arandan dönsəydin,
Danışardıq boyunca.

Əlindəki bağlama,
İçindəki şəkərmi?
Soraqsız gedən yarım,
Getdiyini yer şəhərmi?

Sizin giləs ağacı,
Bizim bağda bitəydi.
Aramızdan inciklik
Kaş biryolluq itəydi.

Dərman çiçəklərini
Səhər tezdən dərdilər.
Məni sənə verməyib,
Bir qəribə verdilər.

Qolundakı saata,
Yaman həsrətlə baxdın.
Ürəyimi qıran yar,
Niyə rastıma çıxdın?

Bu tərəfdə yağış, qar,
O tərəfdə nələr var?
Hardan bilsin quzular,
Mənim kimi mələr var?

Soyuq səngiyib deyən,
Bayırda gilavardır.
Bəxtim yaman gətirib,
Yar dilli-dilavərdir.

Danışma eyham ilə,
Görmürsənmi peşmanam?
Mən çəkdiyim zilləti
Rəva görməm düşmana.

Göyün ağ ulduzları,
Aramızda mənzil çox.
Yar yada nəsib olur,
Ayrılığa çarə yox.

Qəlbim sıxılır yaman,
Havada çiskinmi var?
Allahın incitdiyi,
Mənim tək küskünmü var?

Bəxtəvər yay gecəsində,
Ay ulduza yaraşandır.
Özgəsinə nişanlanan,
Yarım yaman pərişandır.

Ağacın budağında
Qızıl alma gözəldir.
Bir də gördün mənimсэн,
İşi Allah düzəldir.

Evimizin önündə,
Uçdu, oynadı kəklik.
Baisin evi yansın,
Bizə od qoydu təklik.

Əsli, Kərəm bir bağda,
Orda külək dolaşır.
Əslinin həsrətindən,
Kərəm yanır, alışır.

Əsli-Kərəmin qəbri,
Yeri yandırır, qızlar.
Ögey anam köz basıb,
Məni qandırır, qızlar.

Ayrılığın dumanı
Sardı dağı, dərəni.
Paxıllar ayırdılar
Əsli ilə Kərəmi.

Əslidən də yanıqlı,
Talesiz Leyliyəm mən.
Qürbətdəki gözəl yar,
Dərdindən dəliyəm mən.

Qalx Əsli, eyvana çıx,
Gör əsən küləkdimi?
Ayaq səsləri gəlir,
Bu gələn fələkdimi?

Kəndimizdə nə işin,
Qallı, davalısan sən.
Kərəm kimi dil açıb,
Nədən havalısan sən?

Saz çalıb, mahnı deyib,
Məni ağladır Kərəm.
Ona yetişmək üçün.
Quzu kimi mələrəm.

Deyirlər yarım gəlir,
Bayram xonçası ilə.
Əsli kimi yanırım,
Aman Kərəm, su çilə.

Sorağı yox, izi yox,
Bəlkə bizdən kəsüb yar?
Deyirlər bir həftədir,
Barmağında üzük var.

Bağçamızda qızılgül,
Bəslərəm bitənəcən.
Mən səndən əl çəkmərəm,
Kamıma yetənəcən.

Toy büsatı qurulub,
Göydən havazi yağır.
Bu gün gəlin köçürəm,
Son dəfə məni çağır.

Duman kəndə qovuşdu,
Qatundağa qar düşdü.
Ey taladan əsən yel,
Ürəyimə yar düşdü.

Qürbətdə yellər əsir

Qürbətə gedən yarım,
Səni Allah qorusun.
Tez qayıt, evimizdə,
Toy büsəti qurulsun.

Qürbəti vətən sanıb,
Zirvələrdən enmə, yar.
Özgələrə inanıb,
İlqarından dönmə, yar.

Mən vətənsiz qəribəm,
Məni əbəs dindirmə.
Qəlbindəki sevgini,
Yar-dostlara bildirmə.

Dərdimi kimə deyim,
Ürəyimi qanadan?
Yar qürbətə gedibdir,
Düşən mənəm hanadan.

Göydəki göyərçinlər,
Dərdim göylərdən dərin.
Qürbətdəki yarımdan,
Mənə bir xəbər verin.

Hər güllər açılanda,
Sən qürbətə gedirsən.
Hamı sevinir, gülür,
Sən mənə dağ çəkirsən.

Budaqları qırma gəl,
Balta alıb əlinə.
Qəlbimə yara vurma,
Qürbət düşüb beyninə.

Qızılgül kollarından,
Gül bağçası saldıraq.
Sən qürbətdən dönəndə,
Toyumuzu çaldıraq.

Təpədə yalqız çinar,
Yel dəydikcə titrəyir.
Qürbətdəki əziz yar,
Qəlbim qəmdən əriyir.

Dağ döşündə tək qovaq,
Kaş halımı biləydin.
Qürbətdə can verən yar,
Kaş qəbrini görəydim.

Bahar açıb qoynunu,
Çiçəkli qollarıyla.
Tez dönüb gələydi yar
Qürbətin yollarıyla.

Şimşək vuran ağac tək,
Bağrım olub yaralı.
Gecə-gündüz yanıram,
Vətəndən ayrılalı.

Güllərdən dəstə tutub,
Qəlbimi ovut, oğlan.
Vətən sənsiz darıxır,
Qürbətdən qayıt, oğlan.

Vətəndən ayrılan yar,
Gəmiyə minib gedir.
Kəndi yadına düşüb,
İçinə sinib gedir.

Səninçün toxuduğum
Xalça hanada qaldı.
Vədinə xilaf çıxdım,
Məni başqası aldı.

Mənə düşmən batmazdı,
Neynədi, yar elədi.
Qürbəti vətən seçib,
Dünyanı dar elədi.

Deyirlər, bu dünyada
Hər şey gəldi-gedərdi.
Xalqa bəxt verən Allah
Bizə niyə dərd verdi?

Buludlara bürünüb
Göylər yenə ağlayır.
Qürbətə gedən yarım
Ürəyimi dağlayır.

Səhər tezdən səs salan,
Bu necə arabadır?
Necə girim içəri,
Yarsız ev xarabadır.

Yar evinin divarına,
Qızıl kərpic hörülüb.
Sabah bizim toyumuzdur,
Hazırlıqlar görülüb.

Sübh tezdən yaylağa çıx,
Məxmər yallı ağ kəhər.
Yarım yaylaqdan evə
Qayıdacaq bu səhər.

Bardaqları yuyanda,
Biri düşdü əlimdən.
Yenə acı söz çıxdı,
Yara acı dilimdən.

Dik təpəylə yeriyan,
Qonşunun naxırıdır.
Məni yada verirlər,
Dünyanın axırındır?

Körpünün kənarında,
İki qızılgül bitir.
Səninçün darıxmışam,
Tez ol, özünü yetir.

Gecə yarıdan keçib,
Bəxtəvər aylı gecə.
Özgəyə nişanlanan
Yar buna dözsün necə?

Olsa əgər dünyada
Bilən qədir, yaxşıdır.
Səvməyə nə getməkdən,
Soyuq qəbir yaxşıdır.

Bu çiçəkdən o çiçəyə,
Kəpənək tək uçan yar.
Əli əlimə dəyəndə,
Quzu kimi qaçan, yar.

Bir qıza vurulmuşam,
Yoluna gül sərəydim.
Allaha yalvarıram,
Anası mənə verəydi.

Çeşmənin buz suyundan,
Bir bardaq su ver mənə.
Sənə canımı versəm,
Açarsanmı sirr mənə?

Cənnət deyil, bəs nədir
Yarımın olduğu yer?
Dünya beş gündür, ana,
Məni sevdiyimə ver.

Əl-ayaq yığışanda,
Bulağa gələrsənmi?
Qəlbinin sirlərini
Mənimlə bölərsənmi?

Səninçün gül əkmişəm,
Özgələr dərməsin, yar.
Biz görüşə gedəndə,
Kimsələr görməsin, yar.

Sap kimi üzülmüşəm,
Halıma gülmə, oğlan.
Yayı yellərə verib,
Payız olcaq gəlmə, yar.

Tənha bulağın suyu
Yarım kimi soyuqdur.
Yar təzə eşqə düşüb,
Qəlbim bundan duyuyqdur.

Gecə gəlsin, ay gəlsin,
Buludlar lay-lay gəlsin.
Qışdan cana yığıldım,
Ürək açan yay gəlsin.

Dağlar titrəyir yenə,
Uçquna dözmək olmur.
Yar şirindir, neyləyim,
Nazından bezmək olmur.

Bağçamızda kol bitdi,
Budağında gülləri.
Ətirli gül qoxuyur
Yarın ipək telləri.

Eşq körpüsü ucalmaz,
Soyuq çay daşlarından,
Dərya olar, yığılsa,
Axan göz yaşlarımdan.

Allaha yalvarıram,
Bitsin bu ağır çilə.
Qəlbim alışıb-yanır,
Gəl, əlinlə su çilə.

Dağılardımı dünya,
Mən tərəfə baxsaydın?
Mənə dərd yapışmazdı,
Əgər mənim olsaydın.

Mavi göyə nəzər sal,
Qaranquş dəstə-dəstə.
Bizə elçi göndərən
Oğlanın boyu bəstə.

Bağçaya yetiş, yarım,
Mən çiçək dərənəcən.
Mənimlə barış, yarım,
El bizi görənəcən.

Pəncərəni açıq qoy,
İçəri külək dolsun.
Qoyma bizim bağçada
Əkdiyən güllər solsun.

Tanıdığın hər bəndə,
Səninlə dərd bölərmə?
Yardır deyə yad oğlu,
Bu qədər sevilərmə?

Səninlə görüşdüyüm
Yol məni qucaqladı.
Yuxuma yarım girdi,
Dodağım uçuqladı.

Bu beş günlük dünyada
Dərd bölənəm olaydın.
El yaylaqdan dönəndə,
Sən gəlinim olaydın.

Yarın giləs ağacı,
Bağcamı sərin etdi.
Sözündə durmayan yar,
Dərdimi dərin etdi.

Məni gec-gec arama,
Görənlər mat qalması.
Mənə qəm yükü vermə,
Qəlbimdə çat olmasın.

Yarım uzaqlardadır,
Yolunu dağ bağlayır.
Məni bəxtəvər sanma,
İçimdə dərd çağlayır.

Bulaqdan su içmə, yar,
Onun suyu soyuqdur.
Qəlbimdən xəbər tutsan,
Dərddən oyuq-oyuqdur.

Ağacdakı almanı,
Dərmədən yemək olmaz.
Qəlbindəki hər şeyi
Dilə gətirmək olmaz.

İldırımın odundan,
Təpədə yandı xırman.
Özgələrə xoşbəxtlik,
Bizə qəm oldu dərman.

Yar bağı başdan-başa,
Gül açıb, lələzardır.
Sanma ki, bəxtəvərəm,
İçimdə ahuzardır.

Dünya dostdur binədən
Bəxtiyar olanlara.
Düşmən deyil, bəs nədir,
Qəlbi qırılanlara?

Neçə ildir səhər-axşam,
Yarın adı dilimdədir.
Gülə-gülə can verərəm,
Bilsəm, əli əlimdədir.

Sən necə də gözəlsən,
Ey cənnətdən gələn quş.
Mənim könlümü yıxma,
Dərdlərə gələrsən tuş.

Yaranmışıq səninlə,
İkimiz bir almadan.
Dünyadan necə gedim,
Yar, könlünü almadan?

Dəryaz tutub sübh tezdən,
Tər otları biçərsən.
Gülüm, nazını çəksəm,
Təqsirimdən keçərsən.

Bu tərəf dağ, o tərəf dağ,
Arada bir çiçəkli bağ.
Sən mənə nəsib olmasan,
Yetər mənə pambıqla ağ.

Bir qərib gəlib keçdi,
Göydə bulud tək doldum.
Belə qəmli baxma, gəl,
Bəlkə qismətin oldum.

Göydən təyyarə gedir,
İçində mən olaydım.
Ağ üzli nazlı sona,
Evimdə sən olaydın.

Kaş həmişə dünyada
Günəşli yay olaydı.
Qonşunun gözəl oğlu,
Ürəyimi alaydı.

Dartılında süzülən,
Demə ki, cunayam mən.
Yadlara sirr verməyəm,
Gördüyün sonayam mən.

Geyib zər libasını,
Gizlətmir ədasını.
Dodaqları xam qaymaq,
Olarmı ondan doymaq?

Atın qızıl yəhəri,
Başdan-başa zərdir, yar.
Məni sənə vermirlər,
Dörd tərəfdə şərdir, yar.

Toyuna toxuduğum
Xalı hanada qaldı.
Sən özgəyə yar oldun,
Əlim xınada qaldı.

Bu gün yarın toyudur,
Nələr oldu gör, ana.
Burda ürəyim partlar,
Məni yada ver, ana.

Yağış yağar, yer doymaz,
Torpaq cadar-cadardır.
Toyuna hazırlaşan
Yarın əli qabardır.

Tav⁴⁶ evi işıqlanıb,
Yerdəki gəbədəndir.
Mənə qalan sənsən, yar,
Hamı gəlib-gedəndir.

Gözlərimin içi daim
Nəmdir ana, nəmdir ana.
Kasıb ev düşüb boynuma,
Qəmdir ana, qəmdir ana.

Bircə dəfə ay ana,
Durdummu de üzünə?
Məni sevdiyimə ver,
Cənnət qazan özünə.

Eyvandan boylananda,
Elə bildim yazdı qız.

⁴⁶ tav - qonaq otağı

Səni kimə verirlər,
Ey yargunlu nazlı qız?

Yargunun bağlarına,
Qızılgüllər ələnib.
Sənə yazdığım məktub,
Göz yaşına bələnib.

Ey səhər doğan günəş,
Sənin nurundan olmaz.
Beş övladı olsa da,
Gözlərim yardan doymaz.

Səhərlər doğan günəş,
Günortadan tez batmaz.
Yeddi il gözlədiyim
Məni yadlara satmaz.

Səhərlər doğan günəş,
Giçəkli güneyə qalx.
Könül sevən gözəl yar,
Bir bizim eyvana bax.

Səhərlər doğan günəş,
Gündüzlər gərəyimdi.
Sevgilimin şəklini,
Saxlayan ürəyimdi.

Səhərlər doğan günəş,
Pəncərəmə dolarmı?

Kim⁴⁷ kəndin ürəyidir,
Kimsiz də kənd olarmı?

Günəşsənmi bu qalxan,
Qar əriyən güneydən?
Yetmirsə sənə əlim,
Bu dünyanı neynirəm?

Axşam oldu, gün batdı,
Hələ bulaqdayam, yar.
Yavaş yapış qolumdan,
Əlinin izi qalar.

Günəşsənmi, aysanmı,
Yoxsa göydəki salah?
İnsan bu qədər gözəl
Olarmı, aman Allah?

Yayın cırhacırında
Palasa düzlərində,
Məktubunu oxudum,
Yaş axdı gözlərimdən.

Dam üstündə gül bitər,
Belə gülü yaz verməz.
Qürrələnib gözən yar,
Atam sənə qız verməz.

⁴⁷ kim - kənd ağsaqqallarının toplaşib məsləhətləşdiyi yer

Yüksəklikdə beş eyvan

Yüksəklikdə beş eyvan,
Sərin küləklə dolsun.
Bu dünyanın beş günü,
Vəfalı yarla olsun.

Yüksəklikdə beş eyvan,
Nə yaman sərindir, yar.
Necə gedim evimə,
Söhbətin şirindir, yar.

Yüksəklikdə beş eyvan,
Sütunları tarımdır.
Eyvana kölgə düşdü,
Elə bildim yarımdır.

Yüksəklikdə beş eyvan,
Zirvədəki dağ kimi.
Mənim sevdiyim gözəl,
Parlayan çırağ kimi.

Eyvana söykənmə, yar,
Qoy məhəccər sınmasın.
Bizim tərəfə baxma,
Adaxlın qısqaqmasın.

Şam qoyma beş eyvana,
Onsuz da işıq salmaz.
Bir əl boyda məktubdan,
Qəlbə təsəlli olmaz.

İçini dərd ovmasa,
Ağlaya bilərsənmi?
Sırrımı sənə versəm,
Saxlaya bilərsənmi?

Eyvandan qabağında,
Əkdiyim üzüm soldu.
Ögey ananın bizə
Etdiyi zülüm oldu.

Yarın uca eyvanında
Bülbül ötür, yenə yazdır.
Sənə necə könül verim,
Söz-sov ilə aran sazdır.

Düz vadidən qərrib keçər,
Bəndlər deyər acı-acı.
Düz eyvandan yar boylanar,
Dərdlərimin əlacı.

Damdan dama açılan
Beş addımlıq yol nədir?
Evinə gəlin köçüm,
Ürəyim sənindir.

Dam üstündə yenə dam,
Dörd tərəfdə çincilim.
Var-dövləti neynirik,
Yetər bizə bir kilim.

Bəndlərinə aşiqəm mən,
Havazi de ağır-ağır.
Bu axşam gəlin köçürəm,
Gəl son dəfə məni çağır.

Qızılgülü çöldə ək,
Qoy bağçan dar olmasın.
Sevmirsən, bu başdan de,
Sonra gözüm dolmasın.

Qızılgülü dərərəm,
Əlim qana batsa da.
Yarımı unutmaram,
Qəlbimi qanatsa da.

Qızılgülü dərəndə,
Zəhmətim bada getdi.
Anam bizi ayırdı,
Sevdiyim yada getdi.

Qızılgül suyu dəyən,
Sinidəki ağ qənddir.
Kefimdən ağlamıram,
Məni ağladan dərdidir.

Mən qızılgül ağacıyam,
Gül açıb bar verməyən.
Mən talesiz bir qızam,
Bicə xoş gün görməyən.

Bülbülün şirin səsi
Məni erkən oyatdı.
Qızılgülə bənd oldum,
Əlimə tikan batdı.

Bağcadakı güllərdən,
Bir gözəl dəstə bağla.
Verdiyim ağ yaylığı,
Məndən yadigar saxla.

Bağdakı qızılgüllər,
Barıdan uca oldu.
Bizi ayıran ata,
Ürəyimə qəm doldu.

Çit almağa yollandın,
Aldığın ipək oldu.
Dilin sözə baxmadı,
Ağrıyan ürək oldu.

Biz yaylağa gedəndə,
Kükrədi çayın suyu.
Allahım, nədən mənə,
Qəm verdin ömür boyu?

Dəyirman daşına bax,
Üstündə suyu yoxdur.
Gözümdən sellər axır,
Dibində quyu yoxdur.

Bu dünyaya gün düşdü,
Mavi göydəki taxtdan.
Bizə nəşib olmadı
Hamıya düşən baxtdan.

Ağacın budağını,
Əy, yeyim meyvəsini.
Tez mənə elçi göndər,
Neynirəm özgəsini?

Ağacda bir yuva var,
Quş tək ora qonaydım.
Bu dünyada tək sənin
Həsərətinlə yanaydım.

Dünya gözəl dünyadır,
Eşqdən yananlara.
Dünya tək düşmən hanı,
Ürəyi sınanlara.

Yenə gəldi nazlı payız,
Sarı yarpaq tökə-tökə.
Yollarını gözləyirəm,
Həsərətini çəkə-çəkə.

Yenə gəldi qəmli payız,
Çəmənləri saraltmağa.
Küsü ilə, ayrılıqla
Qanımızı qaraltmağa.

Yenə gəldi qızıl payız,
Xəzəl oldu yerin üstü.
Bəs deyirdin, sən Kərəmsən,
Hanı səndən çıxan tüstü?

Yenə gəldi dərdli payız,
Heç bilmirəm haradayam.
Hamı öz vətəmindədir,
Tək mən qərib diyarayam.

Bəxtəvər aydın gecə,
Göydə bir aypara var.
Sən qürbətə gedəndən,
Sinəmdə bir yara var.

Bəxtəvər göyərçinlər,
Uçmağa qanad gəz.ər
Hamı sevgi, məhəbbət,
Mənim yarım ad gəz.ər.

Bəxtəvər bahar çağı,
Çöldə rüzgar dolaşsın.
Mən yanırım dərdindən,
Qoy yarım da alışsın.

Çiçəklərə qərq olub,
Yenə bəxtəvər çəmən.
Qaytarma elçiləri,
Sevgi olmaz ki, həməən.

Qış bizi cana yığdı,
Bəxtəvər yay gələydi.
Hamı kimi mənim də
Üzümə bəxt güləydi.

Üzü on beş günlük qəmər,
Nazik beldə qızıl kəmər.
Asta-asta qədəm qoyub,
Hara gedir yar bəxtəvər?

Sən dünyadan köçəndən,
Yox ömrümün səfası.
Neynəsəm də açılmır,
Ürəyimin havası.

Mənimçün bir qəbir qaz,
Torpağı çınqıl olsun.
Üstünə su yerinə
Gözümün yaşı dolsun.

Kəndin halı ala-bula,
Orda ağlaşma, şivən.
Qəbirlərə baxanda,
İçində neçə cavan.

Yar gəlib məhlədədir,
Kəhər atı kişnəyir.
Bizi ayırma, ana,
Qəlbim yanar təşnədir.

Bir gündə necə düşdük
İki bacı bir dərdə.
Bizi bir qəbrə qoyun,
Gün dəyən güney yerdə.

Bülbül kimi dil açıb,
Cəhcəh vurur yar yenə.
Səni mənə vermirlər,
Dünya olub dar mənə.

Alışan ürəyimi
Küləklə sərini elə.
Sənə nəşib olmasam,
Qəbrimi dərin elə.

Göy üzünü tutulanda,
Səmada ay tapılmaz.
Yarın əvəzi olar,
Qardaşa tay tapılmaz.

Gözümdən axan yaşlar,
Yığılsa, dəniz olar.
Mənə nəşib olmasan,
Dünyanın rəngi solar.

Dağ üstündə dağ olmaz,
Tək ağacdən bağ olmaz.
Qardaşın söz yarası,
Ölənəcən sağalmaz.

Bağımızda yuva var,
Göyərçin gəlib qonur.
Qardaş yada düşəndə,
Həyat gözümdə donur.

Bağında əkdüyün badam,
Böyüyüb, yan verir, qardaş.
Nə olar, vətənə qayıt,
Dizində can verim, qardaş.

Qəmli-qəmli oxuyur,
Qərrib eldə bir qərrib.
Qardaşım qürbətdədir,
Məni öldürür bu dərd.

Uzaqdan qayıt, qardaş,
Geyib əsgər şineli.
Sən evinə dönməsən,
Bacın olacaq dəli.

Dənizin sularında
Qağayılar qaynayır.
Çengiyə qoşulan yar,
Ürəyimlə oynayır.

O tapdığın nə yard,ır
Qaraçı kimi gəzər.
Mən ki, ondan gözələm,
Hürü-pəriyə bənzər.

Çiçək bayramı⁴⁸ gəlib,
Danışaq bəndlər ilə.
Yarı çengi aldadıb,
Neçə cür fəndlər ilə.

Bağda giləs ağacı,
Evimə kölgə salır.
Yar Bakıya qayıdır,
Qəlbimi kədər alır.

Şah dağından ələnən,
Yellər məni aldadır.
Söylə, Bakı şəhəri,
Mənim yarım hardadır?

Yadıma Bakı düşür,
Qəhərlənib doluram.
Yar daim dənizdədir,
Ayrılıqdan soluram.

Bakı yolunda çinar,
Arxasında dəniz var.
Yarımı gözləməkdən
Ürəyim olub qubar.

Dərbəndin dənizində,
Ördəklər sonalanır.

⁴⁸ çiçək bayramı - ləzgilərin qədim el bayramı

Dərdimi kimə deyim,
Yar qürbətə yollanır.

Axtının bazarından,
Saçaqlı örpək aldım.
Sevdiyim yada gedir,
Mən qəmlərlə tək qaldım.

Pəncərədən baxanda,
Yol gədirdi bir sarban.
Çinar ağacı kimi,
Şümal buyuna qurban.

Bağçamızda qızılgül,
Bəslərəm bitənəcən.
Mən səndən əl çəkmərəm,
Kamıma yetənəcən.

Allaha yalvarıram,
Yağış yağmasın deyə.
Bakıdan dönən yarım
Bəlkə qapımı döyə.

Баядрин геле аваз

КцIарай дагьларин ақунар

Меле

Чехи
Муругъ
хуьре

Уьнуьгь дeрeдa

Яргун (КцIар)

**Зарханум Бедирхановади
(Гадацгийихуър) вичин
хтулдиз баядар кІанарзава**

**Баядрал гзаф рикІ алай
Дилшад Сейфуллагъан
руш (Яргун)**

Зи диде Куьбра

Лезги мехъер (1958-йис)

Гамарин устад Зибейда Шейдаева

Зи баде Гъуланбиги

Аварандай тир Шагънигар баде

**Манкъулидхуъруьн-
вийрин мецера къе-
далди Эминат Мала
тиловадин баядар ама**

Хърак

**Чпирви
Мирземегамед халу**

**Шаир Шакир
Наврузбегова
баядар лугъузва**

**Дагъустандин сейли алим,
филологиядин илимрин
доктор Фаида Гъаниева**

**ГадацИйихуърйй тир Гуьлдесте
бадедини Эзине бадеди баядрал
илигнава**

**Яламада Магъият
бадедин кылив**

Тигъиржалда

**Аюб ва Истемаз Жаруллаевар Чехи Муругъин фолклордал
рикI алайбур я**

ГадацIийихуьре баядрин меле

Камарван (Къебеле)

Эчехурый тир Аният Мамедова

**Гуылжейран бадедин
кылив (Аваран)**

**Исмаиллы райондин
Смугълурин хуьруьн
эгъли Ширван баде**

Зинданмуругъ (КцIар)

Зинданмуругъви муаллимар - шаир Лезги Бегълул ва хуьруьн мектебдин директор Судья Манчаров лезги фольклор кIватIна жегъил несилдив агакъарзавайбурукай я.

Тигъир (КцIар)

90 йиса авай Абдулсин Эсетова «Самур» газетдин кIвалах-дарриз лезги мах ахъайзава

Пирал хуьруьн рехибур Темирханни Гъалият Агъамирзеевар

Яргунви къелемэгъли Мирзали Руьстемован кIвале

Туьркия Республикадин Балыкесир виляятдин Кирне хуьр

**Баядар хуралай лугьудай
Муминат Усманова
(Аваран)**

Уьлкве Исаева (ЭчЕхуьр)

**Кьебеле райондин агьсакьал
Шагьисмаил Исмаилова вичин
кайвани Гуьлейфедихь галаз
баядрал илигнава.**

Ясаб (Кцлар)

**Эбинат баде
(ГадацИийихуър)**

**Седеф баде
(Тигьиржал)**

**106 йисуз уьмуър
Гьалай яргунви
Абдулкерим Керимов**

Къилер

Халкъдин руьгъдин ивиарар.....	5
Чи дегънейрин къуд царар.....	7
Дидедин дафтардай.....	17
Чи руьгъ хуьзвай бадеяр.....	21
Селей лугъуз атуь эллер.....	23
Саяд Перидин агъ.....	27
Зибейдадин гиширар.....	29
Мейрама куькГуьрай экв.....	31
Назифатан гъарай.....	33
Ханумагъадин тIал.....	37
Седефан сузаяр.....	39
Вуч хъсан тир руш тир бере.....	41
Я Уьнуьгърин масан дере.....	42
Шегъребанидин манияр.....	45
Хъилерин баде.....	48
ЧIалан меле.....	53
Хуьруьн викIегъди.....	56
Са бухча баядар.....	59
Булахдиз яд хтана.....	61
ГадацIхуьруьн рушариз къий.....	64
Дидедин веси.....	65
Бадейрин къула.....	67
Бедирнисе.....	69
Сусанханум.....	71
ЧIални велед хъыз верцIи я.....	73
Гуьзелан иер чIалар.....	75
Магъиятан йикъарган.....	77
Аваранрин элкъвей рекъер.....	81
Сечмедин некIедин сас.....	82
Гуьлжейранан кула.....	85
Шагънигаран «чан».....	88
Саимата акъур ккIал.....	90
Къулан вацIуз сел атана.....	92
Тевризан мярекатар.....	94

Ракъютан верџи ван.....	96
Чал аманат яз вугана	98
Баядрин кџентџ.....	100
Какванвай юкъ дуъз хъхъана	102
Сабур гудай баядар.....	104
Баядрин сел алахъна	106
Ниметан чџехи мурад.....	108
Чалар чразвай хъар.....	110
Ксарин манияр	112
Мирземегъамедан манияр.....	114
Халудин аманат	116
Физеммедан тџал.....	118
Гафариз рангар ядай кас	119
Къуъзуъ лекъ.....	120
Лезги Баба	122
Баядрал рикџ алай кас.....	124
Идрисан вилин накъвар	126
Лезги руъгъ хуъзвайди.....	128
Сад за лугъун, сад вуна лагъ	131
Цавай физвай вили лифер.....	135
Рикџелай тефир легъзеяр	138
Баядар	
Чи баядрин къилин образ.....	141
Къакъан дагълар мад къакъан хъуй	142
Дагъларилай къарагъай гар	146
Шагъ дагълара хар къвазава	149
Ирид дагъда гъикџ къекъведа.....	152
Шалбуз дагъдин хураллай пџир.....	155
Гатун дагъда рагъ акъуна.....	156
Яру дагъдал яр акъалтна	157
Къулан ваџал къуларин муъгъ	158
Шагънабатдин сел атана	160
Перизада, гъай гуъзел яр	162
Халкъаринди вуч гафар я?	164
Хуъре мехъер аваз хъурай.....	170

Къацу багъдай къацу багъдиз	173
Чиг ацукъай мулейлияр	178
Зун бубади ваз тагайтІа	180
Заз вун хътин яр авайд я	183
Зун дакІардай килигайла	191
Я гада, вун нин гада я?	193
Чун тагана амазама	197
Чуьнгурдилай ван алахъиз	200
Яр арандиз акъатнава	204
Чаравилиз авач чара	206
Эсли, Керем къвед са багъда	209
Къариблухдин гарар юزاز	213
ТакІандакай яр жедани?	217
Булахдин яд къайиди я	220
КІани ярди зун жузуртІа	222
Ватандивай къакъатай яр	226
Зун валайни кайиди я	228
Я кІан хъана, тахъай къелем	230
Зи мурадар кІармир вуна	234
Нагъв алахъай вилериз кый	236
Нуъвед ич хъиз къекъифнава	239
Несиб тахъай яр акурла	240
Иер вилер авай суна	243
Зун дидеди ваз гузавач	245
Яргунарин Самбурдин вацІ	248
Агъадикай экъечІай рагъ	250
Къаварилай къаваралди	253
Къакъан синел вад айванар	254
Силесардал хур вегъемир	255
Зун къизилгъулд тар я вахар	257
Я сад Аллагъ, гъамд хъурай ваз	260
Мад атана бахтавар зул	263
Заз сурара са сур атІутІ	266
Стхад метІел чан ганайтІа	268
Вун аскердай хкъведалди	270

Яр ченгиди кьакъуднава	272
Алпандин цу ягъурай вун	274
Веледрин дерт Чугвадалди	277
Гъар чкадай са суракъ	
Бакуд рекъел кьакъан чинар	279
Дербенарин дерин гьуьле	280
Ахцегъарин сал арада	281
Къуба пата цав рахана	282
Чан Куьредиз акъатай яр.....	283
Муьшкуьр пата цаву ванда	284
За Ширванда никIер цана	285
Шеки пата илигайд я	286
Хъилер кIама са тар ава.....	287
Зи рикI алай Ясабрин кIам.....	288
Жибиндавай Чпирдин ич	289
ХупI иер я Лечет багълар.....	290
Къасумхуьре базар ава	291
Лацаринди яйлахар я.....	292
Паласадиз шив ахъаймир.....	294
Гавдан деред яхадаллай	295
Силибирдин махпур дере.....	296
S.Kərimova. Mənim şair xalqım	297
Redaktordan.....	298
Müəllif sözü.....	300
Bayatılar	
Uca dağlar başında.	307
Samura sellər gəldi.	316
Könül sevən yar üçün.	320
Yaşıl bağdan yaşıl bağa.	328
Şeh qonan muleylilər	333
Anama elçi göndər.....	344
Qürbətdə yellər əsir	353
Yüksəklikdə beş eyvan.	367
Баядрин геле аваз.....	378

**Azsaylı xalqların folkloru,
III kitab.
S.Kərimova.
Mənim şair xalqım,
Bakı, Elm və təhsil, 2017.**

Nəşriyyat direktoru:
Prof. Nadir Məmmədli

Kompüterdə yığdı:
Ləman Qafarova

Kompüter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Aygün Balayeva

Kağız formatı: 60/84 1/ 16
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 394 səh.
Tirajı: 300

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompüter Mərkəzində yığılmış, səhifələnmiş,
“Elm və təhsil” NPM-də ofset üsulu ilə
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.